

üçüncü sektör

Kooperatifçilik

ISSN 1300-1469

OCAK - ŞUBAT - MART 2004

SAYI: 143

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
Hakemli Dergi

**ÜÇÜNCÜ SEKTÖR
KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ
HAKEM HEYETİ**

Prof. Dr. Eyüp AKTEPE

Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Osman ALTUĞ

Marmara Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Başkanı

Prof. Dr. Burhan AYKAÇ

Gazi Üniversitesi İİBF Dekanı

Prof. Dr. Kadir ARICI

Gazi Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Nevzat AYPEK

Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Haşmet BAŞAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İsmail DUymAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. H. Ferhat ECER

Niğde Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Celal ER

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN

Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ali Fuat ERsoy

Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm E-ğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN

Trakya Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Eyüp G. İSPİR

Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Öznur YÜKSEL

Çankaya Üniversitesi İİBF Dekanı

KOOPERATİFÇİLİK

Sayı: 143

OCAK-ŞUBAT-MART 2004

Türk Kooperatifçilik Kurumu
Basın Yayın Araştırma Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Üç Ayda Bir Yayınlanır.
Fiyatı : 4.800.000.-TL
Yıllık Abone : 19.200.000.-TL
Yurtdışı : 4 USA Doları-5 Euro

İdare ve Yazışma Adresi / Head Office and Correspondence Adress

Mithatpaşa Caddesi 38/A 06420 Kızılay – ANKARA
Tel: 0312. 435 98 99 – 435 96 91 Fax: 0312. 430 42 92
Web Sitesi : <http://www.koopkur.org.tr>
e-mail: admin@koopkur.org.tr

Sahibi

Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın Yayın Araştırma Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Adına
Prof. Dr. Celal ER

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Teknik Sorumlu

AREN Tanıtım 0312. 430 70 81 – 82
e-mail: aren@arentanitim.com.tr

YAYIN KURULU

Başkan / Prof. Dr. Calal ER
Raportör / Süleyman KURT
Üye / Prof. Dr. Mevlüt KARAKAYA
Üye / Doç. Dr. Harun TANRIVERMİŞ
Üye / Yavuz KOCA
Üye / Osman OKTAY

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Baskı

PRESTİJ

Ajans Matbaacılık Bas. Yay. San. Ve Tic. Ltd. Şti.
341 29 32 – 241 27 78 ANKARA

Üçüncü Sektör KOOPERATİFÇİLİK Hakemli Bir Dergidir.

KOOPERATİFÇİLİK

İçindekiler

BAŞYAZI

BORÇ YİĞİDİN KAMÇISI MI? 3

POST-FORDİST DÖNÜŞÜM SÜRECİ VE KAMU YÖNETİMİNDE
ORTAYA ÇIKAN YENİ EĞİLİMLER

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim AYDINLI 6

BİR GELİR KAYNAĞI OLARAK

TÜRKİYE'DE 1991-2000 DÖNEMİNE AİT TURİZM
HAREKETLERİNİN OTOREGRESİF-HAREKETLİ ORTALAMA
SÜREÇLERİYLE TAHMİNİ

Doç. Dr. Mehmet DUMAN 24

CUMHURİYETİN 80. YILINDA TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ:
GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Metin SARAÇOĞLU 37

N. Burak AKAN

ÜRÜN GÜVENLİĞİ VE ALGILANAN ÜRÜN GÜVENLİĞİNİ
ETKİLEYEN ÜRÜN İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER

Öğr. Gör. Dr. Mehmet BAŞ 55

Araş. Gör. Eda DİLİK

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE KÜRESEL YÖNETİCİ PROFİLİ
ÜZERİNE ÇORUM KOBİ'LERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. İrfan ÇAĞLAR 71

BORÇ YİĞİDİN KAMÇISI MI?

Son çeyrek yüzyılda, hatta son on yılda dünya sosyo-politik açıdan çok önemli değişimler yaşadı. Bu değişimden doğal olarak en yüksek faydayı, yaşayan değişimi planlayanlar ve dengeleri yerli yerine kendi çıkarları doğrultusunda oturtanlar sağladı. Yani, yeni dünya düzenini kuranlar sağladı. Küreselleşmeye, asıl niyetlerini saklamayı çok iyi başararak ölçsüz destek veren kesimler bu sayede Türkiye'nin ve Türk Milletinin kaybettiği her mevziyi kendi kazanç hanelerine yazmaktalar. Bu oyun bugün itibariyle maalesef seyredilmeye devam olunmaktadır.

Koalisyon iktidarlarından illallah diyen Türkiye sahneye konulan oyunu seyre dalarak kral çıplak diyemedi. Bu seyir neticesinde tek partili bir iktidar çoğunluğuna evet dedi. Tek parti iktidarının en önemli avantajlarından birisi, grubun kontrol imkanı olduğu taktirde mali disiplinin rahatlıkla işlerlik kazanabilmesidir. Nitekim gurubunun önemli bir kısmı parti Genel Başkanının tercihi sayesinde yeni milletvekili olan iktidar partisinde disiplin iyi. Eski politikacılar da tecrübe gölgesi altında, ömrün son demini de alışageldikleri hayat tarzıyla yaşama arzusuyla, görmedim-duymadım-bilmiyorum üçlemesinden feyz alarak suskun kaldıklarından gurup tartışmasız kontrol altındadır. Böylece mali disiplin sağlanmış ve Türkiye bundan fayda görmeye başlamıştır. Bu güvenle yapısal değişimlere gitmenin de önü açılmış ve umut tacirliği zemininde yetişen insanların kontrolündeki iktidar, umut dağıtarak, dik duruş görüntüsü vererek ve hepsinden önemlisi tüccar yönetim anlayışıyla yazılı ve görsel medyanın desteğini -gönüllü olarak veya korkutarak- alarak oyunu korumakta hatta amaçlı anketlerle oyunu arttırabilmektedir.

Yeni dünya düzeninin patronları tıpkı bir futbol takımının teknik direktörü gibi her mevki için oyuncularını kurguladıktan sonra taktikler vermekle kalmayıp sakatlık veya yetersizlik durumunda kimin yedeğinin kim olduğuna da karar vererek dünya ülkeleri listesini alıp dünya haritası üzerinde taktiksel yerleştirmeler yapmaktadır. Bu aralar ağızlara sakız yapılan ama asıl içeriğinden

çoğumuzun haberdar olmadığı Büyük Ortadoğu Projesi de yeni dünya düzeninin teknik direktörlerinin taktiklerinden birisidir.

Yeni dünya düzeninde en büyük silah medyadır. Medyanın pompalayacağı hava, toplumlara tercih, kişilik, sevgi, saygı, kuşku gibi her konuda yön vermektedir. Hatta yönlendirmenin sonucuyla ilgili garanti bile verilmektedir. Ekonomide, döviz kuru, enflasyon ve faiz oranlarının düşük olması dışında yaşanan onca olumsuzluklara rağmen her şeyin iyi gösterilmesi becerisi medya destekli bir başarıdır(!). İhracatta kırılan rekordan övünçle bahsedilirken ithalatta kırılan rekorun saklanabilmesi de bir başarıdır(!).

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin 1994 ve 2001 yıllarında yaşadığı (her ikisi de dış güçlerin kurgusuyla olmuştur) ekonomik krizler ülkemize çok pahalıya mal olmuştur. Bu krizlerin bir diğer tetikçisi olan PKK terörü ve Marmara depremi olmasaydı dış manipülasyon o kadar kolay olur muydu bilinmez.

Birinci kriz sonrası (1994) Avrupa Birliği adaylığından daha da uzaklaşmakla birlikte AB'ye artı, Türkiye'ye çok büyük eksiler getiren Gümrük Birliği anlaşması imzalandı. Kafkaslar'da ve Asya'da mevzi kaybettik. Orta-doğu'da ipler iyice başkalarının eline geçti.

İkinci kriz sonrası (2001) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Kuzey Irak'ta inisiyatif Türkiye'nin aleyhine gelişmeye başladı. Dönemin üç partiden oluşan iktidarı 2002 yılında yapılan seçimlerde toplam olarak üç ortaktan küçüğünün 1999 seçimlerinde aldığı kadar oy alabildi.

1994 ve 2001 yılı krizleri öncesi Türkiye güllük gülistanlıktı. Ekonomide ilkbahar rüzgarları esiyordu. Buna rağmen kriz çıktığına göre iki sık vardır neden olarak; bir, esen rüzgar bizim değildi. İki, açıklanan göstergeler objektif değil spekülattifti. Çünkü her iki kriz öncesi kamu yetkilileri "önümüzdeki on yılı görebiliyoruz, her şey kontrolümüzde" diyordu. Diğer taraftan koca koca holding patronları iktidarın zayıfladığı ana kadar veya artık iktidarın zayıflatılmasının zamanı geldi deninceye kadar hükümetin yönetim başarısına alkış tutuyordu.

Gelelim bugüne. Tarih tekerrürden ibarettir söylemini doğrulamak istercesine aynı hava esmeye daha doğrusu estirilmeye devam ediyor. Ne var ki, ekonomik göstergeler objektif bazda daha kötü. Nisan 1994 krizinde 67 milyar dolar olan dış borç Şubat 2001 krizinde 120 milyar dolara ulaşmıştı. 2004 başı itibarıyla ise, Allah'a şükür ne deprem veya benzeri bir doğal felaket ne de eskisi gibi bir terör olmamasına rağmen, her iki kriz döneminden daha yüksektir. Türkiye'nin bu yıl 140 milyar dolar dış borç ödemesi var. Türk Lirası, ülkemizde üretim artışı ve dış ticaret açığı azalışı olmamasına rağmen döviz karşısında oldukça değerli. 1994 ve 2001 krizleri öncesi ekonomik büyüme %8'in, bu dönemde ise %6'nın üzerinde. Krizin işaretleri mi var acaba? İnşallah olmaz.

Kredi faizleri önceki krizlerde olduğu gibi çok cazip hale geldi. Burada dikkat edilmesi gereken dövizle borçlanmadır. Döviz kredisi kullananlardan kriz sonrası intihar girişiminde bulunanları ve yıkılan yuvalar ile top atan şirketleri unutmamak gerekir.

2004 yılı bir başka açıdan çok daha önemli. Çünkü 2005 yılının arifesidir 2004. Dünya Ticaret Örgütü kuralları ve anlaşmaları gereği dünyada kotolar 2005 yılı başı itibarıyla tamamen kaldırılıyor. Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD, dumpingli mal ithalatına karşı önlemler almaktadır. İhtisas gümrükleri bu önlemlerden birisidir. İhracatta yaşayacağımız rekabet için de; ara üretim evrelerinde KDV oranlarının yeniden değerlendirilmesi, enerji maliyetlerinin minimize edilmesi, AB ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasının yeniden ele alınması şart görülmüyor.

2003 yılının bitişiyle birlikte gerçekleşen ekonomik göstergelerden borç miktarındaki artış ciddi görünüyor. Konsolide bütçe borç stoku 202.7 milyar dolara balığ oldu. Borcun dağılımına baktığımızda %36'sı iç piyasaya %33'ü ise kamu kesimine olan borçlardır. Bakiye %31'lik borç ise doğal olarak dış borçlardan oluşmuştur.

Borç yığının kamçısı mı sorusunun cevabı konuyu bilmeyenler için çok kolay meseleye vakıf olanlar için ise bir o kadar zordur. İstihdam sorunu giderek büyüyor. Bırakalım yeni iş imkanlarının yaratılmasını iyi veya kötü herhangi bir işi olanlardan işini kaybedenlere baktığımızda içimiz burkuluyor. Üretimde artış yok. İç piyasalardaki ucuzluk düşük kaliteli Çin mallarının yerli malını ezmesinin dayanılmaz hafifliği paralelinde devam ediyor. Bu hafifliğin kapattığı kepenkler birilerinin umurunda mı bilinmez. İthalatın daha hızlı artması sonucu artan dış ticaret açığı yurt içi üretimin de artmaması nedeniyle nasıl kapanır göreceğiz. Bürokraside liyakat ve sadakat aynı kulvara eşit paydayla sürüldü. İktidar muktedir olursa bu ülkeye artı sağlar. Her başarısızlığın bu ülkeye bir faturası olur. İnşallah faturalarla karşılaşmayız. Çünkü hiçbir fatura iyi gün dostları tarafından ödenmez. Benim maaşım Başbakanın maaşından fazladır diyen köşe yazarları tarafından ise hiç ödenmez. Faturayı hem madden hem de manen millet öder ve ödemmiştir.

POST-FORDİST DÖNÜŞÜM SÜRECİ VE KAMU YÖNETİMİNDE ORTAYA ÇIKAN YENİ EĞİLİMLER

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim AYDINLI*

ÖZET

1970'li yılların başlarından itibaren sanayi dönemi ve o döneme ilişkin temel yapıların krize girmesi, başta ekonomik olmak üzere toplumsal, kültürel ve siyasal alanlarda köklü dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşüm süreci postmodernizm, küreselleşme, bilgi toplumu, post-endüstriyel toplum, post-fordizm gibi çeşitli adlarla ifade edilmeye çalışılmıştır. Çalışma, üretim sürecinde ortaya çıkan ve yerinden yönetimi ve esnek bir üretim tarzını ortaya koyan post-fordizmi ele almakta, onun kamu yönetimine etkilerini irdelemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda kamu yönetiminin örgüt, işleyiş ve istihdam yapılarında meydana gelen değişme ve gelişmeler belirtilmekte, dönüşümün kamu sektöründe ne tür eğilimlere yol açtığı tartışılmaktadır. Çalışma, kuramsal bir niteliğe sahip olup, daha çok literatür taraması ve elektronik ortamda yapılan araştırmaları içermektedir. Çalışma sonucunda, hemen hemen her alanda olduğu gibi kamu sektörü ve yerel yönetimlerin de yaşanan değişim süreci ve post-fordist dönüşümden etkilendiği, ancak, yerel yönetimlerde bu etkinin daha açık ve geniş bir niteliğe sahip olduğu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Post-Fordizm, Postmodernizm, Kamu Yönetimi, Yeni Eğilimler, Dönüşüm Süreci

POST-FORDIST PROCESS AND INNOVATIVE TENDENCIES IN PUBLIC ADMINISTRATION

ABSTRACT

The industrial period and the crisis in basic structures of this period

* Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

starting from the beginning of 1970s. have led fundamental transformations in several areas such as social, cultural and political especially in economical field. Post-modernizm, during this transformation process, was affected from several developments such as globalization and information society, and it has been called as post-industrial society, post-fordizm.

This study deals with post-fordizm which states more flexible production model and local administration during this process, and it studies its effects on public administration. It is also stated, in this study that there is a significant transformation in the structures of institution, administration and labor in public administration, and this transformation has led what kind of tendencies in public sector.

The present study is especially theoretical review of literature. It is stated, by claiming authentic interpretations, in the conclusion section of this study that this effect has more clear and wider peculiarity in especially local authorities, but this process has been affected by the present transformation process in public sectors and in local authorities as seen in almost every fields.

Key Words: Post-fordizm, Post-modernizm, Public Administration, New Tendencies Transformation Process

GİRİŞ

1970'li yıllar ve sonrasında her alanda farklı kavramlarla ifade edilen bir değişim ve dönüşüm sürecinin yaşandığı ve bu sürecin de bir çok alanı etkilediği görülmektedir. Dönüşüm süreci çeşitli yaklaşımlarla tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bazı açıklamalar kültürel değişimleri vurgularken, bazı açıklamalar da üretim ve yönetim sürecindeki dönüşüme odaklanmaktadır.

Dünya Ekonomisi, 1970'lerde yaşadığı kriz nedeniyle çok çeşitli değişikliklere uğramış ve yeniden yapılanmaya zorlanmıştır. Ekonomik büyümenin yavaşladığı, çok sayıda işçinin işten çıkarıldığı, toplam talebin daraldığı, gelir dağılımının bozulduğu, özel sektörde verimlilik ve karlılığın düştüğü ve enflasyonun arttığı kriz sonucunda başvurulan yeniden yapılanma olgusunun somutlaştığı önemli bir adım; 1980'li yıllardan sonra yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanan Post-Fordist dönüşüm sürecidir.

Yeni teknolojilerin yükselmesi, küreselleşme, bilgi toplumu ve üretim paradigmasındaki değişimle temellenen bu yeni süreç, üretimin örgütlenmesi, devletin yeniden yapılanması, kamu yönetiminin işlevsel durumu ve yerel yönetimlerin sistem içindeki yerinin saptanması gibi pek çok konunun açıklanmasında anahtar rolü görmüştür. Bu süreçle birlikte, üretimde bilgisayar destekli teknolojilerin kullanılması, fiziki emeğe dayalı işgücünün önemini azaltıp, tasarıma, kalite artışına ve ürün yenilenmesine etkin katkı yapabilecek nitelikli işgücünü öne çıkarmıştır. Üretim ve istihdam yapısındaki bu dönüşüm ise, yönetim ve örgütleri, daha yerinden yönetimci, geniş katılıma imkan veren ve yönetişimi temel alan bir sürece sokmuştur. Bu sürecin ortaya çıkardığı dönüşüm, kitlesel üretim, kitlesel tüketim, artan kamu harcamaları, katı hiyerarşik yapı ve modernist kültürel özelliklere karşı; esnek üretim,

farklılaştırılmış tüketim kalıpları, refah devletinin çözülmesi, adem-i merkezietçi yapı ve postmodernist kültürel normlarla karakterize edilmektedir.

Özel sektörde başlayan yeniden yapılanma, 1980'li yılların başlarında özellikle gelişmiş batılı ülkelerde yeni liberal politikaların iktidara taşınmasıyla birlikte kamu sektörü ve yerel yönetimlerde de etkili olmuştur. Bu yapılanma içinde yeni süreç, merkezi yönetim ve yerel yönetimleri, piyasa temelli anlayış çerçevesinde, özelleştirme ve kuralsızlaştırmanın (deregülasyon) yaygınlaştığı bir anlayış ve yönetim temelli olarak dönüştürmüştür. Batıda refah devleti ve demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, fakat değişen koşullar karşısında, hantallık ve kırtasiyeciliğin kaynağı haline gelen klasik yönetim yaklaşımları, yeni süreçte yerini büyük ölçüde esnek ve adem-i merkezietçi bir yaklaşıma bırakmıştır.

I. FORDİZMİN NİTELİĞİ VE GELİŞİMİ

Fordizm, ileri derecede gelişmiş kapitalist ekonomilerde 20. yüzyılın başlarından 1960'lı yılların sonlarına kadar kitlesel üretim ve tüketim özelliklerini ve teknolojik ve toplumsal örgütlenmeyi içeren bir sistemdir (Clarke, 1997, s.13).

Başlangıçta sadece işgücünün örgütlenmesi ve buna bağlı teknolojik yenilik şeklinde tanımlanan Fordizm, daha sonra bu tanımları aşan bir niteliğe bürünerek; üretim, tüketim ve kurumsal pratiklerin içinde barındığı çağdaş bir sosyal teori kimliği kazanmıştır. Aralarında Jessop, Boyer ve Aglietta'nın da bulunduğu bir kısım politik iktisatçı, Fordizmi, sosyal gelişmeyi sağlayan bir düzenleme ve müdahale rejimi olarak kabul etmişlerdir.

Bu geniş tanımlama içinde Fordizm, Keynesyen ekonomi politikaları, Refah Devleti ve minimum ücret düzeyi ile sağlanan kitlesel üretim ve düzenleyici kuruluşlarca biçimlenen bir sosyo-teknolojik gelişmeyi ifade etmektedir. Fordizm, bu anlamda, sadece kitlesel bir üretim tarzı olarak kabul edilmemiş, yaşamın tümüne yayılan topyekün bir sistem olarak benimsenmiştir (Greig, 1997, s.321).

Taylorizmden büyük ölçüde etkilenen kitlesel üretim, hareketli bir montaj bandı üzerinde aynı nitelikte parçaların birleştirilmesiyle oluşmaktadır. İleri düzeyde işbölümü ve standartlaşma öngören Fordizmde, sürekli tekrarlanan işlerin yapılması nedeniyle, beceri düzeyi yüksek işgücüne gereksinim duyulmamakta, çalışanların üretim sürecindeki insiyatifleri göz ardı edilmektedir (Hall, 1995, s.47). Çalışanların birbiriyle kolayca ikame edilebilmelerini olanaklı kılan bu durum, üretim maliyetlerine de yansıyor, ürünlerin görece daha ucuz bir değerinde piyasaya sunulmasına yol açmaktadır (Özkalp-Sungur, 1997, s.421). Ekonomide kitlesel tüketim ve büyük karlılıklara da yol açan bu mekanizma, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fordizm in "altın çağ"ını yaşamasına zemin hazırlamıştır.

Ancak, etkinlik ve verimlilik adına, duygu ve psikolojisinden soyutlanan ve et-kemik sahibi şeklinde değerlendirilen çalışanların edilgen bir konuma

düşürülmesi, bir yandan çalışanların yabancılaşmasına yol açarken, bir yandan da kitlesel talebe muhatap olan bu kesimin hoşnutsuzluğuna neden olmuştur.

Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması için, üretim süreci yeniden planlamaya tabi tutulmuş, işgücüne yönelik ücretlendirmede, parça başı sistemden vazgeçilip, günlük ya da haftalık ücret modeline geçilmiştir. Ücretlerin yüksek tutulmasıyla, bir yandan çalışanların etkinlik ve verimlilik yönünde güdülendirilmeleri sağlanırken; diğer yandan kitlesel tüketimi besleyici uygun zeminler meydana getirilmiştir (Ruppert, 2001). Kitlesel üretim ve tüketim ile birlikte tüketim maliyetlerinin minimize olması, aynı zamanda tüketicilerin tatminini de sağlamıştır (Frost, 2000).

Yapısı gereği tek tip ve kitlesel üretime uygun olan Fordist üretim tarzı, hüküm sürdüğü yerde, talep dalgalanmalarının olabildiğince az olduğu ve üretim/tüketim dengesinin korunduğu istikrarlı bir pazar sistemini getirmiş; bunda 1940'lı yıllarda Keynesyen refah devleti anlayışının önemli etkisi olmuştur (Ruppert, 2001).

II. POST-FORDİZMİN NİTELİĞİ VE GELİŞİMİ

1960'lı yılların sonlarına doğru yüksek oranlarda seyreden kar artışları ve görece düşük kalan maliyetlerin ayakta tuttuğu Fordizm, gerek kitlesel tüketimin doyuma ulaşması; gerek değişen ve çeşitlenen talebe karşı üretimin esnek olmaması; gerekse üretimin aşırı rutin ve standardize olması ve bunun üretim sürecini olumsuz yönde etkilemesi gibi nedenlerle büyük bir ekonomik krize girmiştir. Giderek artan ve toplam kaynaklar içindeki oranı yükselen refah devleti harcamaları, kamunun aşırı şekilde büyümesine ve Fordist rejimin işleyemez hale gelmesine yol açmıştır (Şaylan, 1998, s.86). Dolayısıyla bu kriz ve 1970'li yıllarda yoğunlaşan doğal kaynakların tükenmesi ve çevre kirliliği tartışmaları, yeni ve esnek bir yapılanma gereğini ortaya çıkarmıştır. Post-Fordizm bu ortamda doğmuş ve Fordizmde olduğu gibi onun da gelişip yeşermesine küresel bir ekonomik bunalım (1974 Petrol Krizi) kaynaklık etmiştir.

Post-Fordizm, en genel anlamıyla, üretim, tüketim ve istihdamın esnekleşmesi ve yerelleşmesini ifade etmektedir (Manicas, 2000). Üretim sürecinde yeni bir dönemi ifade eden bu kavram, Fordizmden hareketle türetilmiş, ancak ondan büyük bir kopuşu da ortaya koymuştur. Post-Fordizm, bir emek ve üretim süreci olarak kısaca "esnek üretim" şeklinde tanımlanabilir. Süreç, 20.yüzyılın son çeyreğinde gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkan ve endüstriyel ürünlerin kitlesel üretimine dayalı Fordist birikim rejiminin 1960'ların sonundan itibaren krize girmesiyle gelişmeye başlamıştır (Belek, 1997, s.158).

Post-Fordist yaklaşıma göre, kitlesel piyasaların belirli bir doyuma ulaştıktan sonra parçalanması ve çeşitlenmesi, tüketicileri daha ayrımcı bir hale getirmekte ve onların zevk ve tercihlerinin değişmesine yol açmaktadır (Parlak, 1999, s.90). Aynı zamanda bu süreç, iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler ile ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşmesine bağlı olarak, üretimin daha fazla

uluslararasılaştırılmasına ve üretim mekanlarının değişmesine neden olmaktadır (Storper, 1997, s.218).

Fordizmin tersine, çeşitlenen ve farklılaşan, bu üretim tarzı, bir bakıma yeni teknoloji ile sanayi öncesi el sanatı ağırlıklı çalışmanın kaba bir karışımını, yani Kırım'ın ifadesi ile "ısmarlama seri üretim"i ifade etmektedir (Kırım, 1999, s.12). Hem seri, hem de çeşitlenen talepleri karşılamaya yönelik üretim yeni, gelişmiş ve esnek bir teknolojik altyapıyı gerektirmektedir. Bu çerçevede, bilgi çağının yükselen değerleri olan mikroelektronik ve bilgisayar destekli teknolojiler, bir yandan yeni sürecin gerektirdiği esneklik ve çeşitliliği sağlarken; bir yandan da işletmelerin rekabet güçlerini artırarak, Fordist sistemin krize girme nedenlerinden biri olan kar düşüklüğüne karşı çözüm seçeneklerinden biri olmaktadır.

Dolayısıyla Fordizmin, üretimde geniş çaplı işbölümü ve kısıtlı nitelikler kullanan, yönetimde ise katı merkeziyetçi ve hiyerarşik bir yapılanmayı öngörmesine karşılık; Post-Fordizm, bir ekip çalışması içindeki nitelikli işçilerden oluşan, seri ve ısmarlama üretimi sentezleyen, küçük ölçekli, esnek ve adem-i merkeziyetçi örgüt ve yönetim tarzını öngören bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle Post-Fordizm, üretimin örgütlenmesinden tüketim kalıplarına; örgüt içi ilişkilerden, örgütlerin küresel ilişkilerine kadar hemen hemen her alanda Fordizmden bir kopuşu ifade etmektedir.

Post-Fordizm, temel olarak ekonomik ve teknolojik alanda kendini göstermesine karşılık, global bir sistem olarak, toplumsal, kültürel, politik ve yönetsel özellikleri de söz konusu olmuştur. Ancak burada araştırma, daha çok Post-Fordizmin, devletin yapısı, örgütlenmesi ve işleyişi ile ilgili meydana getirdiği değişiklikleri incelemektedir.

III. POST-FORDİST DÖNÜŞÜM SÜRECİ VE YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI

Yönetim, amacı ne olursa olsun, her kurum ve kuruluşta uygulanan bir sistemdir ve modern toplumun vazgeçilmez bir unsurudur (Drucker, 1993, s.67). Yönetim, genellikle planlama, organizasyon, koordinasyon gibi değişik fonksiyonlarla ifade edilmekte, bu fonksiyonların bir araya getirilmesinden ibaret olmaktadır.

20. yüzyılın sonlarına doğru, küreselleşme, teknolojik gelişme, bilgi çağı ve Post-Fordizme geçiş ile birlikte yeni yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu yeni yaklaşım, "işletmecilik", "yeni kamu işletmeciliği" ve "piyasa temelli kamu yönetimi" gibi kavramlarla da ifade edilmektedir (Eryılmaz, 2000, s.29). Yeni yönetim anlayışı, klasik yönetim ve yöneticilik anlayışından farklı olarak yeni becerilere sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Taylorist bir yaklaşımla sanayi üretimini örgütlemek, zamanı için önemli bir gelişme olsa da, günümüzde çalışanlardan daha çok üretkenlik, bağımsız karar alabilme beklenmekte, birey ve yönetimin başarısı bu faktörlere bağlı olmaktadır.

Yeni yönetim anlayışında çalışanların motivasyonu daha çok ön plana çıkmakta, tartışmasız itaat arzu edilen bir özellik olmaktan çıkmaktadır. Bir yandan yoğun rekabetle yönetilenlerin (müşterilerin) tercih alternatiflerinin çoğalması, diğer yandan bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler yönetimde karar alma süreçlerinin her geçen gün daha hızlı çalışmasını zorunlu kılmaktadır. Artık “müşteri” olarak kabul edilen halk ile daha yakın ve yüz yüze olan yöneticinin, halkın taleplerini mümkün olduğunca çabuk cevaplayabilecek bilgiye, yetkiye ve donanımına sahip olması beklenmektedir (Hill-Kuniko, 2000, s.1093).

Ortaya çıkan yönetim anlayışı temel olarak şu özellikleri içermektedir.

-Yeni yönetim anlayışı, Weber tipi bürokrasi modeline dayalı örgütlenmeye karşı çıkmaktadır.

-Yeni yönetim anlayışı özelleştirme ve kuralsızlaştırma politikalarıyla devletin faaliyet alanının küçültülmesini içermektedir.

-Yeni yönetim anlayışı performans hedeflerine, sonuçlara, hizmetlerde niteliğe, etkinliğe, verimliliğe ve müşteri odaklı hizmet anlayışına vurgu yapmaktadır. Kamuda, katı, bürokratik ve çok kademeli merkezi kontrol sistemi yerine, piyasa sistemine dayalı esnek bir otokontrolü savunmaktadır.

-Yeni yönetim anlayışı kamu yönetimine tek boyutlu bir sorumluluk yüklemekte, onun yalnızca siyasal iktidara değil, aynı zamanda müşteri konumunda olan halka karşı da sorumlu olması gerektiğini vurgulamaktadır (Eryılmaz, 2000, s.31).

-Yeni yönetim anlayışında ekip ruhu egemen olmakta, planlama, büyük ölçüde esnek uzmanlaşmaya sahip takım üyelerine bırakılmakta ve yöneticiler strateji belirleme işini yürütmektedirler

-Yeni yönetim anlayışında yetki ve sorumluluklar ekiplere dağıtılmakta, kişilerin sorumluluklarının bilincinde ve uyumlu çalışma özelliklerinde olmalarına dikkat edilmektedir.

-Yeni yönetim anlayışında çalışanların kararlara katılımına dayalı, basit ve görsel bir yapı öngörülmektedir.

-Yeni yönetim anlayışında yönetimde sürekli gelişme ve bu çerçevede sürekli eğitim söz konusu olmaktadır (Tüz, 2002).

Yönetim anlayışında ortaya çıkan bu eğilimlerin de etkisiyle Post-Fordist dönüşüm sürecinde kamu yönetimi, örgüt, işlev ve çalışma ilişkileri bakımından değişikliklere uğramış; geleneksel planlama ve hizmet sunma yöntemlerinden büyük ölçüde arındırılmıştır. Bunda küreselleşme ve yerelleşme etkileşiminin oluşturduğu eğilimler de etkili olmuştur. Küyerelleşme (glokalisasyon) olarak da tanımlanabilecek bu eğilimler, uluslararası ilişkilerde global gerçeklerden hareket ederek global düşünmeyi, otarşizm yerine dışa açılmayı, dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi; ülke içinde ise merkezi yönetim kanalıyla ekonomiyi ve siyaseti yönlendirme yerine yerel yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi ifade etmektedir (Aktan, 2001). Bu değişim çabaları, kamu yönetimi ve yerel yönetimlerin örgütlenme ve oryantasyonunu daha rekabetçi ve

girişimci bir niteliğe büründürmüş (Stoker, Mossberger, 1997, s.226); piyasa temelli yerinden yönetim yapısı ve kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır (Osborne-Geabler, 2001).

Kamu yönetiminde meydana gelen değişiklikler, nicelikten çok nitel bir özellik taşımakta, etkinlik ve verimlilik ön plana çıkmaktadır. Geleneksel ekonomik kalkınma modelleri daha çok sermayeyi çekmeye odaklanmışken, değişen anlayış, üretimde yenilik ve araştırmanın önem kazanmasına, teknoloji transferine ve rekabete dayanıklı, bilgi-yoğun küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaygınlaşmasına odaklanmaktadır. Yeni dönemde yerel yönetimlerin ekonomik kalkınmaya olumlu katkılarının yanısıra kamu hizmeti fonksiyonları ve sosyal güvenlik alanlarında da önemli atılımları olmaktadır. Kamu yönetimi ve merkezi yönetim, bu hizmetleri, yerel birimler, özel sektör ve hükümet dışı kuruluşlar ile etkin bir işbirliği ve yönetişim anlayışı içinde gerçekleştirmektedir (Mayer, 1997, s.316).

Post-Fordist dönüşüm sürecinde ve yeni yönetim anlayışı doğrultusunda kamu yönetiminde ortaya çıkan yeni eğilimleri örgüt, işlev ve istihdam açılarından incelemek olanaklıdır.

A. Örgütsel Açısından Post-Fordist Dönüşüm ve Kamu Yönetimi

Yeni süreçte artan ölçüde bilginin örgütlere uygulanması ve örgütlerin etkin politikalar geliştirmeleri sonucu, insan, üretim ve yönetimin pasif bir parçası olarak görülmekten çıkarılıp, etkin bir unsuruna getirilmiştir (Gerson, 1995, s.74-75). Toplam kalite yönetimi ve yerinden yönetimin güçlenmesi gibi dinamikler, örgütsel açıdan Post-Fordist dönüşüm sürecinin kamu yönetiminde ortaya çıkardığı eğilimlerden bazılarıdır.

a. Kamu Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi

Kamu yönetiminin Post-Fordist dönüşüm sürecinde yeniden yapılanması konusundaki önemli adımlarından biri de, toplam kalite yönetimi anlayışına geçiş çabalarıdır. Post-Fordist dönüşüm sürecinde ortaya çıkan bilgi devrimi, teknolojik gelişme artan rekabet, karmaşıklaşan ilişkiler ve yeni sağ politikalar, kamu sektörü ve yerel yönetimlerde yeni bir yönetim anlayışı olan toplam kalite yönetimini gündeme getirmiştir.

Toplam kalite yönetimi, kısaca mal ve hizmetlerin üretiminde “kalite”yi amaçlayan bir yönetim yaklaşımıdır. Toplam kalite yönetiminde hataları ayıklamak yerine, hata yapmamak ya da hataları önlemek yaklaşımı esastır. Bu anlayışın temel çıkış noktası, örgüt içinde yer alan planlanmış tüm faaliyetlerin, müşterilerin, belirlenen gereksinim ve isteklerini karşılamak üzere, sürekli yenilenecek ve geliştirilerek, sistematik bir biçimde gerçekleştirilmesinin güvence altına alınmasıdır (Karaman, 2000, s.41).

Katılımcılık temeline dayanan ve her düzeyde görev yapan tüm çalışanların proje, strateji ve sorun çözmeye yönelik katılımlarını örgütleyen bir yönetim yaklaşımı olarak TKY, sürekli gelişme ve öğrenme söylemi ile her düzeyde çalışanların esnek olmasını ve farklı işlevlerde de çalışabilmelerini hedeflemektedir. TKY anlayışına paralel olarak, özellikle 1980’li yıllardan sonra ekonomik, toplumsal ve siyasal yapıdaki değişimin de etkisiyle, yurttaşın

geleneksel kimliğinin yeniden tanımlanması, kamu kuruluşlarının yapı ve işleyişlerinde yeni düzenlemeleri de gündeme getirmeye başlamıştır. Mikro ölçekte ekonomik örgütlerden makro ölçekte devlete kadar her alanda görülen yeniden yapılanma arayışlarının temelinde, örgütlerin beklentileri kadar, bireyi tatmin etme gayreti de ön plana çıkmakta, devletin yurttaşlarına hizmet eden bir örgüt biçimine dönüştürülmesine çalışılmaktadır.

Bu bağlamda kamu kuruluşları ve yerel yönetimler, hukuksal normlar çerçevesinden kurtarılıp, piyasaya dönük, ekonomik rasyonelliğe yaklaştırılmakta, bunun bir sonucu olarak yurttaş, bireysel bir tüketici ya da kamu hizmetlerinin saygın bir müşterisi olarak devletten belirli standartta hizmet isteme hakkına sahip kişi konumuna yükseltilmektedir (Tosun, 2001).

TKY ile birlikte önem kazanan özgürlükçü gelişmeler, ortaya çıkan demokratikleşme ve insan haklarının önem kazanması gibi etkenler, devletleri, kamu yönetimi ve yerel yönetim sistemlerini değiştirme ve geliştirmeye yöneltmiş, kamu yönetiminde TKY, bu değişimin bir eseri olarak ortaya çıkmıştır (Dirik-Özdemir, 2001).

Kamu yönetiminde TKY'nin başarısı, planlı ve sistematik olmanın yanısıra, inançlı ve sabırlı olmayı da gerektirmektedir. Bu bağlamda yapılacak en önemli işlerden biri, örgüt içindeki üst düzey yöneticilerin kalite konusunda bilinçlendirilmesidir. Üst yönetimin desteği ve katkısı olmadan başarı olasılığının düşük olacağı gerçeğinden hareketle, çeşitli eğitim seminerleriyle bu kademenin bilgilendirilmesi ve ikna edilmesi zorunlu olmaktadır. Ayrıca TKY düşüncesi doğrultusunda örgütlenme, çalışanların güdülendirilmesi, pilot uygulamalara gidilmesi ve sürekli gelişme felsefesinin bir örgüt kültürü haline getirilmesi gibi etkenler de bu anlayışın başarıya ulaşmasına katkıda bulunurlar (Aktan, 1999: 2).

Kamu sektörü içinde TKY'nin uygulanması, çeşitli sorunları içerse de, yerel yönetimlerde, merkezi yönetime göre daha kolay olmaktadır. Yerel halkın müşteri olarak kabul edilmesi, hizmetlerin niteliğini, onların talep ve tercihlerine göre şekillendirmekte, sürekli gelişme stratejisiyle yerel ekonomik girişimlerin artan rekabete uyum sağlamaları olanaklı olmaktadır. Üretim ve yönetimde etkinliği sağlayan bu süreç, aynı zamanda nitelikli bir istihdam politikasını da zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede, bir yandan hizmet içi eğitimle, kaliteye inançlı bireyler yetiştirilirken, bir yandan da etkin katılım politikasıyla çalışanların Fordist sistemdeki edilgin ve yabancılaşmış durumlarına son verilmektedir (Yüksel, 2001).

Böylece, Taylorizm ve Weberian Bürokrasi modelinin Fordist yönetim tarzına uygun zemin sağlamasına karşılık, TKY, getirmiş olduğu bilgi temelli ve müşteri odaklı anlayışla Post-Fordist dönüşüm sürecine uygun bir yönetsel çatı oluşturmaktadır.

Kuramsal olarak optimum bir yönetim düşüncesi getirmesine karşın TKY, kamu kuruluşlarında onların sahip oldukları merkeziyetçi, bürokratik, değişime dirençli ve hiyerarşik yapı nedeniyle çoğu zaman elverişli bir uygulama olanağı bulamamaktadır. Ayrıca kamu kuruluşlarında ve bu arada yerel yönetimlerde genellikle ücret ve ödül sisteminin performansa dayalı

olmaması, ürün ve hizmet kalitesinin artırılmasına karşın, bundan iç müşteri olarak kabul edilen çalışanların yeterli şekilde yararlanıp tatmin olamamasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, TKY, daha az hiyerarşik ve katılıma daha uygun olan yerel yönetimlerde merkezi yönetim kuruluşlarına göre daha iyi uygulanabilme potansiyeline sahiptir.

b. Yerinden Yönetimin (Desentralizasyon) Güçlenmesi

Yerinden yönetim olgusu, tarihsel süreç içinde sürekli varolmasına karşın, Post-Fordist dönüşüm süreciyle birlikte Batı'daki klasik anlamından daha geniş boyutlarda ele alınmaya başlanmıştır. Klasik anlamda yerinden yönetim, merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru yetki, görev ve kaynak aktarımını ifade ederken; geniş ve modern anlamda yerinden yönetim ise, merkezi yönetimin elindeki planlama, karar verme ve kamu gelirlerinin toplanması gibi yönetsel yetkilerin bir kısmını taşra kuruluşlarına; yerel yönetimlere, yarı özerk kamu kurumlarına, meslek kuruluşlarına ve yönetimin dışındaki gönüllü örgütlere aktarılmasını, bunlarla işbirliği içinde paylaşılmasını ifade etmektedir (Eryılmaz, 1988, s.43). Bu çerçevede yerinden yönetim, “yetki genişliği” ve “özelleştirme” gibi kavramları da kapsayarak, devletin küçültülmesini, asli işlevlerine döndürülmesini ve esnekleştirilmesini içermektedir (Eryılmaz, 2000, s.77).

Yerel demokrasi, katılım ve özerklik için yerinden yönetimin büyük önem taşımaya karşın, yerel düzlemde iktidar dengesizliği, siyasi kayırmacılık ve yerel tiranlık potansiyelini de bünyesinde taşımaktadır. Alvin Toffler, “Yirmibirinci Yüzyıl Demokrasisi” başlığını taşıyan bir yazısında yerleşmenin bu sakıncasını dile getirmiş ve özellikle siyasal yerinden yönetimin tehlikesine işaret etmiştir (Aktan, 2001).

B. İşlevsel Açıdan Post-Fordist Dönüşüm Süreci ve Kamu Yönetimi

Post-Fordist dönüşüm, üretim tarzı ve örgütlenmesinde değişiklikler meydana getirdiği gibi, üretimin işleyiş ve işlevlerinde de köklü dönüşümlere yol açmıştır. Kamu hizmetlerinin sunulmasında rekabetçi yönetim tarzının egemen olması, hizmette yerellik ilkesinin önem kazanması, kamu yönetiminin artan ölçüde piyasa sistemine yönelmesi ve özelleştirme politikalarının yaygınlaştırılması, işlevsel olarak ortaya çıkan eğilimlerden bazılarıdır.

a. Rekabetçi Yönetim Tarzının Önem Kazanması

Bir kurumun ürettiği mal ya da hizmetlerin, diğer kuruluşlarla, kalite, maliyet ve müşteri tatmini açılarından yarışabilecek düzeyde olmasını ifade eden rekabet; İkinci Dünya Savaşı sonrasında teknolojik gelişmenin hızı, üretim unsurlarının ülkeler arasında benzerlik göstermesi ve küreselleşme süreci ile birlikte, özel ve kamu sektörlerinde başarının en önemli öğelerinden biri durumuna gelmiştir.

Klasik yöneten-yönetilen ilişkisinin yerini “müşteri-yönetici” ilişkisine bıraktığı bu süreç içinde, işletme yöntem ve tekniklerinden yoğun bir biçimde yararlanan yönetimler, değişen ve karmaşıklaşan koşullar çerçevesinde, ya kurmuş oldukları iktisadi kuruluşlar aracılığıyla ya da doğrudan sundukları hizmetlerle rekabetçi politikalar izlemeye başlamışlardır (Güzelcik, 1999, s.43).

Rekabetçi politikalar, üretim ve hizmet sürecinde etkinlik ve verimlilik artışını sağlayarak ve vatandaşların farklılaşmış taleplerini karşılayarak yatırımlarda hızlanmaya ve istihdamın gelişmesine de olumlu etkide bulunmuştur.

Bu olumlu yanlarına karşılık, rekabet ve rekabetçi yönetim, kamu yönetimi için bazı olumsuzluklara da yol açabilmektedir. Buna göre rekabet, mal ve hizmet üretme, ve bunları pazarlamada coğrafi ve ekonomik açıdan önemli kentleri avantajlı konuma getirirken, yeterli kaynaklara sahip olmayan kentleri sosyolojik varlıklarıyla birlikte büyük sıkıntılara düşürebilmektedir. Bu durum ise kentler arasındaki dengesizliği ve gelir dağılımındaki adaletsizliği derinleştirmektedir. Bu nedenle mal ve hizmet üretmede kamu kuruluşlarının, piyasa ile ve kendi aralarında artan bir rekabet içine girmeleri, kamu yararı, sorumluluk, adalet, eşitlik ve tarafsızlık ilkeleriyle ters düşmemelidir.

b. Hizmette Yerellik İlkesinin (Subsidiyarite) Önem Kazanması

İşlevsel açıdan öne çıkan bir diğer unsur da, kamu hizmetlerinin halka en yakın birimlerce yürütülmesini destekleyen hizmette yerellik (subsidiyarite) ilkesidir. Subsidiyarite ilkesi, kamu hizmetlerinin ilke olarak yurttaşlara en yakın olan yönetim tarafından yerine getirilmesi, bu hizmetlerin ancak, ya hiç ya da etkin bir şekilde yapılamaması halinde bir üst idari birim tarafından üstlenilmesini ifade etmektedir.

Bu ilke, küresel düzeyde doğrudan Dünya Bankası tarafından izlenirken, Avrupa Birliği de kendi yapısında bu ilkeye uyulacağını ilan etmiştir. Bunun bir anlamı, üye devletlerin Avrupa Birliği karşısında yetki ve alanlarını koruyacağıdır. Böylece üye ülkelerin bölgesel ve yerel yönetimleri, kendi ulus-devletleri karşısında güçlendirilmiştir (Güler, 2000: 27). Bunu yaparken de Birlik, Hıristiyan sosyal öğretisinden önemli ölçüde etkilenmiştir (Köseçik-Yıldırım, 2001, s.39). Yerellik ilkesiyle, üye ulus-devletin güç alanı, bir yandan Avrupa Birliği merkezine bir yandan da bunların bölgesel ve yerel yönetimlerine doğru çekilerek daraltılmaya çalışılmıştır (Güler, 2000, s.27).

Yönetimde yeni eğilimlere koşut olarak, subsidiyarite ilkesi, bireyi, toplumun odak noktasına yerleştirmektedir. Özü itibarıyla, bir hizmetin, hizmetten yararlananlara en yakın birim tarafından sunulmasını ifade eden bu ilkenin altında yatan temel düşünce, yerel yönetimlere merkezi müdahalenin, ancak bunların çeşitli gereksinmelerini karşılayamadıkları durumlar ile sınırlı olmasıdır. Söz konusu ilke, bireyin tek başına güç yetirebileceği işlere, devletin müdahalede bulunmaması olarak da yorumlanmaktadır. Bu da subsidiyarite ilkesinin, liberal devlet anlayışına uygun olduğunu göstermektedir.

Karar verme mekanizmasını mümkün olduğunca halka yaklaştıran subsidiyarite ilkesi, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda da yer almıştır. Şart'ın "Yerel Özerklik Kapsamı" başlıklı 4. maddesinde, kamu yükümlülüklerinin genelde ve tercihen yurttaşlara en yakın olan yerel yönetimler tarafından uygulanacağı belirtilerek, üye devletlerin yerel ve bölgesel kuruluşlarının kendi devletleri karşısında güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Güler, 2000, s.26).

c. Kamunun Piyasaya Yönelmesi ve Özelleştirme

Ülkeler, hem topladıkları vergileri daha verimli kullanmak hem de yurttaşları memnun etmek için sürekli bir arayış içerisinde olmuşlardır. Bu arayış sanayileşmiş ülkelerde Post-Fordist dönüşümün de etkisiyle, 1970'li yıllarda başlayan "piyasa temelli kamu yönetimi" anlayışını gündeme getirmiştir. Daha verimli ve etkin hizmet sunmak isteyen devletler piyasa sistemi ve işletmecilik kuralları doğrultusunda yönetim işlevlerini düzenlemek zorunda kalmışlardır. Özellikle yeni liberal politikalar sonucu yaygınlaşan özelleştirme, yap-işlet-devret modeli ve belediye şirketleri gibi etkenler, kamu yönetiminin artan oranda piyasaya yönelmesinin temel göstergeleri olmuştur (Dikmen, 2001).

Yeni liberal politikaların, devlet müdahaleciliğinin özgürlükleri kısıtladığını ve girişimciliği zayıflatmış olduğunu öne sürerek, kamu hizmetleri ve devletin etkinlik alanının sınırlandırılması gerektiğini savunması, kamu kuruluşlarının yürütülmekte olan bir çok hizmetin (temizlik, ulaşım, haberleşme gibi) çeşitli yöntemlerle özelleştirilmesine yol açmıştır (Uçkan, 2001).

Yeni süreçte bizzat işletmeler kurarak piyasaya yönelik mal ve hizmet üretme fonksiyonlarını azaltan ve bir çok hizmeti deregülatif çerçevede özel sektöre ve gönüllü kuruluşlara aktaran kamu örgütleri, esnek, etkin ve verimli bir biçimde asli işlevlerini yerine getirebilme olanağına sahip olmuşlardır.

C. İstihdam Açısından Post-Fordist Dönüşüm ve Kamu Yönetimi

Post-Fordist dönüşümle birlikte, gelişen üretim teknikleri, teknolojiye yaşanan değişim ve ilerlemeler, çalışma yaşamında da önemli değişiklikleri gündeme getirmiştir. Bu değişiklikler genelde "esneklik" etrafında yoğunlaşmakta, "değişebilirlik" ve "değişime ayak uydurabilme" yeteneği, ekonomik, sosyal ve teknolojik alanda yaşanan ilerlemeleri ifade etmektedir.

Yeni süreçte, 1970'lere kadar yaygın biçimde uygulanan tam gün istihdam ve kitlesel üretim biçimleri önemlerini kaybederek, bunlar yerine esnek çalışma türleri gündeme gelmeye başlamıştır. Ayrıca üretim faktörlerinin önem derecesinin değişmesi ve bilginin en önemli üretim faktörü olması, bu faktöre sahip çalışanları da önemli bir konuma getirmiştir.

İstihdam içinde bilgi işçiliğinin, esnek çalışma ilişkilerinin önem kazanması; insan kaynakları yönetimi ve performans değerlendirmenin gelişmesi tüm örgütlerde olduğu gibi, kamu sektörü ve yerel yönetimlerde, çalışma ilişkileri ve insan kaynağı açısından Post-Fordist eğilimleri ortaya koymaktadır.

a. İstihdam İçinde Bilgi İşçiliğinin Önem Kazanması

1970'li yıllarda üretim ve teknolojiadaki dönüşüm, bilgiye dayalı esnek ve dinamik bir döneme girilmesine yol açmış, en önemli üretim faktörü bilgi olmuştur. Yeni dönemde yüksek ücretli yeni işlerin çoğunluğu, profesyoneller, çeşitli alandaki uzmanlar, yöneticiler gibi bilgi işçileri tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Yüksek ücretli işlerde sendikalardan alınan referanslar yerini büyük ölçüde eğitim ve deneyimle kazanılan bilgiye bırakmıştır (Drucker, 1995, s.139).

Beden işçiliğindeki gerilemiş ve bilişim sektöründeki devrimsel değişiklikler, insan ve toplum yaşamının her aşamasında kendini göstermiştir. Bilişim devrimi, üretim alanında verimliliği olağanüstü boyutlarda arttırırken, yönetimde daha rasyonel karar vermeyi olanaklı kılmıştır (Şaylan, 1994, s.22). Bu köklü değişiklikler işletmelerin yanısıra, kamu kuruluşlarını da etkilemiş, kamunun istihdam yapısına daha çok ar-ge kuruluşlarına ağırlık verme şeklinde yansımıştır. Kamu kuruluşları, kurdukları insan kaynakları ve ar-ge departmanları aracılığıyla, bilgiyi örgütlerde ve çalışma hayatında uygulayabilecek, profesyonel anlamda yönetim tekniklerini özümsemiş çalışanlara istihdam süreci içinde daha çok yer ayırmaya başlamışlardır.

Beden işçiliğindeki gerileme sonucunda, Fordist dönemin güçlü kuruluşları olan sendikalar, ekonomik, toplumsal ve siyasal güçlerini önemli ölçüde yitirmiştir (Drucker, 1995, s.142).

b. Kamuda Esnek Süreli Çalışma İlişkilerinin Önem Kazanması

1970'li yıllarda kitlesel üretimin çözülmesiyle birlikte, hızla değişen teknoloji, artan uluslararası rekabet ve küreselleşme hareketleri sonucunda, kamu ve özel sektör işletmelerinin aralıksız çalışma zorunluluğu; diğer yandan büyük ekonomik kriz ve işsizlik sorunları, standardize ve tam gün çalışmayı öngören klasik istihdam şekillerinden uzaklaşarak, esnek çalışma biçimlerini çalışma yaşamına getirmiştir. Bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler başta olmak üzere, bir dizi karmaşık faktörün etkileşimiyle ortaya çıkarak, hızla yayılan uluslararası rekabet ve küreselleşme süreci, giderek değişen ve farklılaşan ürün talebi ve ekonomik konjonktürde görülen dalgalanmalarla birleşerek, çalışma yaşamında esnekliği zorunlu kılmıştır.

Esneklik, kavram olarak değişikliklere ve farklılıklara uyum kabiliyetini ifade etmektedir. Buna karşılık çalışma hayatında esneklik ise, "değişebilirlik" ya da değişime ayak uydurabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Işığışık, 2003).

Esnek çalışma biçimi, başlangıçta özel işletme düzeyinde uygulanmakla birlikte, özellikle 1980'li yıllardan sonra kamu sektörü ve yerel yönetimlerde de sıkça uygulanmaya başlamıştır. Esnek Çalışma şekillerini, kısmi süreli çalışma, tele çalışma ve evde çalışma olmak üzere üç kısımda incelemek olanaklıdır.

Kısmi süreli çalışma, ILO mevzuatında da öngörüldüğü üzere, "işçi ile işveren arasında karşılıklı anlaşma ile oluşan ve normal iş süresinden daha az olan düzenli çalışma" olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, kısmi süreli çalışma, süresi azaltılmış bir çalışmayı ifade etmekte olup, bu

durumdan söz edebilmek için işçinin kısmi süreli çalışma süresinin çalıştığı işyerinde uygulanan normal çalışma süresinden kısa olması gerekmektedir.

Kısmi süreli çalışma tarzı, artan rekabet, karmaşıklaşan toplumsal sorunlar ve teknolojik gelişmelerin sağladığı belirsizlikler konusunda, istihdam bazlı esneklik sağlamaktadır.

1970'li yılların ortalarından itibaren bilgisayar ve enformasyon destekli otomasyonun önem kazanması, çalışmayı işyerine hapsedme zorunluluğunu ortadan kaldırarak, network ağlarıyla ya da uydu teknolojisi ile oluşturulan tele çalışma tarzını gündeme getirmiştir. İşin, işyeri dışında ayrı bir yerde görülmesi, bu yer ile esas işyeri arasında elektronik iletişim araçları ile kurulmuş bir bağın olması ve işin programlanabilir bir araç aracılığıyla yerine getirilmesi, tele çalışmanın karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır.

Bu özellikler, Fordizmin fabrika merkezli mekansal yapısını değiştirerek, yeni yerleşimlerin dağınık ve parçalanmış bir duruma dönüşmesini sağlamıştır. Kentin bu parçalanmış mekansal yapısı, yerel otoriteyi de parçalayarak, küçük, yatay ve yerinden yönetimci yapılanmaların yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Bir diğer esnek çalışma biçimi olan evde çalışma da, Post-Fordist dönüşüm sürecinde önem kazanmaktadır. Fordist dönemde kitlesel üretim tarzına uygun olarak fabrikalarda montaj bantı üzerinde gerçekleşen üretim, Post-Fordist dönüşüm sürecinde parçalanarak, belirli ölçüde evlerde görülmeye başlanmıştır. Evde çalışma modelinde, işçi, klasik çalışma modellerinin aksine, iş görme görevini işyerinde değil evde yerine getirmektedir.

Evde çalışma kadın işgücünün de istihdam içindeki payını arttırmıştır. Özellikle ev kadınları için ev işlerinin yapılması ve aile sorumluluklarının yerine getirilmesi açısından oldukça avantajlı bir çalışma şekli olmaktadır. İşveren açısından ise evde çalışma genel işletme maliyetlerini düşürmektedir (Akgeyik, 2000).

Zarf doldurma, fatura yazma, çevirmenlik, editörlük gibi bu tarz çalışmaların yaygınlaşması, başta ulaşım, barınma, temizlik hizmetleri olmak üzere, bir çok alanda kolaylık sağlanmasına yol açmıştır. Evde çalışma nedeniyle ulaşım rahat olmakta, belirli yerlerde barınma zorunluluğu ortadan kalkmakta ve daha temiz bir çevre oluşturulmaktadır.

Görüldüğü üzere esnek çalışma şekillerinin yaygınlık kazanması bir yandan ekonomik girişimlerde istihdam esnekliğinin sağlanmasına yol açarken, bir yandan da barınma, ulaşım, temizlik gibi alt yapı sorunlarının çözülmesinde olumlu katkılarda bulunmaktadır.

Bununla birlikte esnek çalışma sistemi, istihdamı daraltıcı bir etki yapmakta, iş güvencesi açısından sorunlar meydana getirmekte, toplumsal yarardan çok üretimin en ucuz ve en yüksek verimi sağlayacak şekilde gerçekleştirilmesini hedeflemekte ve nitelikli-niteliksiz işçi ayrımıyla çalışanlar arasında kutuplaşma oluşturmaktadır (Öngen, 1996, s.34).

c. İnsan Kaynakları Yönetiminin Gelişmesi

İnsan kaynakları yönetimi, bir örgüt içinde rekabetçi üstünlükler sağlamak amacıyla gerekli insan kaynağının sağlanması, istihdamı ve geliştirilmesi ile ilgili politika oluşturma, planlama, örgütlenme, yönlendirme ve denetleme işlevlerini içeren bir disiplin şeklinde tanımlanabilmektedir (Yüksel, 2001). Bu yaklaşımın amacı, ahlaki ve sosyal sorumluluk anlayışıyla, çalışanların örgüte olan üretken katkılarının artırılmasını sağlamaktır (Bingöl, 1998, s.15). Özellikle 1980'li yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başlayan bu kavram, örgütlerde çalışanların ve örgütün hedefleri arasında uyum sağlamanın yollarından biri olarak kabul edilmiştir. İnsan kaynakları yönetimi, bu fonksiyona insan faktörünün azami verimli kılınması amacıyla, bireyin iş tatmininin sağlanması yoluyla hizmet etmektedir (Bayraktaroğlu, 2002, s.6).

Post-Fordist dönüşüm süreci insan kaynakları yönetiminin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu süreçle birlikte, insan, makinenin bir parçası konumundaki edilgen yapısından kurtarılarak, üretim sürecinin odak noktasına yerleştirilmiştir. Bu durum, Fordist/kapitalist üretim tarzında önemli bir kırılmayı simgelemiş, çalışma yaşamı ve insana bakış açısı köklü bir değişime uğramıştır (Elsey, 2001).

Başlangıçta üretim sürecinde ortaya çıkan ve "insan kaynağı"nı temel alan ve teknolojik gelişmelerle beslenen bu dönüşüm, süreç içinde kamu sektörü ve yerel yönetimleri de kapsayarak, klasik "personel yönetimi" sisteminden "insan kaynakları yönetimi"ne geçişi olanaklı kılmıştır.

Personel yönetimi anlayışının, insanı bir maliyet olarak ele alıp, onun duygu, düşünce ve ruhsal özelliklerini arka plana atan bir özelliğe sahip olmasına karşılık; insan kaynakları yönetimi, insanı, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gereken bir kaynak olarak görmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insan kaynakları yönetiminin insana bakışı, personel yönetimine göre daha bütüncül ve sistematik olmaktadır (Yüksel, 2001).

İnsan kaynakları yönetimi, üretim ve yönetim sürecine rekabetçi bir esneklik de kazandırmaktadır. Bu şekilde başta işletmeler olmak üzere, kamu sektörü ve yerel yönetimler, farklılaşan talep, değişen koşullar ve hızla artan uluslararası rekabete uyum sağlayabilmek amacıyla, istihdam ve üretim yapılarında; esnek, kaliteli, müşteri odaklı üretim ve yönetim anlayışına önem veren değişiklikler yapabilmektedirler (Uğur, 2001).

Bütün bunlara karşılık, insan kaynakları yönetiminin, işgörenin esnekliği ile örgütün rekabetçi esnekliğinin birbiriyle çeliştiği durumlarda, işgöreni mi yoksa örgütü mü ön planda tuttuğu tartışılmaktadır. Örgütün esnekliğinin, yeri geldiğinde işgörenin bir yerden bir yere gitmesini zorunlu kılabilmesi, aile hayatına sahip işgörenin kendine özgü zaman kullanma ve davranışlarda bulunma esnekliğini sınırlayıcı bir durum ortaya çıkarabilmektedir.

Ayrıca, insan kaynakları yönetiminde birey ile örgütün birbirleriyle bütünleşmesi, özdeşleşmesi, bireyi, örgüte karşı koruyacak meslek kuruluşlarının, sendikaların sürecin dışına itilebilmesine neden olabilmektedir.

Bu durum ise, bir bakıma korunma zırhlarından birini kaybeden işgörenin tümüyle çalıştığı örgüte bağımlı olmasına yol açabilmektedir.

d. Kamuda Performans Değerlendirmenin Önem Kazanması

Post-Fordist dönüşüm süreciyle birlikte hızla artan rekabet ilişkileri ve küresel piyasaların çeşitlenmesi, insan faktörü ile birlikte, özel ve kamusal örgütlenmeler ve yerel yönetimlerde personel değerlendirme sistemini önemli bir konuma getirmiştir. İnsan kaynakları yönetimiyle de yakından ilişkili olan bu kavram ile genel olarak, gerçek başarı ile istenen başarı arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Yalçın, Kılıç, 2002, s.642).

Bu yönüyle personel değerlendirme, kurumda görevleri ne olursa olsun, bireylerin çalışmalarının, etkinliklerinin, eksikliklerinin, yetersizliklerinin, bir bütün olarak tüm yönleriyle gözden geçirilme sürecini ifade etmektedir.

Post-Fordist dönüşüm süreci ve onun öngördüğü sonuç-odaklı yönetim anlayışıyla yakından ilgili olan personel değerlendirme sisteminin; kişi düzeyinde bireysel-psikolojik bir ihtiyacı karşılaması, örgüt düzeyinde ise çalışanları güdülemesi; kişiyi kendi çalışmaları hakkında bilgi sahibi yapması; çalışanların daha yakından tanınması ve eksikliklerinin giderilmesi ve başarılarının ödüllendirilmesine imkan hazırlaması gibi pek çok yararı söz konusudur.

Buna karşılık, performans değerlendirme; her zaman için objektif olamama sorunu, tek yönlü olma riski, koşulların dikkate alınmaksızın standart ölçüm yapma gibi yönlerden de eleştirilmektedir (Fındıkçı, 1999, s.304).

SONUÇ

Fordist/Taylorist ve Weberyen yönetim ve örgütlenme tarzları, rasyonel bir örgüt yapısının geliştirilmesinde etkin birer araç olmalarına karşılık, özellikle 1960'ı yıllarda ortaya çıkan rekabete dayalı ve yenilikçi dünya düzeninin getirmiş olduğu koşullara uyumu güçleştirmektedir. Bu durum kendini en belirgin bir biçimde 1970'li yılların başlarında yaşanan krizde göstermiştir. Bu yıllarda kriz nedeniyle ekonomik büyüme yavaşlamış, vergi yükü artmış, çok sayıda işçi işten çıkarılmış, kitlesel üretimi besleyen toplam talep daralmış, özel sektörde verimlilik ve kar düşmüş ve enflasyon artmıştır. Bu bağlamda, çeşitlenen taleplere ve farklılaşan piyasalara kitlesel üretim ile cevap veremeyen gelişmiş ülkeler yeni ve esnek bir üretim ve yönetim örgütlenmesine geçme ihtiyacı duymuşlardır.

Böylece Post-Fordizm olarak nitelendirilen küçük çaplı, bilgisayar destekli ve esnek üretim sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistemde, kitlesel üretim, kitlesel tüketim, standardizasyon ve modernist kültürel normlar yerini, farklılaşan taleplere yanıt verebilecek esnek, dinamik üretim ve postmodern kültürel normlara bırakmıştır. Post-Fordizmle birlikte, üretimde bilgisayar destekli teknolojilerin kullanılması, fiziki emeğe dayalı işgücünün önemini azaltıp, tasarıma, kalite artışına ve ürün yenilenmesine etkin katkı yapabilecek nitelikli işgücünü öne çıkarmıştır. Üretim ve istihdam yapısındaki bu dönüşüm ise, yönetim ve örgütleri, daha yerinden yönetimci, geniş katılıma imkan veren ve yönetişimi temel alan bir sürece sokmuştur.

Üretim sürecinde bu değişiklikler yaşanırken, aynı yıllarda sanayi döneminden sanayi-ötesi döneme doğru da yoğun bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Bu süreç içinde özelleştirme, kuralsızlaştırma, imtiyaz sözleşmesi gibi liberal politikalarla güçlendirilen piyasa, kamu sektörünü yönetim temelli olarak dönüştürmüştür. Batıda refah devleti ve demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, fakat değişen koşullar karşısında, hantallık ve kırtasiyeciliğin kaynağı haline gelen klasik yönetim yaklaşımları, yeni süreçte yerini esnek ve adem-i merkeziyetçi bir yaklaşıma bırakmıştır.

Liberal politikalarla paralel bir biçimde devletin faaliyet alanının küçültülmesini de öngören bu yeni yaklaşım, devlete; firmalar arasındaki rekabeti geliştirme, vatandaşların yetkilendirilmesi, kural ve düzenlemelerde daha az müdahale, yurttaşları müşteriler olarak kabul etme, sorunları önlemeye yönelik yönetim, üretken ve kaynak getirici kamu kurumu oluşturma gibi işlev ve yetkiler de vermektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle paralel bir özellik taşıyan yeni süreçte, bilginin öne çıkması, iletişimin gelişmesi, mekansal dezavantajların ortadan kalkması, bilginin erişilebilirliğinin artması gibi faktörler bu sürecin öne çıkan temel eğilimleri olmuştur. Genel olarak yönetim alanındaki bu dönüşüm ve eğilimler, gelişmiş ülke sistemlerinin en temel unsurlarından biri ve aynı zamanda vatandaşlara en yakın kamu kuruluşları olan yerel yönetimleri de etkilemiştir. Yeni yönetim anlayışı, kamu yönetiminin rol ve fonksiyonlarını değiştirmekte; faaliyet ve örgütlenmesini esnek ekonomiler aracılığıyla daha rekabetçi hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

AKGEYİK, Tekin, "Teknolojik Değişim, Post-Fordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt 54, Sayı 3, Mayıs 2000.

AKTAN, Coşkun Can, "Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerelleşme", <http://www.commerce.turkeur.be/ead/DTDERGI/tem98/global.htm>, (20.05.2001).

BAYRAKTAROĞLU, Serkan, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Beta Yayınları, İstanbul-2002.

BELEK, İlker, **Postkapitalist Paradigmalar**, Sorun Yayınları, İstanbul-1997.

BİNGÖL, Dursun, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Beta Yayınları, İstanbul-1998.

DİKMEN, Nedim, "Sanayi de JİT Sistemi", **Başak Ekonomi Dergisi**, 31 Mayıs 1999, <http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv/jit.html>, (25.06.2001).

DİRİK, Devrim, İsmail ÖZDEMİR, "Kalite Trend(i)ini Yakalamak' Devlet Yönetiminde Toplam Kalite", <http://www.ug.bcc.bilkent.edu.tr/~dirik/kalitesag.htm>, (16.10.2001).

DRUCKER, Peter, **Kapitalist Ötesi Toplum**, İnkilap Kitabevi, İstanbul-1993.

DRUCKER, Peter, **Gelecek İçin Yönetim**, Çev., Fikret ÜÇCAN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Baskı, Ankara-1995.

ERYILMAZ, Bilal, “1980’den Sonra Merkezi İdare İle Mahalli İdareler Arasındaki İlişkiler”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, İzmir-1988, pp. 35-58.

ERYILMAZ, Bilal, “Değişim ve İşletme Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar”, **Sakarya Ekonomi Dergisi**, Yıl:3, Sayı:12, Adapazarı-2000.

ELSEY, Barry, “The Practical And Theoretical Dimensions Of Learning And The Subject Curriculum Of Human Resource Studies”, <http://ausinesSayi:unisa.edu.au/cobar/workingpapers/cobar/2000-12.pdf>, (20.06.2001).

FINDIKÇI, İlhami, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Alfa Yayınları, Bursa-1999.

GÜLER, Birgül Ayman, “Yerel Yönetimleri Güçlendirmek mi? Ademimerkeziyetçilik mi?”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt: 9, Sayı: 2, Nisan 2000, ss. 14-29.

GÜZELCİK, Ebru, **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Sistem Yayıncılık, İstanbul-1999.

HİLL, Richard Child, “State Restructuring and Local Power in Japan.”, **Urban Studies**, Apr2000, Vol. 37 Issue 4, pp. 673-691.

İŞİĞİÇOK, Özlem, “Küreselleşme Ve Çalışma Hayatında Esnekliğe İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/9/06-ozlem/ozlem.htm>, (25.09.2003)

İKİNCİ SİAD ZİRVESİ, Toplam Kalite Yönetimi, 2.SİAD ZİRVESİ, 11 Aralık 1998, BURSA, <http://www.tusiad.org.tr/turkish/rapor/siad2kalite/html/sec2.html>, (20.02.2002).

KARAMAN, Zerrin Toprak, “Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl 72, Mart 2000, Sayı 426, ss.37-54

KIRIM Arman, **Yeni Dünyada Strateji ve Yönetim**, Sistem Yayıncılık, İstanbul-1999.

KÖSECİK, Muhammet, “Yerel Yönetim Teorileri ve Merkez-Yerel Yönetim İlişkilerindeki Merkezileşme: Thatcher Dönemi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.9, Sayı:1, Ocak 2000, ss. 25-42.

KÖSECİK, Muhammet, Ferihan YILDIRIM, “Avrupa Birliği’nin Yerel Yönetimler Üzerindeki Etkileri”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl: 73, Haziran 2001, Sayı: 431, ss. 31-55.

MANİCAS, Peter, “Recent Capitalism”, http://www.hawaii.edu/aln/cap_bib.htm, (07.12.2000).

MAYER, Margit, “Post-Fordist City Politics”, **Post-Fordism A Reader**, Edited By Ash AMİN, Blackwell, Massachussets, 1997, p316-338

OSBORNE David, Ted GEABLER, “Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector”, Book Review, <http://www.crp.cornell.edu/projects/restructuring/doc/reinventing/Summaries/osborne1.html>, (23.06.2001).

ÖNGEN, Tülin, “Esneklik: Kapitalizmin Yeni Fetişi”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 357, Mayıs/Haziran 1996.

PARLAK, Zeki, “Yeniden Yapılanma ve Post-fordist Paradigmalar”, **Bilgi Sosyal Bilgiler Dergisi**, 1999/1, ss. 83-102.

STOKER, Gerry, Karen MOSSBERGER, “The Post-Fordist Local State: The Dynamics Of Its Development”, **Local Government In The 1990s**, Edited By, John Stewart and Gerry Stoker, Mac Millan-1997.

STORPER Micheal, “Flexible Specialisation In The US Film Endustry” **Post-Fordism A Reader**, Edited By Ash AMİN, Blackwell, Massachussets 1997, pp. 195-227.

ŞAYLAN, Gencay, “Küreselleşme”, **Yeni Dünya Düzeni Karşısında Türkiye**, Kigem Yayınları, Ankara-1994, ss. 61-64.

TOSUN Gülgün, Tanju TOSUN, “Kamu Yönetiminde TKY”, TÜSIAD-KalDer/Yeniyüzyıl Makale Yarışması Birincilik Ödülü, www.tusiad.org.tr/yayin/gorus/29/html/sec10.html (10.10.2001).

UÇKAN, Banu, “Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog”, <http://www.cmis.org.tr/dergi/2mak991.doc>, (13.03.2002).

UĞUR, İbrahim, “İnsan Kaynakları ve Endüstriyel İlişkilerde Yeni Gelişmeler”, <http://www.malYESIGORTAYOR.com.tr/330/330.28.htm>, (22.06.2001).

VERGİLİEL TÜZ, Melek, “Yalın Örgütlerin Yönetimi Ve Türk İşletmelerine Bu Açıdan Öneriler”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/1/tuz/melek.html>, (20.05.2002).

WARD, Kevin, “Front Rentiers to Rantiers: 'Active Entrepreneurs', 'Structural Speculators' and the Politics of Marketing the City.”, **Urban Studies**, Jun2000, Vol. 37 Issue 7, p1093, 15p.

YALÇIN, Azmi, Tamer KILIÇ, “Farklı Performans Değerlendirme Sistemlerine İlişkin İşgören Tercihlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, **10 ncu Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi**, 23-25 Mayıs 2002, Antalya.

YÜKSEL, Fatih, “Belediyelerde Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Tartışma”, <http://idari.cu.edu.tr/dergi/fatihyuksel.pdf>, (12.04.2001).

BİR GELİR KAYNAĞI OLARAK TÜRKİYE'DE 1991-2000 DÖNEMİNE AİT TURİZM HAREKETLERİNİN OTOREGRESİF-HAREKETLİ ORTALAMA SÜREÇLERİYLE TAHMİNİ

Doç. Dr. Mehmet Duman*

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'nin 1991-2000 yıllarını kapsayan dönemde turizm hareketlerinin otoregresif-hareketli ortalama (ARMA) modelleri ile öngörüsü yapılmaktadır. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philip-Perron (PP) testlerine göre ele alınan sürede verilerin durağan olduğu görülmüştür. Durağan nitelikli turizm verileri kullanılarak yapılan öngörülerde Turizm hareketlerinin mevsimsel etki altında sürekli artış gösterdiği ve gerçek verilerle öngörülen seriler arasında ciddi bir uyumun olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Otoregresif-Hareketli Ortalama Süreçleri (ARMA).

THE FORECAST OF TOURISM MOVEMENTS AS A SOURCE OF REVENUE IN THE 1991-2000 PERIOD BY AUTOREGRESSİVE MOVİNG AVERAGE PROCESSES

ABSTRACT

This study makes a forecast on tourism movements in Turkey between 1991-2000, using autoregressive models (ARMA). The Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Philip-Perron (PP) tests indicated that the data were stable in that period. The forecasts which are based on the tourism data of a stable character found that the tourism movements show a continual increase under the sessional

* Kocaeli Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

impact and that, to a large extent, there is a harmony between the real data and the forecasted series.

Key words: Turizm, Autoregressive Moving Average Processes

1.Giriş

Turizm geliri birçok ülkenin ekonomisine, özellikle ödemeler bilançosu açıklarının kapatılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Turizm, özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından şiddetle ihtiyaç duyulan döviz girdisi sağlayan, istihdam olanakları yaratarak işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunan bir ekonomik faaliyet olarak kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için temel şart ihracatın artırılmasıdır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin turizmi ekonomik kalkınma aracı olarak kullanmak isteme nedenlerinden birisi; turizmin görünmeyen ihracat olarak söz konusu ülkeler için önemli miktarda gelir yaratması olduğu söylenebilir.

Dış ticaretin ve kalkınmanın finansmanı sorunu, ihracatı ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetleri önemli hale getirmiştir. Turizm, bu bağlamda pek çok azgelişmiş ülkede, döviz kazandırıcı özelliği nedeniyle, dış ticaretin ve kalkınmanın finansmanında en etkili alternatiflerden birisi olarak dikkati çekmektedir.

Türkiye'de turizm sektörünün yapısal değişimi ve gelişiminin hızlanması 1980'li yıllarda başlamıştır. Yapı değişikliğinin temel nedeni, bu yıllarda kitle turizmi için gerekli özel turizm altyapısının ve uygun turizm üstyapısının oluşturulmasıdır.

Turizm verilerine bakıldığında, turizmin Türkiye ekonomisini etkileyen bir sektör olmaya başladığı görülecektir. Uzun yıllar, kitle turizmi pazarına giremeyen Türkiye, son on yıldır bir yapı değişikliği içindedir. Yapı değişikliği, turizm sektörünün çalışma biçim ve koşullarının uluslararası standartlara uyum göstermeye başlaması biçimindedir. Türkiye'nin dünya turizminde istenilen seviyeye ulaşamamasına rağmen, son yıllarda bu alanda önemli mesafeler kaydetmiştir. 1991 de Türkiye'ye yaklaşık 5 milyon kişi giriş yaparken, aynı yıl bunun yarısı kadar Türk vatandaşı yurt dışına çıkış yapmıştır. Aradan geçen on yıl içerisinde Türkiye'ye gelen turist sayısında %85'lik artış olurken yaklaşık olarak, aynı oranda yurt dışına Türk vatandaşlarının çıkışlarında da artışlar görülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den başka ülkelere giden turistlerin son on yıldaki verileri ele alınarak belli öngörüler yapılmaktadır. Yapılan öngörülerde DİE turizm istatistikleri esas alınarak 1991(1)-2000(12) dönemine ait yaklaşık 120 veri kullanılmıştır.

Birinci bölümde, yapılan öngörülerde kullanılacak yöntem ve bu yöntemin geçerliliği için gerekli istatistiksel şartlar ele alınmaktadır. İkinci kısımda ise ampirik bulgulara yer verilerek gerekli ekonometrik analizler yapılmaktadır.

2. Çalışmanın Metodolojisi

Turizm hareketlerinin öngörülleri ile ilgili ilk çalışmalar, Gray (1966), Artus (1972) ve Witt (1980) tarafından yapılmıştır. Daha sonra Witt ve Moutinho (1994), turizm verilerinin analizlerinde makroekonomik verilerin durağansızlığı ve mevsimsel etki konusunu öne çıkarmıştır.

Zaman serilerini kullanarak turizm öngörülleri yapan birçok çalışma vardır. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri Lim ve Mc Aleer (2001)'e aittir. Bu çalışmada, Avustralya'ya turist olarak gelen üç ayrı ülkenin *entegre olmuş hareketli ortalama* (ARIMA) modelleri ile tahmin ve öngörüsü yapılmaktadır. Cho (2002) Hong Kong'a gelen turistlerle ilgili çalışmasında Mevsimsel ARIMA ve Yapay Sinir Ağı (ANN) modelleri kullanarak bunların üstünlükleri ve tahmindeki tutarlılığı ele almıştır.

Zaman serilerinin analizinde kullanılan en tanınmış yöntem Box-Jenkins aittir. Ele alınan herhangi bir serinin durağan olup olmadığı mevsimsel eğiliminin olup olmadığını bu yöntem ile ortaya konulmaktadır. Box-Jenkins (1976) bu yöntemle ilgili aşamaları aşağıdaki gibi sıralamıştır;

1. Ham serilerin işlenmesi. Genellikle ham seriler durağan değildir, bu serileri durağan hale getirmek için serinin diferansiyeli alınır

2. Diferansiyeli alınan zaman zaman serisinin korelogramına bakılarak serinin MA(q), AR(p) veya ARMA(p,q) sürecinden hangisine uyduğu tespit edilir.

3. İkinci safhada oluşturulmaya çalışılan geçici ARMA modelinin tahmini yapılır. Bilinen standart regresyon denkleminde olduğu gibi tahminde bulunulur. Tahmin sürecinde aşağıdaki kriterlere uyulur; *Tutumluluk*; seçilen modelde mümkün mertebe az değişken kullanmak gerekir. *Durağanlık ve dönüşebilirlik*; durağanlık Q istatistiği kullanılarak test edilir. Karakteristik köklerin birim çemberin içinde olması gerekir. Modelde dönüşebilirlik zorunludur. y_t serisinin dönüşebilirliği, serinin sonlu mertebeye veya birbirine yaklaşan otoregresif sürece sahip olması demektir.

Homojen Durağan Olmayan Süreçler

Gerçek dünyada ekonomik zaman serilerinin büyük bir kısmı durağan olmayan serilerden oluşur. Stokastik süreç zamanla birlikte değişir. Bu kısımda durağan olmayan zaman serilerini durağan hale getirmek için birinci veya daha yüksek mertebede diferansiyelin alınması gerekir. Y_t d'inci mertebede homojen durağan olmayan bir süreç olsun. d'inci derecede diferansiyeli alınan seri aşağıdaki şekilde durağan hale getirilir;

$$\omega_t = \Delta^d y_t$$

Buradaki Δ belli mertebedeki diferansiyelin alındığını gösterir; örneğin birinci mertebedeki bir diferansiyel $\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$ şeklinde ve ikinci mertebeden diferansiyel $\Delta^2 y_t = \Delta y_t - \Delta y_{t-1}$ şeklinde gösterilir v.b. Şayet

diferansiyeli alınmış ω_t serisi var ise, bu serinin d diferansiyeli alınmış toplam değerleri y_t ile gösterildiğinde ,

$$y_t = \sum^d \omega_t$$

olur.

Durağan olmayan seriyi (y_t) durağan seri haline getirdikten sonra, elde edilen (ω_t) serisi bir ARMA modeli haline getirilebilir. Şayet $\omega_t = \Delta^d y_t$ ise ve ω_t bir ARMA(p,q) süreci şeklinde ifade edilmişse y_t , (p,d,q) ‘inci mertebede entegre olmuş hareketli ortalama sürecidir. Veya bu süreç kısaca ARIMA(p,d,q) şeklinde yazılır. Burada ilave olan d diferansiyelin mertebesini gösterir. Gecikme operatörü şeklinde ARIMA modelini yazmak istersek;

$$A(L)\Delta^d y_t = m + B(L)u_t$$

şeklinde olur.

$$A(L) = 1 - \alpha_1 L - \alpha_2 L^2 - \dots - \alpha_p L^p$$

$$B(L) = 1 - \theta_1 L - \theta_2 L^2 - \dots - \theta_q L^q$$

Daha önce görüldüğü gibi A(L) otoregresif ve B(L) hareketli ortalama operatörleridir. $\omega_t = \Delta^d y_t$ serisinin ortalaması,

$$\mu_\omega = \frac{m}{1 - \alpha_1 - \alpha_2 - \dots - \alpha_p}$$

olur. Şayet m değeri sıfırdan farklı ise bütünselleşmiş seri y_t deterministik trende sahip olacaktır. Örneğin eğer, d=1 ve $\mu > 0$ ise, $y_t = \sum \omega_t$ değeri zamanla birlikte artacaktır. Seri tesadüfi bozucu terimlerden bağımsız olarak doğrusal bir zaman trendine sahiptir (Kutlar, 2000).

Zaman Serilerinde Tahmin

Bir ARIMA modelini aşağıdaki şekilde olduğunu ve ω_t serisi kendisinin ortalamasından sapma şeklinde ele alınmaktadır.

$$A(L)\Delta^d y_t = A(L)\omega_t = B(L)u_t$$

Burada $A(L) = 1 - \alpha_1 L - \alpha_2 L^2 - \dots - \alpha_p L^p$ gecikme operatörü biçiminde otoregresif süreci, $B(L) = 1 - \theta_1 L - \theta_2 L^2 - \dots - \theta_q L^q$ ise hareketli ortalama sürecini göstermektedir. Model tahmininde istenilen öyle parametreler elde edilmelidir ki diferansiyeli alınmış gerçek ω_t serisi ile tahmin sonucu elde edilen $\hat{\omega}_t$ serisi arasındaki farkın karelerinin toplamı

minimum olsun. Yukarıdaki son denklemde u_t bozucu terimi bir tarafta bırakılırsa, denklem aşağıdaki şekilde olur;

$$u_t = B^{-1}(L)A(L)\omega_t$$

Burada elde edilmek istenen şey, hata terimlerinin en küçük karelerini minimize edecek parametre setlerini oluşturmaktır;

$$S(\alpha_1, \dots, \alpha_p; \theta_1, \dots, \theta_q) = \sum_t u_t^2$$

Minimizasyon denkleminde parametrelerin tahmini değerlerini ifade etmek için bu parametrelerin ve bozucu terimin üstüne şapka işareti konularak ifade edilir; $\hat{u}_t = \hat{B}^{-1}(L)\hat{A}(L)\omega_t$. Ayrıca tahmin edilen parametre seti

$$S(\hat{\alpha}_1, \dots, \hat{\alpha}_p; \hat{\theta}_1, \dots, \hat{\theta}_q) = \sum_t \hat{u}_t^2$$

şeklinde ifade edilebilir.

Mevsimsellik

Birçok ekonomik süreçlerde mevsimsellik göze çarpar. Geçer dünyada bazı faaliyetlerin mevsim veya aylara göre değiştiği bilmektedir. Örneğin yaz aylarında turizm faaliyetleri çok fazla artarken kışın durgun olur. Aynı şekilde tarım sektöründe hasat dönemlerinde tarım kesiminde önemli emek istihdam edilirken, diğer dönemlerde bu miktar oldukça azalır.

Durağan olmayan serilerde kullanılan Box-Jenkins metodolojisi, aynı şekilde mevsimsel serilerde de kullanılabilir. ACF ve PACF değerlerin gecikme değerleri belli k gecikmeleri şeklinde $1k, 2k, 3k, \dots$ gibi devam eder. Üç aylık dönemler şeklindeki mevsimsel model aşağıdaki şekilde yazılabilir;

$$y_t = \alpha_1 y_{t-4} + u_t \quad |\alpha_1| < 1$$

Birinci denklem için $k=4$ te PACF de bir zirve ve ikinci denklem için aynı gecikmede ACF de bir zirve oluşur. Hem ARMA modeli hem de mevsimliliği içeren çoğaltıcı mevsimlilik (multiplicative seasonality) modeli oluşturulabilir.

Model seçme kriterlerinden ilk ikisi *Akaike bilgi kriteri* (AIC), diğeri ise *Schwartz Bayesian kriteridir* (SBC). AIC ve SBC için istenilen ideal değer, mümkün olan en küçük değerleri almasıdır. Bu kriterler bize en uygun modeli seçmemizde yardımcı olur. Örneğin A modelinin AIC (veya SBC) değeri B modelinkinden daha düşük ise A modeli B modeline göre daha uygun bir modeldir. Modele ilave edilen yeni bir açıklayıcı değişkenin açıklayıcılık gücü ne kadar düşük ise, modelin AIC veya SBC değerleri yükselir. Ln(T) değeri 2'den daha yüksek olduğundan, SBC, AIC'den daha tutumlu model seçecektir. Çünkü ilave açıklayıcı değişkenin marjinal maliyeti AIC'e göre SBC'inki daha yüksektir (Kutlar, 2000).

Bir üçüncü kriter *Nihai Öngörülen Hata Kriteri* (Final Prediction Error (FPE)). Denklem olarak;

$$FPE = \frac{T+n}{T-n} \hat{\sigma}^2$$

şeklinde gösterilir. Değişkenleri yukarıda ifade edildiği gibidir (Charemza ve Deadman, 1997: 248-260).

Tahmin (Forecasting) ve Hata Tahminin Minimum Ortalama Karesi

Bu bölümde ARIMA modelini kullanarak y_t serisi $T+l$ (l dönem ilerisi) dönemi için ($l \geq 1$) tahmin edilecektir. Modelimiz

$$A(L)(1-L)^d y_t = B(L)u_t$$

şeklinde ve yapılan öngörü $\hat{y}_T(l)$ olarak gösterilir.

Burada asıl amaç model tahmin edildikten sonra elde edilen tahmini hata terimlerinin karelerinin ortalamasının minimum olmasıdır. Tahmin edilen $\hat{y}_T(l)$ serisi için $E[u_t^2(l)] = E[y_{T+l} - \hat{y}_T(l)]^2$ 'nın minimum olması istenir. Bu tahmin y_{T+l} 'nın şartlı beklentisi tarafından gösterilebilir;

$$\hat{y}_T(l) = E(y_{T+l} | y_T, y_{T-1}, \dots, y_1)$$

Bu son denklemde minimum hata terimlerinin karesini ispatlamak için, ilk denklemdeki ARIMA modeli yeniden yazılırsa;

$$A(L)(1-L)^d y_t = B(L)u_t,$$

olur. Denklemde y_t 'yi çekersek,

$$y_t = A^{-1}(L)(1-L)^{-d} B(L)u_t = \Psi(L)u_t = \sum_{j=0}^{\infty} \Psi_j u_{t-j}$$

ARIMA modelinin tamamen sonsuz hareketli ortalama sürecinden ibaret olduğunu varsayarsak,

$$\begin{aligned} y_{T+l} &= \Psi_0 u_{T+l} + \Psi_1 u_{T+l-1} + \dots + \Psi_l u_T + \Psi_{l+1} u_{T-1} + \dots \\ &= \Psi_0 u_{T+l} + \Psi_1 u_{T+l-1} + \dots + \Psi_{l-1} u_{T+1} + \sum_{j=0}^{\infty} \Psi_{l+j} u_{T-j} \end{aligned}$$

denkleme ulaşılır. Denklem iki kısımdan oluşmaktadır. Seçilen ağırlıklar ψ_{l+j}^* öngörü hatalarının karelerinin toplamını minimize eder. Tahmini hata terimlerinin $u_T(l)$ denklemini aşağıdaki şekilde yazabiliriz;

$$u_T(l) = y_{T+l} - \hat{y}_T(l) =$$

$$\Psi_0 u_{T+l} + \Psi_1 u_{T+l-1} + \dots + \Psi_{l-1} u_{T+1} + \sum_{j=0}^{\infty} (\Psi_{l+j} - \psi_{l+j}^*) u_{T-j}$$

$E(u_i u_j) = 0$ ($i \neq j$) hata terimlerinin ortalamalarının karesi,

$$E(u_T^2(l)) = (\psi_0^2 + \psi_1^2 + \dots + \psi_{l-1}^2) \sigma_u^2 + \sum_{j=0}^{\infty} (\psi_{l+j} - \psi_{l+j}^*)^2 \sigma_u^2$$

şekindedir. Bu denklemin $j=1,2,\dots$ değerleri için ψ_{l+j}^* 'nin ağırlıklı değerleri ile gerçek ψ_{l+j} değerleri birbirine eşit olduğu zaman minimizasyonun sağlanacağı görülmektedir. Fakat optimum $\hat{y}_T(l)$ tahminimiz, y_{T+l} 'nin şartlı beklentisine denk gelmektedir. Tahmin edilen denkleme beklenen u_T, u_{T-1}, \dots değerleri tahmin edilen denklemin tam kalıntılarıyken, u_{T+l}, \dots, u_{T+1} 'nin beklenen değerlerinin hepsi sıfırdır. ARIMA modelinin tahminini hesaplamak için temel prensibi aşağıdaki denklem ifade etmektedir;

$$\hat{y}_T(l) = \sum_{j=0}^{\infty} \Psi_{l+j} u_{T-j} = E(y_{T+l} | y_T, \dots, y_1)$$

Öngörü Hatası

Eğer ARIMA modeli pür hareketli ortalamadan ibaret ise, l dönem ilerisi için hata terimi

$$u_T(l) = y_{T+l} - \hat{y}_T(l) = \psi_0 u_{T+l} + \psi_1 u_{T+l-1} + \dots + \psi_{l-1} u_{T+1}$$

şeklinde hesaplanır. Ağırlıklar Ψ aşağıdaki şekilde sağlanır.

$$\Psi(L) = A^{-1}(L)(1-L)^{-d} B(L)$$

Model parametrelerinin α ve θ 'ların bilindiğini kabul edelim. Tahmini hatanın varyansı ;

$$E(u_T^2(l)) = (\psi_0^2 + \psi_1^2 + \dots + \psi_{l-1}^2) \sigma_u^2$$

olur. Böylece tahmini hata terimi varyansının cebirsel yapısı, elde edilen ARIMA modelinin spesifikasyonuna bağlıdır. Bazı basit ARIMA modelleri ele alındığında göze çarpan iki özellik bulunmaktadır.

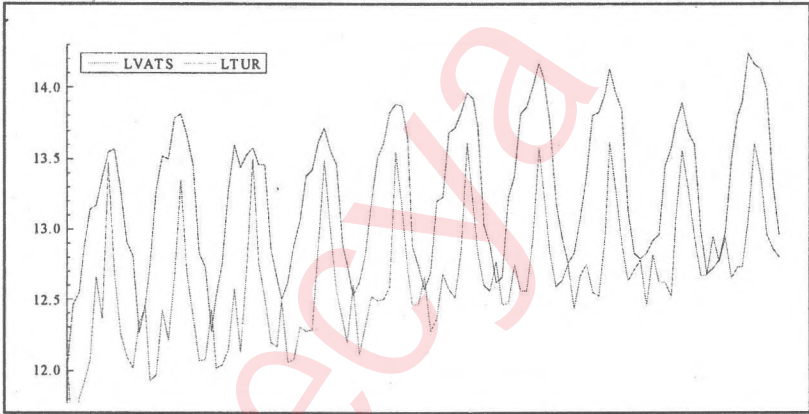
Birincisi, daha önceki $\psi(L)$ 'nin tanımlanmasında görüldüğü gibi ($\psi_0=1$), ARIMA modelinin tahmini hata teriminin bir dönem ilerisi $u_T(1) = u_{T+1}$ varyansı σ_u^2 dir.

İkincisi tahmini hatanın hesaplanması parametrelerin α ve θ 'nın bilindiği varsayımı üzerine oturtulmuştur. Parametreler doğrusal olmayan EKK ile regresyonu hesaplandığından, tahminler ortalama ve varyansı ile tesadüfi değişkenlerdir. Böylece gerçek tahmin hatası varyansı yukarıda verilen varyanstan daha büyük olacaktır. Bunun ne kadar büyük olduğunu bilmemiz için ARIMA modelinde hesaplanan parametrelerin varyansını bilmemiz gerekir. Parametreler doğrusal olmayan şekilde hesaplandığından yapılacak en iyi şey, doğrusal olmayan yöntemle hesaplanan en son iterasyonun standart hatalarının hesaplanmasıdır.

3. Ampirik Sonuçlar

Bu alışmada Türkiye'nin 1991-2001 yılları arasında aylık veriler (DİE, 1991-2000) kullanılarak Türkiye'ye gelen turist sayısı ile yurtdışına çıkan Türk vatandaşlarının seyri ele alınmaktadır. Ele alınan bu süre içerisinde Türkiye'ye girişi yapan turist sayısında mevsimsel dalgalanmalar çerçevesinde artış olurken, benzer bir durum yurt dışına çıkan Türk vatandaşları için de geçerliliğini korumaktadır. Aylık veriler çerçevesinde ARMA (p,q) modelleri kullanılarak Türkiye'ye gelen ve yurt dışına çıkan turist sayısı esas alınarak bir yıl sonrası için öngörü ve tahmin denklemleri elde edilmektedir. Elde edilen bu modellerde mevsimsel etkisi göz önünde bulundurulmuş ve modelin doğrulanması için tahmin değerleri ile gerçek değerler arasında korelasyon değerlerine bakılmıştır. Ayrıca gerçek değerleri ile öngörülen değerler arasındaki sapmanın olup olmadığı hata karelerinin kök ortalamaları dikkate alınarak modellerin tutarlılığı sınanmaktadır.

Aşağıda Şekil 1'de kullanılan aylık verilerin (VATS,TUR) değerleri ve logaritmaları alınmış (log VATS, LogTUR) değerleri yer almaktadır.

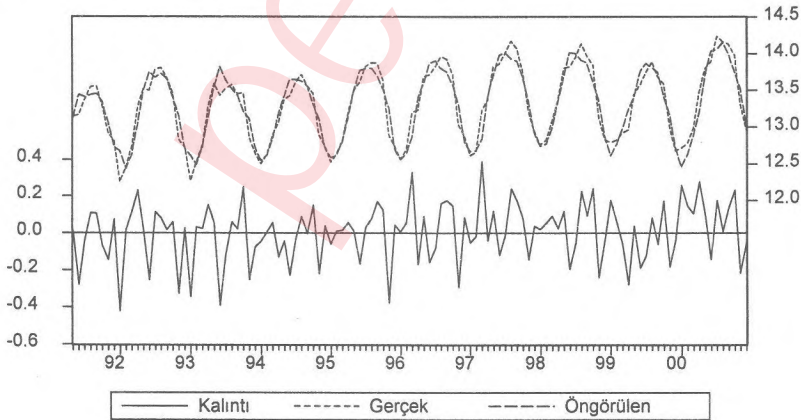

Şekil 1 LVATS ve LTUR Serileri

Tablo 1: LVATS Tahmini**Bağımlı Değişken :LTUR**

Değişkenler	Katsayılar	Stan hata	t-istatiji	P.
C	13.29949	0.062941	211.3003	0.0000
AR(1)	1.158635	0.006694	173.0767	0.0000
AR(3)	-0.579743	0.006604	-87.79130	0.0000
SAR(1)	0.831168	0.045810	18.14387	0.0000
MA(1)	-1.358744	0.033404	-40.67595	0.0000
MA(2)	0.252026	0.016584	15.19723	0.0000
MA(3)	0.403054	0.016576	24.31586	0.0000
R ²	0.896490			
Düzeltilmiş R ²	0.890792			
		Akaike kriteri		-0.7327
		Schwarz kriteri		-0.5666
		F-statistic		157.331
Durbin-Watson ist.	2.149457	P(F ist.)		0.0000

Kullanılan modelin ARMA süreci olması serilerin durağan olmasından kaynaklanıyor. Serilerin birim kök testine bakıldığında her iki serisinde %1 anlamlılık düzeyinde durağan oldukları görülmüştür. LTUR serisinin ADF test (Dickey ve Fuller, 1981) değeri -5.86 , LVATS serisi için -4.98 (kritik değer -3.48) olduğu için her iki seri de durağandır. Bunun için serinin birinci farkı yerine serinin kendisi alınmıştır. Serinin kendisi alındığında ARIMA(p,d,q) sürecinde $d=0$ olarak alınması gerekmektedir. Sonuçta d değeri süreçten çıkartıldığı için süreç ARMA(p,q) şeklinde ifade edilecektir.

Tablo 2: LVATS Tahmini**Bağımlı Değişken: LVATS**

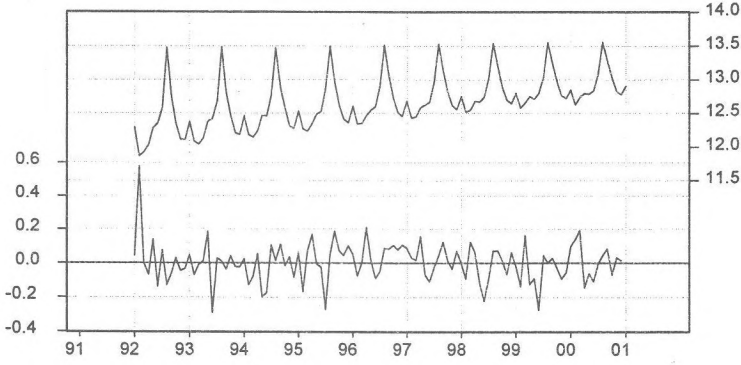
Değişken	Katsayılar	Stand. hatar	t-İstatis.	P
C	13.81307	1.394011	9.908865	0.0000
AR(3)	0.067750	0.039885	1.698653	0.0925
AR(12)	0.883822	0.038871	22.73704	0.0000
SAR(1)	-0.530891	0.088093	-6.026511	0.0000
MA(1)	0.673062	0.063112	10.66450	0.0000
MA(2)	0.367051	0.050586	7.255927	0.0000
MA(12)	0.160366	0.064261	2.495546	0.0142
R ²	0.891782			
Düzeltilmiş R ²	0.885289			
S.E. of regresyon	0.135759	Akaike kriteri		-1.0926
		Schwarz kriteri		-0.9178
		F-statistic		137.343
		Prob(F-statistic)		0.0000

Ele alınan on yıl içinde Türkiye'ye gelen turistlerle ilgili elde edilen tahmin modeli aşağıdaki şekildedir. Modelde bütün katsayıların anlamlı olduğu ayrıca modelde mevsimsel etkinin de var olduğu görülmektedir. Model bilgi kriterleri modelin doğruluğu hakkında gerekli güveni vermektedir.

Model çerçevesinde elde edilen öngörü değerleri kullanılarak öngörü ve gerçek değerler birlikte grafikte gösterilmiştir.

Aynı şekilde Türkiye'den yurtdışına çıkan vatandaşlarla LVATS ilgili elde edilen tahmin modeli aşağıdaki şekildedir. Modelde bütün katsayıların anlamlı olduğu, ayrıca modelde mevsimsel etkinin de var olduğu görülmektedir. Model bilgi kriterleri modelin doğruluğu hakkında gerekli güveni vermektedirler.

Model çerçevesinde elde edilen öngörü değerleri kullanılarak öngörü ve gerçek değerler birlikte grafikte gösterilmiştir.

Şekil 3 LVATF (Öngörü) ve Kalıntı değerleri

Elde edilen modellerden yola çıkarak, gelen turistler ve yurt dışına giden vatandaşlar için yapılan öngörülerle gerçek değerler arasındaki korelasyon değerleri ile ortalama hata karelerinin karekökü değerleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3: Korelasyon ve Hata Karelerinin Kök Ortalaması

Öngörü Değişkenleri	Korelasyon	Hata Karelerinin Kök Ortalaması
LVTAS ile LVTASF	0.87	0.115790
LTUR ile LTURF	0.84	0.350535

Tablo 4'te Türkiye'ye giren ve Türkiye'den çıkış yapan Türk vatandaşlarına ait bir yıllık öngörüler ve bu öngörülere alt ve üst sınırlar verilmektedir. Elde edilen değerler gerçek gözlemlere çok yakındır.

Tablo 4: TUR ve VATS Serilerinin Bir Yıllık Öngörü Değerleri (kişi)

Tarih	En alt	Öngörü	En üst
2001.Ocak	352258.76	438690.46	546329.40
2001.Şubat	366676.30	474537.01	614125.81
2001.Mart	426213.99	560313.86	736605.62
2001.Nisan	676923.75	908794.05	1220088.11
2001.Mayıs	949768.85	1291939.40	1757382.76
2001.Haziran	1038428.10	1433401.72	1978606.40
2001.Temmuz	1380657.14	1929838.36	2697466.29
2001.Ağustos	1345779.92	1905857.88	2699025.44
2001.Eylül	1223609.21	1753615.19	2513193.10
2001.Ekim	1058483.67	1535290.47	2226880.65
2001.Kasım	543568.99	797389.73	1169732.63
2001.Aralık	382951.31	568101.92	842769.77

VATS Serisi

2001.Ocak	390324.94	468804.13	563062.44
2001.Şubat	234153.28	296679.11	375901.19
2001.Mart	379580.14	466560.31	573471.84
2001.Nisan	285547.45	357451.09	447460.78
2001.Mayıs	305856.30	385286.32	485344.09
2001.Haziran	298601.35	382645.09	490343.62
2001.Temmuz	424695.57	549613.96	711275.39
2001.Ağustos	704790.31	921407.67	1204602.39
2001.Eylül	554933.85	733973.20	970776.34
2001.Ekim	363732.00	485505.11	648046.41
2001.Kasım	324479.28	437448.86	589749.53
2001.Aralık	302769.03	412055.47	560789.00

4. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'nin 1990 sonrası on yıllık turizm hareketlerinin öngörüsü yapılmak istenmiştir. Çalışmada yöntem olarak otoregresif hareketli ortalama (ARMA) süreçleri kullanılmıştır. On yıl içerisinde turizm verilerinin durağan olduğu ve mevsimsel etki taşıdıkları görülmektedir. Yapılan öngörüler ile gerçek değerler arasında oldukça yüksek bir uyum olduğu ve gerçek verilerin ötesinde yapılan öngörülerin gerçeğe yakın sonuçlar verebileceği modellerin sonuçlarından anlaşılmaktadır.

5. Referanslar

- Artus, J.E., An Econometric Analysis of International Travel, *IMF Staff Papers*, 19: 579-614, 1972.
- Box, G., G.Jenkins; *Time Series Analysis, Forecasting and Control*, Holden Day, SanFrancisco, Calif. 1976.
- Charemza, W.W., D.F.Deadman, *Econometric Practice*; E. Elger Pub. Limited, Cheltenham UK, 1997, ss. 248-260.
- Cho, V., A Comparison of Three Different Approaches to Tourist Arrival Forecasting, *Tourism Management*, 2002.
- Dickey, D., W.A.Fuller, Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root' *Econometrica* 49, 1981.
- DİE, *İstatistik Yıllığı*, 1991-2000 Yılları Turizm İstatistikleri.
- Gray, A., Demand of International Travel by the United States and Canada, *International Economic Review*, Vpl. 7, 83-92, 1966.
- Kutlar, A. *Ekonomik Zaman Serileri*, Gazi yayımları, Ankara, 2000.
- Lim, C. ve M. Mc Aleer, Time Series Forecasts of International Travel Demand for Australia, *Tourism Management*, 2001.
- Witt, S.F., An Econometric Comparison of UK and German Foreign Holiday Behaviour, *Managerial and Decision Economics*, Vol. 1, No: 3, September 1980: 123-131, 1980.
- Witt, S.F. ve L. Moutinho, *Tourism Marketing and Management Handbook*, Prentice-Hall International, London, 1994.

CUMHURİYETİN 80. YILINDA TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ: GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Metin SARAÇOĞLU*

N.Burak AKAN**

ÖZET

Cumhuriyet döneminde önemli gelişmeler gösteren Türk Bankacılık Sistemi özellikle 2000-2001 yıllarında uygulanan istikrar programı sırasında ortaya çıkan krizler ile önemli bir yara almıştır. 2003 yılı ile birlikte tekrar gelişim sürecine giren sektörde önümüzdeki dönemde bazı yapısal değişikliklerin olması düşen enflasyon göz önüne alındığında kaçınılmaz görülmektedir. Bankacılık sisteminde yaşanması muhtemel bu yapısal değişim sürecinde, risk odaklı bir karar alma sürecinin işletilmesinin yapılan hataların tekrarlanmaması için zorunlu görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Risk Yönetimi, İstikrar

THE BANKING SECTOR IN 80 th YEAR OF TURKISH REPUBLIC: A GENERAL EVALUATION

ABSTRACT

The Turkish Banking System, which was developed significantly in the 1923-1999 period damaged badly with two crises, occurred in the stabilization program that was implemented in 2000 - 2001 period. The happening of some structural changes seem inevitable due to the changing financial atmosphere. In this period, in order to prevent the same mistakes which were done in 2000-2001 period, banks have to consider the type and the amount of risks while deciding future strategies. Only with the help of this type of decision-making a

* Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

** T.C. Ziraat Bankası Risk Yönetimi Daire Başkanlığı Şube Müdürü.

banking system with a minimum amount of systemic risk will be formed.

Key Words: Banking Sector, Risk Management, Stability

Cumhuriyet Sonrası Türk Bankacılık Sistemi

Eylül 2003 ayı itibariyle banka sayısı 51'e, çalışan sayısı 123 bine, aktif büyüklüğü ise 225 katrilyon TL'ye ulaşan Türk Bankacılık Sisteminin (T.B.B., 2000) gelişimini beş evrede (Akgüç, 1989:17) incelemek mümkündür. Bu evreler; 1923 yılından 1932 yılına kadar ulusal bankalar dönemi, 1933-1944 kamu bankaları dönemi, 1945 sonrası, planlı döneme (1960) kadar geçen sürede hızlı bir gelişme gösteren özel bankalar dönemi, 1960-1980 planlı dönem ve 1980 sonrası serbestleşme ve dışa açılma dönemi olarak sıralanabilir.

Ulusal Bankalar Dönemi

12 bankanın¹ faaliyet gösterdiği 1923 Türkiye'sinde, Osmanlı Devleti tarafından kurulan birkaç askeri fabrika, imtiyazlı yabancı şirketler tarafından işletilen demiryolu, madencilik alanlarında yapılan yatırımlar dışında, büyük ölçüde idame ekonomilerinden meydana gelmekte, tarım sektöründe ise kuru üzüm, kuru incir, fındık, pamuk gibi ihrac ürünleri yetiştiren işletmeler hariç, tarım işletmeleri hakimdir.(Zarakolu, 1973:28)

Bu yapının değiştirilmesi çabalarının bir parçası olarak, 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, ekonomik gelişimin olmazsa olmaz unsurlarından biri olarak, -özel kesimin olanaklarının henüz güçlü bankalar kurulması için yeterli olmaması nedeniyle- ulusal bankacılığın kurulmasının gerekliliği dile getirilmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'nde oluşan görüşlere paralel olarak, ticaretin desteklenmesi amacıyla 1924 yılında Türkiye İş Bankası, sanayi ve konut sektörlerine yönelik olarak ise sırasıyla 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası ve 1927 yılında ise Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Tarım kesimine daha fazla ve daha uygun koşullarda kredi verilmesi için Ziraat Bankası'nın sermayesi 1924 yılında artırılmış, bankaya tarımsal kredi vermenin yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi verilmiş ve bankanın statüsü anonim şirket olarak değiştirilmiştir.

Ulusal Bankalar Döneminde bankacılık alanında atılan en önemli adımlardan birisi, 1930 yılında T.C. Merkez Bankası'nın kurulması olmuştur.

¹ 1923 yılında faaliyet gösteren 12 banka ve kurulma tarihleri:T.C. Ziraat Bankası(1863),Osmanlı Bankası A.Ş.(1863), Abn Amro Bank N.V.(1921),Banca di Roma S.P.A.(1911),Milli Aydın Bankası A.Ş.(Tarişbank)/1914,Türk Ticaret Bankası A.Ş.(1914),İstanbul Emniyet Sandığı(1968),Selanik Bankası A.Ş.(1888),T.Bağcılar Bankası A.Ş.,Bağbank(1917),Adapazarı Emniyet Bankası A.Ş.(1919), Akşehir Bankası A.Ş.(1916), Banca Comerciale Italiana(1919), Kaynak: T.B.B. 40.Yıl Kitabı.

1715 sayılı Kuruluş Kanunu'na göre Merkez Bankası, para basmak, paranın değerini korumak, ekonominin genel likiditesini ayarlamak ve bankalara ödünç para vermekle görevli bir emisyon bankasıdır. (Akgüç, 1989:129)

Kamu Bankaları Dönemi

Özel Amaçlı Devlet Bankalarının kurulduğu dönem başlangıcı olan 1930'ların ilk yarısında, 1920'li yıllarda izlenen özel kesimin özendirilmesi ile sanayileşme stratejisi, sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle önemli bir sonuç vermemiştir. Bu dönemde, iç ve dış bazı etkilerin sonucu olarak, 1920'li yıllarda izlenen sanayileşme stratejisi bir tarafa bırakılarak, kamu iktisadi girişimleri aracılığı ile sınıai yatırımlarda bulunarak sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. İktisadi devletçilik olarak adlandırılan bu sanayileşme stratejisinin temelinde, büyük sermaye gerektiren ve ileri derecede teknik bilgiye ihtiyaç gösteren yatırımların gerçekleştirilmesinde, devletin özel kesime göre daha fazla olanaklara sahip olduğu görüşü yer almaktadır.(T.B.B., 2002:10)

İktisadi devletçilik stratejisinin izlendiği bu dönemde, Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937) ve Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1938), sanayi planlarında yer alan işletmelerin kurulması, işletilmesi ve finansman ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla, devlet tarafından özel amaçlı banka statüsüyle kurulmuşlardır. Bu dönemde bankacılık sektörü açısından yaşanan önemli gelişmelerden bir diğeri ise munzam karşılık uygulamasının başlatılmasıdır. 1936 yılında kabul edilen 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile, banka mevduatlarının yüzde 15'i oranında munzam karşılık ayırma zorunluluğu getirilmiştir. (Zarakolu, 1973:53)

Özel Bankalar Dönemi

Özel bankaların geliştiği dönemin (1945-1959) en önemli özelliği sanayileşme stratejisi olarak iktisadi devletçiliğin yerini özel sektörün desteklenmesi ile ekonomik kalkınmanın hızlandırılması politikasının almasıdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonraki dönemde, özel sermaye birikimi önemli ölçüde artmıştır. Özel kesimin güçlenmesinin yanı sıra sanayileşme politikasında meydana gelen değişikliğin etkisi bankacılık sektörüne yansımış ve 1945-1959 yılları arasında , özel sermayeli bankacılık önemli bir gelişme göstermiştir.

Bu dönemde, modern işletmelerin, milli gelir ve nüfusun hızla artması, şehirlerin büyümesi, sanayi sektörünün milli gelirden daha çok pay almaya başlaması ve piyasa için üretimin genişlemesi, ekonomide para ve kredi ihtiyacının artmasına neden olmuş ve bu gelişmeler ise bankacılık alanında yapılan yatırımların getirisi yükselmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası özel kesimin bankacılık sektörüne ilgisi artmış ve pek çok banka kurulmuştur. Bu dönemde kurulan bazı özel sermayeli bankalar Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) olarak sıralanabilir. Özel sermayeli bankaların kurulduğu dönemde, faiz oranlarının ve bankacılık işlemlerinden alınacak komisyon oranlarının hükümetçe belirlenmesi, ve de dövize dayalı işlem yapma

yetkisinin yalnızca Merkez Bankası'nda bulunmasının etkisiyle, bankacılık sektöründe şube bankacılığı ve mevduat toplamaya dayalı bir rekabet önem kazanmış, bu olgu ise az sermayeli yerel bankaların tasfiyesi sürecini hızlandırmıştır.

Planlı Dönem

Türkiye'de 1950'lerin sonunda ekonominin içine girdiği durgunluk sonrası uygulanmaya konulan 1958 İstikrar Programı'na rağmen ekonomik dengelerin kurulamaması, liberal ekonomi politikasının terk edilerek devletin ekonomik alanda müdahalesinin arttığı karma ekonomi uygulamasına geçilmesine neden olmuştur. 1960-1980 döneminde, kamu iktisadi girişimleri ve özel sektör aracılığıyla, ilki 1963 yılında uygulanmaya başlanan kalkınma planlarında yer alan yatırımlar gerçekleştirilerek, ithal ikameci bir sanayileşme politikası izlenmiştir. 1960 yılı itibariyle 51 bankanın² faaliyet göstergisi bilanço büyüklükleri, 19,3 milyar TL'ye (2,1 milyar USD) ulaşan bankacılık sektörüne planlı dönemde, hükümet tarafından giriş kısıtlanmış, yeni yabancı banka ve bazı özel durumlar dışında yeni ticaret bankası kurulmasına izin verilmemiştir. Planlı dönemde 5'i kalkınma ve 2'si ticaret olmak üzere toplam 7 yeni banka kurulmuştur. Bu dönemde kurulan bankalar, T.C. Turizm Bankası (1962), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türkiye Maden Bankası (1968) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976), Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ve Arap-Türk Bankası (1977) olarak sıralanabilir. (T.B.B., 2002:14). Mevduat ve banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri, izlenen ithal ikamesi politikası doğrultusunda devlet tarafından piyasa arz talep dengesi göz ardı edilerek belirlendiği 1960-1980 döneminde, bankaların temel işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde, faiz ve döviz fiyatı değişmelerinden kaynaklanan risklerin bulunmaması, ürün ve fiyat rekabetinin olmaması özel sektör bankalarını, negatif reel faizle topladıkları mevduatları artırmak amacıyla şube bankacılığına yöneltmiştir. Mevcut bankaların yeni şube açmaları devlet tarafından teşvik edilmiş, küçük bankaların birleştirilerek ortalama sabit maliyetlerinin azaltılmasına çalışılmıştır. (T.B.B., 2002:14). Planlı dönemin bankacılık açısından en dikkat çeken özelliklerinden birisi, devlet tarafından da teşvik edilen holding bankacılığı kavramının geliştirilmesidir. 1960-1980 yılları arasında hızlı bir kalkınma sağlanmış olmakla birlikte, sanayileşmenin finansmanında enflasyona yol açan yöntemlerin kullanılması³ ve geliştirilen

² 1960 yılı itibariyle Toplam 51 olan banka sayısı, 20 Özel Sermayeli, 14 Kamusal Sermayeli, 12 Mahalli, 5 Yabancı Sermayeli bankadan oluşmaktadır. (Kaynak T.B.B. 40. Yıl Kitabı, <http://www.tbb.org.tr/turkce/40yil.htm>)

³ Kamu kesiminin reel kaynak sağlama ve bu tür kaynakları artırmada karşılaştığı güçlükler, bu kesimin Merkez Bankası kredilerine ve bu krediler büyük ölçüde emisyonla sağlandığı için de enflasyonist kaynaklara dayalılığını artırmıştır. Merkez bankası kredilerinin, özellikle Merkez Bankası tarafından kamu sektörüne kullanılan kredilerin, genellikle ekonomide mal ve hizmet arzına yol açmayan, sübvansiyon biçimindeki ödemelerde kullanılması ve kredilerin geri dönmemesinden dolayı para arzının giderek artması, büyük bir parasal genişleme yaratmıştır. Ekonomideki mal ve hizmet arzının aşan bu tür parasal genişleme, enflasyonun artmasındaki en önemli neden olmuştur." (Artun, 1983:69)

sanayinin yüksek enflasyon ortamında iç tüketime yönelik üretim yapması ve dışarıya yönelmemesi, 1970'li yıllarda önemli bir döviz darboğazının yaşanmasına neden olmuştur. Ödemeler dengesi ve döviz kıtlığı sorunu nedeniyle, ithalat yapılmasının zorlaşması ile ithal ikamesi stratejisi ile kurulan fabrikaların -ithalat girdisi almasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle-eksik kapasite ile çalışmaya başlaması 1980'li yılların başında, bu sanayileşme stratejisinin terk edilmesine ve dış piyasalara üretim yapmayı hedef alan bir stratejinin benimsenmesine neden olmuştur.

Dışa Açılma Dönemi

1980'li yılların başında belirlenen kalkınma stratejisinin bir parçası olarak serbest piyasa kurallarına göre yeniden yapılandırılması hedeflenen ekonominin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gerekli olan, mali piyasalarda serbestleşme ve derinleşmenin sağlanmasına yönelik olarak bankacılık sektöründe çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Bu uygulamalardan ilki 1980 yılında mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması ile yeni banka girişlerine izin verilerek sektörün rekabete açılması olmuştur. Ancak 1982 yılında rekabetin faizleri hızla yükseltmesi ve yüksek maliyetle toplanan fonların plasmanında yeterince dikkatli davranılmaması nedeniyle yaşanan mali kriz sonrası faiz oranlarının tekrar Merkez Bankası tarafından belirlenmesine başlanmış ve bu uygulama 1988 yılına kadar sürmüştür.

1980 sonrası, bankacılık sektörüne ilişkin düzenlemelerin yoğun olarak yapıldığı bir dönem olmuştur. 1985 yılında çıkarılan Bankalar Kanunu ile sermaye yeterlilik rasyosu kabul edilmiş, bilançolara tek düzen hesap planı uygulaması getirilmiş, mevduat sigorta fonu oluşturulmuş, tahsili gecikmiş alacaklar için yeterli karşılık ayrılması ile ilgili düzenlemeler yapılmış ve bankaların bağımsız denetim kuruluşlarınca denetlenmeleri zorunluluğu getirilmiştir. 1989 yılında ise döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest bırakılarak yurtdışında yerleşik kişilere Türkiye'de, yurtiçinde yerleşik kişilere ise yurtdışında menkul kıymet yatırımı yapma ve mevduat hesabı açtırma izni verilmiştir. (T.B.B., 2002:22). Ayrıca günümüzde bankacılık sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen T.C. Merkez Bankası nezdindeki TL ve döviz piyasalarının kurulması ile ihale sistemi ile DİBS satışı kavramı yine 1980 sonrası dönemde yaşanan gelişmelerdendir.

1986 yılında kurulan bankalar arası TL piyasası ile piyasadaki likidite durumunun sektör tarafından daha sağlıklı bir şekilde izlenmesi sağlanmış, 1988 yılında ise bankalar arası döviz piyasası kurulmuştur. 1985 yılında, devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) ihale yoluyla satışına, 1987 yılında ise Merkez Bankası açık piyasa işlemlerine (APİ) başlanmıştır. 1992 yılında DİBS için İMKB nezdinde ikincil piyasa oluşturulmuştur. Aynı yıl bankalar arası büyük miktarlı ödemelerin süratle yapılmasını sağlayacak olan Elektronik Fon Transferi Sistemi faaliyete geçmiştir. (Keskin, 1993: 8)

Dışa açılma döneminde sermaye piyasalarının gelişimi ise 1982 yılında çıkarılan Sermaye Piyasası Kanunu ile sermaye piyasası araçlarının kullanımı için gerekli yasal ve kurumsal yapı oluşturulması ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın 1986 yılında faaliyete geçmesiyle hız kazanmıştır.

Türk Bankacılık Sisteminin dışa açılma döneminde uluslararası bankacılık alanında da önemli değişimler olmuş, bu değişimler global bankacılık sisteminin maruz kaldığı risk türlerini ve miktarlarını artırmıştır.

Dünya'da Bretton Woods'un yıkılmasıyla (1973) esnek kur sistemine geçilmesi, döviz piyasalarında meydana gelen dalgalanmaları artırırken, finansal kurumları, bu dalgalanmalardan korunmak amacıyla futures, options gibi türev ürünleri geliştirmeye zorlamıştır. Buna ilave olarak, 1970'lerin başlarında yükselen enflasyon oranları ve döviz kurlarının dalgalanması faiz oranlarında da oynaklığa neden olmuştur. Finansal kurumların faiz oranı oynaklıklarına verdiği tepki ise yine riskten korunma amacı ile yeni faizli türev enstrümanları geliştirmeleri olmuştur.(Crouhy, Galai, Mark, 2001: xix)Bu gelişmeler sonucunda global bankacılık sistemi kendini bir anda vade boşluğunun temel risk olduğu, klasik bankacılık anlayışının dışında bulmuştur.Riskten korunma amaçlı enstrüman zenginliğinin yaşanmaya başladığı 1970'lerin sonlarında, global bankacılık sisteminde yapısal anlamda değişikliklerde olmaya başlamıştır. Bu dönemde, büyük bankalar birleşmiş⁴, pek çok finansal kurum global bir nitelik kazanmıştır.⁵Finansal kurumların büyümesine rağmen dünya bankacılık sektöründe rekabet hızla artmıştır. Bunun temel nedeni ise o dönemde bankacılık faaliyetlerini düzenleyen yerel otoritelerin kısıtlamalarının bir kısmının kaldırılması ve bankaların, müşterilere yeni ürün sunmasına izin verilmesidir.(Crouhy, Galai, Mark, 2001: 1)Özetlemek gerekirse, son otuz yılda finans ve finans dışı alanlarda yaşanan hızlı gelişmeler tüm dünyada bankaların karşı karşıya kaldıkları risklere yenilerini eklerken, riskin tanımlanması ve taşınan riskin gerçek boyutunun tespit edilmesi için gerekli olan çalışmaların giderek daha karmaşıklaşmasına neden olmuştur. (Sezgin, Tüzün, 1999:17)

Bankacılık sisteminin risklerinin bu denli hızlı artmasına bağlı olarak, Bank for International Settlements (BIS) uluslararası anlamda ilk düzenlemesini 1988 yılında yapmıştır. Bu düzenleme ile kredi risklerine karşı minimum bir sermaye yeterlilik rasyosu aranmaya başlanmıştır. Diğer bir anlatımla Basel Komitesi⁶ tarafından 1988 yılında G-10 ülkelerine yönelik olarak çıkarılan Basel Sermaye Düzenlemesi (Basel Capital Accord) ile bankaların kredi riskine ilişkin olarak tutmak zorunda oldukları asgari sermaye yükümlülükleri

⁴ Örneğin: 1993 yılında Chemical Bank ile Chase Manhattan Bank'ın birleşmesi.

⁵ En büyüklerinden bir tanesi şüphesiz, HongKong and Shanghai Banking Corporation'dır.

⁶ Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), 1975 yılında G-10 ülkelerinin Merkez Bankası başkanları tarafından oluşturulan bankacılık sektörü denetim yetkilileri komitesidir. Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İsveç, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri ile Lüksemburg ve İsviçre'nin bankacılık alanındaki denetim mercilerinin ve merkez bankalarının üst düzey temsilcilerinden oluşmaktadır. Yılda dört kere olmak üzere genellikle, daimi Sekreteryası'nın bulunduğu İsviçre'nin Basel kentindeki Bank of International Settlement nezdinde toplanmaktadır. G-10 ülkeleri hükümetleri Basel Komitesi'nin düzenlemelerini ortak anlaşmayla ulusal kanun şeklinde uygulamaktadırlar.

belirlenmiştir. Söz konusu yükümlülüğün belirlenmesinde sermaye ölçütü kullanılmış ve bir bankanın sermayesinin ağırlıklandırılmış riskli varlıkların asgari %8'ine eşit olması esası getirilmiştir. Basel Komitesi, ağırlıklandırılmış riskli varlıklara ilişkin dört ana risk ağırlığı (%0, %20, %50, %100) belirlemiş ve bankaların tüm aktiflerini bu sınıflandırmaya tabi tutarak sermaye ile ilişkilendirmesini talep etmiştir. Basel Sermaye Düzenlemesi kredi riskinin ayrıştırılmasının sınırlı olması ve statik olarak ölçülebilmesi, kredinin vadesi unsurunun göz ardı edilmesi, kredi portföy çeşitlendirilmesinin dikkate alınmaması ve düzenlemenin bankaların maruz kaldıkları piyasa riskine ilişkin olarak bulundurmaları gereken sermaye tutarıyla ilgili bir yaptırım içermiyor olması nedenleriyle eleştirilmiştir. Basel Komitesi eleştirileri dikkate almak suretiyle 1988 yılı Düzenlemesi'nin revize edilmesine ilişkin ilk çalışmalarının sonucunda 1993 yılı Nisan ayında tartışmaya açtığı öneriler paketinde, piyasa riski ve bankaların piyasa riskine karşı bulundurmaları yükümlü oldukları asgari sermaye tutarı kavramlarını gündeme getirmiştir. 1996 yılında nihai halini alan bu taslak, 1998 yılında G-10 ülkelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu düzenlemeyi takiben, Basel Komitesi Haziran 1999'da ilk taslak metni yayımlanan "Basel II Yeni Sermaye Uzlaşısı" metnini gündeme getirmiştir. Bu yeni düzenleme ile Komite SYR hesaplamasında statik yapıdan kurtulmayı ve bankalara belli noktalarda hareket serbestliği tanımayı hedeflemektedir. Bu yolla daha hassas bir risk ölçümüne ulaşma amacı taşıyan düzenleme, Bankaların kredi riski taşıyan aktiflerini, yeni bir karşı taraf sınıflandırmasına tabi tutmakta, kredi müşterilerinin ve diğer karşı tarafların kredi değerliliğini ön plana çıkartmaktadır. Ayrıca 2007 yıl sonu itibarıyla G-10 ülkelerinde uygulanması planlanan bu düzenleme ile operasyonel risk kavramının da Sermaye Yeterlilik Rasyosuna katılması gündeme gelmiştir.

Ülkemizde ise, Türk Bankacılık Sistemi, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun kurulmasını takiben 8 Şubat 2001 tarihli 24312 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, "Bankaların İç Denetim Ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik" ile, risk yönetimi olgusu ile tanışmıştır. Bu düzenlemeyi takiben Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Yeterlilik Rasyosunada piyasa riskine maruz tutar eklenmiş ve uluslararası uygulama ile paralellik sağlanmıştır.

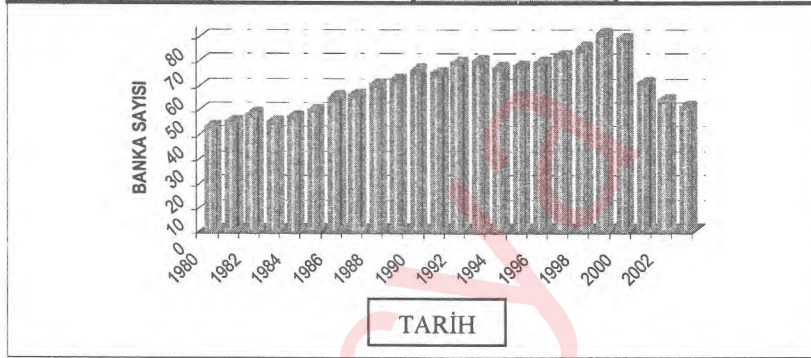
Bankacılık sektörünün dışa açılma döneminde, gerek bilanço büyüklükleri gerekse de faaliyet gösteren banka sayısı baz alındığında önemli bir aşama kaydettiği aşağıda yer alan Tablo ve Grafiklerin incelenmesinden anlaşılmaktadır.

* Eylül 2003 Ayı İtibarıyla.

Grafik 1: 1980-09/2003 Dönemi Sektörde Faaliyet Gösteren Banka Sayısı.

Kaynak: TBB:Bankalarımız 2002, TBB:40.Yıl, TBB:09/2003 Banka Bilgileri.

YILLAR	BANKA SAYISI	YILLAR	BANKA SAYISI	YILLAR	BANKA SAYISI	YILLAR	BANKA SAYISI
1980	43	1986	55	1992	69	1998	75
1981	45	1987	56	1993	70	1999	81
1982	48	1988	60	1994	67	2000	79
1983	45	1989	62	1995	68	2001	61
1984	47	1990	66	1996	69	2002	54
1985	50	1991	65	1997	72	2003*	51

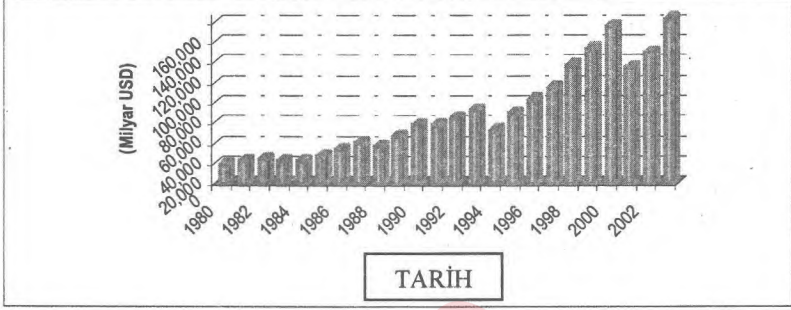

Ancak 1980 sonrası dönem banka sayısı baz alınarak değerlendirilecek olursa; Türk Bankacılık Sistemindeki banka sayısının 1980-1999 döneminde 1983, 1991 ve 1994 yılları dışında her yıl arttığı ve 1999 yılsonu itibariyle banka sayısının 81'e ulaştığı, sonraki yıllarda ise gerek bankaların TMSF tarafından devir alınmaları gerekse de banka birleşmeleri yoluyla banka sayısının azalarak Eylül 2003 tarihi itibariyle 51'e düştüğü gözlemlenmektedir. Banka sayısındaki 1999 yılına kadar devam eden artış ve sonrasında yaşanan tasfiye sürecinin yorumlanmasının bankaların bilanço ve gelir/gider kompozisyonlarındaki değişikliklerin anlaşılması ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Bankaların bilanço ve gelir/gider yapılarının değişmesinin ekonomik konjonktürün bir sonucu olduğundan hareketle özellikle Türkiye ekonomisinde yaşanan 1990 sonrası gelişmelerin özetlenmesinde fayda görülmektedir.

1990 Sonrası Ekonomik Gelişmeler ve Sektöre Etkisi

Türkiye ekonomisi 1989 yılından sonra "yüksek faiz, yüksek enflasyon" dönemine girmiştir. Artan bütçe açıklarının önemli bölümünün iç borçlanma yoluyla karşılanması mali kaynaklara olan kamu talebinin artmasına neden

YILLAR	SEKTÖR BİLANÇO BÜYÜKLÜĞÜ (Milyar USD)	YILLAR	SEKTÖR BİLANÇO BÜYÜKLÜĞÜ (Milyar USD)	YILLAR	SEKTÖR BİLANÇO BÜYÜKLÜĞÜ (Milyar USD)	YILLAR	SEKTÖR BİLANÇO BÜYÜKLÜĞÜ (Milyar USD)
1980	18,631	1986	33,461	1992	64,743	1998	117,399
1981	22,674	1987	40,611	1993	72,485	1999	133,533
1982	23,940	1988	37,702	1994	52,672	2000	154,947
1983	22,470	1989	47,180	1995	68,946	2001	115,020
1984	22,678	1990	58,171	1996	83,337	2002	129,700
1985	27,044	1991	58,296	1997	94,645	2003*	162,597

Grafik 2: 1980-09/2003 Dönemi Sektör Bilanço Büyüklükleri.

Kaynak: TBB:Bankalarımız 2002, TBB:40.Yıl, TBB:09/2003 Banka Bilgileri.

olmuş, bu olgu ise sektör bilançolarındaki Menkul Değerler Cüzdanında (MDC) takip edilen kıymetlerin bilançoya oranını 1990 yılındaki % 11 seviyesinden 1999 yılsonu itibariyle % 21 düzeyine çıkarmıştır. Bilançolardaki MDC oranı artışının etkisi kaçınılmaz olarak gelir/gider tablolarına da yansımış ve MDC'ından elde edilen faiz gelirinin toplam faiz gelirin oranı aynı dönemde 1990 yılındaki % 20 seviyesinden 1999 yılında % 25 seviyesine çıkmıştır (T.B.B., 2002.). Bilançolarda taşınan MDC oranı artışının sektör açısından yarattığı olumsuzluk ise, piyasa riski kapsamında değerlendirilen ve bilançonun bütününe ilişkin faiz oranı risklerinin artmasıdır.

Diğer yandan, 1990'lı yıllarda makro dengesizliklerin giderilmesine yönelik doğru politikaların uygulamaya geçirilememesine bağlı olarak beklentiler kötüleşmiş ve belirsizlik artmıştır. Ekonomik birimler mali tasarrufları içinde döviz cinsinden aktiflerin payını arttırmışlar, TL cinsinden finansal aktiflere olan talep ise çok yüksek faizle çok kısa vadelerde gerçekleşmiştir. Bu durum bankaların bilanço yapılarını olumsuz yönde etkilemiştir. Kamunun artan borçlanma ihtiyacı, yükselen TL fonlama maliyeti nedeniyle bankalar yurtdışından borçlanarak pozisyon açmaya başlamışlardır. Ekonomik birimlerin TL yatırım araçlarında kısa vadeyi tercih etmeleri aktif/pasif vade uyumsuzluğu sonucunu doğurmuş ve bankaların karşı karşıya oldukları bilançonun bütününe ilişkin faiz oranı risk miktarını artırmıştır. Döviz

cinsinden borçlanarak pozisyon açan bankacılık sistemi ise taşıdığı kur riskini artırmaktadır.

1994 yılı bankalar sektörü açısından risklerin zarara dönüştüğü bir yıl olmuştur. Kamu açığındaki artışa rağmen genişleyici politika uygulamasının sürdürüldüğü bir ortamda faiz oranlarının düşürülmesi yönündeki ısrarcı yaklaşım nedeniyle mali sektörde gerilim artmıştır. Piyasalar tarafından gönderilen sinyallere rağmen, parasal genişleme ve Hazine bonolarına getirilen vergi gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yatırımcıların TL cinsinden mali araçlardan kaçmalarına neden olmuştur. Faiz oranları yükselmiş, TL yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, mali sistem küçülmüştür. 1994 yılında bankacılık sisteminin toplam aktifleri 68.6 milyar dolardan 51.6 milyar dolara, özkaynakları ise 6.6 milyar dolardan 4.3 milyar dolara düşmüştür. (T.B.B., 2002:18)

1995 yılında toparlanma eğilimine giren Türkiye, 1997 seçimlerinden sonra yurtdışı borçlanmanın artırılması amacıyla IMF ile bir anlaşma zemini bulunmaya çalışılmış ve 1998 yılının ikinci yarısında IMF ile bir yakın izleme anlaşması imzalanmıştır. 1998 Rusya krizi ve 1999 depremleriyle sarsılan Türkiye; 2000 yılına, amaçları Türkiye'yi enflasyondan kurtarmak, büyüme potansiyelini artırmak ve toplumun tüm sektörleri için daha iyi bir hayat standardı oluşturmak iddiasında olan kapsamlı bir ekonomik program ile girmiştir.

2000 Yılında Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programı

2000 yılında Türkiye’de uygulanan istikrar programı üç temel unsura dayanmaktadır bunlar; programın başlangıcında, kamu sektörü temel fazlasının mümkün olduğunca yüksek tutulması, yapısal reformlar ve tutarlı gelir politikaları ile desteklenmiş döviz çıpası uygulaması yapılmıştır. (Coşkun, 2001) Programın bankacılık sektörü açısından en önemli bileşenleri; uygulanması taahhüt edilen döviz kuru ve para politikalarıdır. Bu politikaların aktarılması ile bankacılık sektörünün bu dönemdeki davranışlarının daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

Döviz Kuru Politikası

İstikrarsız ekonomilerin temel sorununun belirsizlik olduğundan hareketle T.C.Merkez Bankası tarafından, 1 ABD Doları ve 0,77 EURO’dan oluşan bir kur sepeti oluşturulmuş ve 2000 yılı içinde günlük olarak kur açıklaması yapılmıştır. Günlük kur açıklaması ile kur riskinin minimize edilmesinin yanında, enflasyonist beklentiler de kırılmaya çalışılmıştır. Böylece gerek mal gerekse mali piyasalardaki yoğun dalgalanmaların azaltılması öngörülmüştür.(Erçel, 1999)

Açıklanan sepete karşı, döviz kurunun izleyeceği yol, öncelikle 2000 yılı için ilan edilmiştir. T.C.Merkez Bankası, sürünen paritelere dayanan kur politikası izleyeceğini açıklamıştır. 2001 yılının ilk altı aylık dönemine ilişkin olarak, her üç ay sonunda, döviz kuru yolunun daha önceden ilan edilmiş bölümünü değiştirmeden, döviz kuru takvimi ek 3 ay daha uzatılacaktır. Enflasyondaki düşüş sürecini devam ettirmek amacıyla, uzatılan 3 ay için

devalüasyon oranı bir önceki dönemde ilan edilen orandan farklı olabileceği benimsenmiştir. Bu rejimin uygulamaya başlanmasını⁷ takip eden ilk 18 ay içerisinde söz konusu döviz kuru etrafında bir bant olmayacaktı. 1 Temmuz 2001'den sonra ise merkez parite etrafında simetrik olarak giderek genişleyen bir bant uygulamasına geçilecekti. Bu bant, her yıl bir ucundan diğer ucuna %15 puanlık bir oranda genişleyecekti. Bantın toplam genişliğinin, Aralık 2001 sonunda %7.5'e, 2002 yılının Haziran ayının sonunda %15'e, 2002 Aralık ayı sonunda %22.5'e çıkarılması planlanmıştır. (Erçel, 2000)

1 Temmuz 2002 yılından itibaren bant sistemine geçilmesinin amacı T.C.Merkez Bankası'nın döviz kuru üzerindeki yaptırım gücünü azaltmak ve döviz kurunun oldukça düşük düzeylere inmesi beklenen enflasyon koşullarında daha çok arz ve talep koşullarına göre belirlenmesine imkan vermektir.

Para Politikası

2000 yılı başı ile uygulanmaya başlanan para politikası "Para kurulu" sistemine benzemektedir. Bu politikanın en önemli özelliği Merkez Bankasının para arzı üzerindeki kontrolünden ve belli oranda faizleri belirleyebilme gücünden vazgeçmesiydi. (Parasız, 2001:432)

Para politikası çerçevesinde, likidite miktarının, Merkez Bankası'na girecek döviz karşılığı piyasaya Türk Lirası verilerek suretiyle kontrol altına alınması öngörülmüştür. T.C.Merkez Bankası, döviz varlıklarını artırdığı süreçte piyasaya TL vermesi, aksi durumda yani döviz satıp bilançosundaki döviz varlıklarını düşürdüğünde piyasadaki TL olarak likidite miktarını düşürmesi planlanmıştır. Diğer bir anlatımla, para arzını ve belli bir noktaya kadar yurt içi faiz oranlarını belirleyen temel parametre, yurt dışından ülkemize gelecek döviz miktarı olmuştur.

T.C.Merkez Bankası'nın 2000 yılında Para Kurulu benzeri bir politika izleyeceğinin en belirgin göstergesi bilançosundan yaratılan ancak sadece döviz karşılığı yaratılmayan para arzı anlamına gelen "Net İç Varlıklar"⁸ (NİV) kalemini dar bir bant içinde kontrol etmeye başlamasıydı. Merkez Bankası piyasadaki likiditeyi Net İç Varlıklar hesabına göre ayarlayacaktır. Net İç Varlıkların %5 bandında değişmesine izin verilmesi bir yerde Merkez Bankası'nın daha öncede belirttiği gibi likidite kontrol alanının kısıtlanması anlamına gelmektedir. (Sönmez, 2000) Uygulanan politika ile diğer bir performans kriteri olan Net Dış Varlıklar hedefinin otomatik olarak sağlanacağı öngörülmektedir. Şöyle ki; herhangi bir nedenle T.C. Merkez Bankası piyasaya döviz satmaya başlarsa Net İç Varlıklar performans kriterini tutturabilmek amacıyla satışını gerçekleştirdiği döviz miktarının Türk Lirası Karşılığını

⁷ 01/01/2000 tarihi ile sürünen pariteler tipli kur rejimi başlamıştır.

⁸ NİV TCMB bilançosu çerçevesinde belirlenmesine rağmen rezerv paradan farklı bir göstergedir. Rezerv para yalnızca TL arzını gösterirken NİV kalemi ise TL arzının net döviz varlıklarına dengesini göstermektedir. Merkez Bankası'nın TL yükümlülüklerini rezerv paraya yakın bir gösterge olan parasal taban ile özdeşleştirdiğimizde Net İç Varlıklar=Parasal Taban ile Net Döviz Varlıkları arasındaki farka eşit olmaktadır.

piyasalardan çekmek zorundaydı.⁹ Türk Lirası arzının azaltılması anlamına gelen bu operasyon Türk Lirası faiz hadlerinin yükselmesine neden olacak, Türk Lirası faiz hadleri ile öngörülen devalüasyon arasındaki marjın açılması ise arbitraj fırsatı anlamına gelecek, bu olgunun ise T.C.Merkez Bankası'na döviz satılmaya başlanmasına neden olacağı düşünülmekteydi. İşleyecek bu mekanizma sayesinde faiz oranlarının yeni bir seviyede dengeye geleceği varsayılmaktaydı.Yukarıda açıklanan mekanizma nedeniyle, yabancı sermayenin ülke ekonomisine yatırım yapması ya da kredi açması halinde para arzının artması dolayısıyla yurt içi faiz hadlerinin düşmesi ile ekonomik gelişme mümkün olacakken tersi durumda Türk ekonomisinin gelişmesi mümkün olmayacaktır.(Parasız, 2001:436)

2000 yılında uygulanan para ve döviz kuru politikalarının bankacılık sektörü üzerine olan etkileri incelemeye önce, 1997-1998 yıllarında Güney Doğu Asya ülkelerinde ortaya çıkan krizleri açıklamakta kullanılan üçüncü nesil modeller¹⁰ perspektifinden düşünmeye olanak sağlaması bakımından bankacılık sektörünün 1999 yıl sonu itibariyle, taşıdığı risklerin incelenmesi krizlerin anlaşılması için gerekli bir konudur.

İstikrar Programı Başında Türk Bankacılık Sistemi

Bankacılık sektöründe yer alan banka sayısı 1999 sonu itibariyle 81'e ve sektör bilanço büyüklüğü ise 133,5 milyar Amerikan Doları seviyelerine ulaşmıştır. Ancak artan banka sayısı yeterince derinleşemeyen mali sistemde rekabetin artması sonucunu doğurmuştur.

1994 krizi sonrasında kısa vadeli yatırım araçlarına olan talep, bu dönemde bankaların bilançolarında aktif pasif vade yapısı uyumsuzluklarını artırmıştır. Örneğin, daha öncede belirtildiği gibi bilanço içindeki oranı 1999 yıl sonu itibariyle %21 düzeyine çıkan MDC'nin ortalama vadesi 16,3 Ay (T.C.Hazine Müsteşarlığı, 1999) en uzun vadeli kaynak olarak gösterilebilecek vadeli mevduatın ortalama vadesi yalnızca 2,15 aydır¹¹, yurt dışı borçlanmalar haricinde geriye kalan tek önemli pasif kaleminin repodan sağlanan fonlar

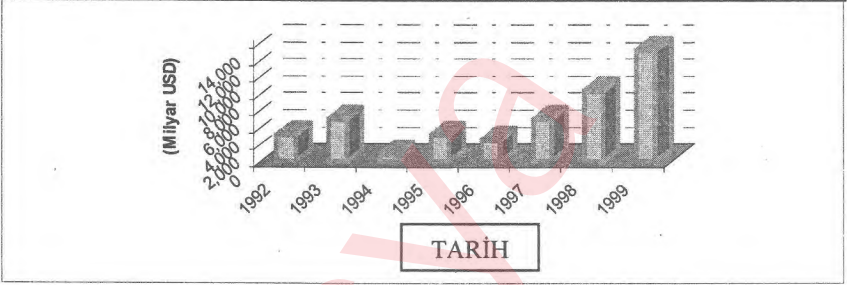
⁹ Bu işlemi o dönemde yaptığı Açık Piyasa İşlemleri miktarını azaltmak suretiyle kolayca başarabilmekteydi.

¹⁰Üçüncü nesil model savunucularına göre 1997-1998 yıllarında Güney Doğu Asya ülkelerinde yaşanan krizler temel olarak bankacılık sisteminde ortaya çıkan aksaklıklardan kaynaklanmış ve finansal krizler genel ekonomik krizin bir parçası olarak ortaya çıkmışlardır. Ülkeye giren nakit akımları, yükümlülükleri zimmi olarak devlet garantisinde olduğu varsayılan Bankacılık sisteminin borç verme kapasitesini artırmaktadır. Buna karşın genelde bankacılık sistemlerinin plasman aktivitesi yeterince regüle edilemediğinden bankaların bir bölümü aşırı riskli ve kötü yatırım kararları almaktadır. Özellikle aşırı riskli yatırım kararları finansal varlık fiyatlarında bir enflasyona sebep olmaktadır. Bu yolla finansal kırılganlık artmakta ve başlayan bir bankacılık krizini yerel paraya bir spekülatif atak ve finansal panik takip etmektedir. (Kaynak: Antonio Jose Alves, Fernando ferrari Filho, Luiz Fernando Paula: "The Post Keynesian Critique of Conventional Currency Crises Models and Davidson's proposal To reform the International monetary System", 210)

¹¹ Vadeli TL-YP mevduata ilişkin ortalama vade T.B.B. 1999 Yılı Bankalarımız kitabında yer alan mevduatın vade yapısı tablosunda yer alan veriler kullanılarak bulunmuştur. Vade dilimlerine ilişkin gün sayıları ise bir aya kadar mevduat tutarları için 0,5 Ay, üç aya kadar mevduat tutarları için 1,5 Ay, altı aya kadar mevduat tutarları için 3,0 Ay ve 12 ay ve üzeri mevduat tutarları içinse 6,0 Ay olduğu varsayılmıştır.

olduğu ve bunun vadesinin de genellikle en fazla yedi gün olduğu göz önüne alındığında, bankaların 1999 yıl sonu itibariyle taşıdıkları faiz oranı ve likidite riski açık olarak gözler önüne serilmektedir. 1994 yılı sonrasında, artan reel faizler bankaları pozisyon açmaya yöneltmiştir. Açılan pozisyonların kaynağı yurtdışı borçlanma olabildiği gibi DTH lar kullanılarak da pozisyon açılmıştır. Pozisyon açmanın kaynağı neresi olursa olsun yarattığı tek sonuç bankaların taşıdıkları kur riskini artırmasıdır. 1999 yıl sonu itibariyle bankacılık sektörünün bilanço içi pozisyon açığı (YP Aktif YP Pasif farkı) Grafik 2'den de izleneceği üzere 13,22 Milyar USD'ye çıkmıştır.

BİLANÇO İÇİ AÇIK YILLAR POZİSYON MİKTARI (Milyon USD)		BİLANÇO İÇİ AÇIK YILLAR POZİSYON MİKTARI (Milyon USD)		BİLANÇO İÇİ AÇIK YILLAR POZİSYON MİKTARI (Milyon USD)		BİLANÇO İÇİ AÇIK YILLAR POZİSYON MİKTARI (Milyon USD)	
1992	3,156	1994	866	1996	2,544	1998	8,379
1993	5,045	1995	3,097	1997	4,966	1999	13,220

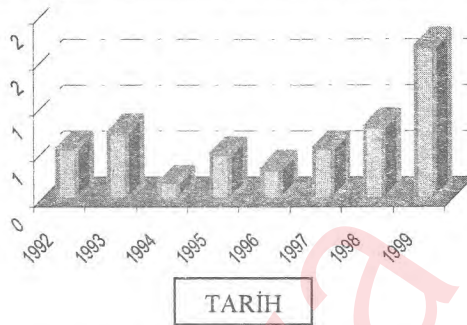

Grafik 3: 1992-1999 Yıllar İtibariyle Bilanço İçi Açık Pozisyon Tutarları.

Kaynak: TBB: TBB Bankacılık Sektörü 3 Aylık Banka Bilgileri (1992-2001).

Grafik 3'den de izlenebileceği üzere bankacılık sektörünün açık pozisyon miktarı 1994 krizi sonrasında hızla artmış, bu hızlı artışın sektörün özkaynak artış hızından fazla olması nedeniyle de (Açık Pozisyon miktarının Özkaynaklara oranı 1994 sonrasında dramatik şekilde artmıştır Grafik 4) bankaların taşıdıkları kur riski miktarını artırmıştır.

YILLAR	AÇIK POZİSYON/ ÖZKAYNAK	YILLAR	AÇIK POZİSYON/ ÖZKAYNAK	YILLAR	AÇIK POZİSYON/ ÖZKAYNAK	YILLAR	AÇIK POZİSYON/ ÖZKAYNAK
YILLAR	AÇIK POZİSYON/ ÖZKAYNAK ORAN	YILLAR	AÇIK POZİSYON/ ÖZKAYNAK ORAN	YILLAR	AÇIK POZİSYON/ ÖZKAYNAK ORAN	YILLAR	AÇIK POZİSYON/ ÖZKAYNAK ORAN
1992	0.57	1994	0.19	1996	0.34	1998	0.80
1993	0.74	1995	0.50	1997	0.56	1999	1.68

Grafik 4: 1992-1999 Yılları İtibariyle Açık Pozisyon/Özkaynak Oranı.

Kaynak: TBB: TBB Bankacılık Sektörü 3 Aylık Banka Bilgileri (1992-2001).

Özetlemek gerekirse, Türk Bankacılık Sistemi 2000 yılına sermayeleri ile uyumlu olmayan kur, faiz oranı, likidite riskleri ile girmişlerdir. Buna karşın bankacılık sektörünün Net Dönem Kar-Zarar/Özkaynaklar rasyosu 1999 yılı sonu itibariyle - % 14,9 olarak gerçekleşmiş bir diğer anlatımla sektör konsolide bazda yaklaşık 305,6 trilyon TL zarar etmiştir.

İstikrar Programı Sırasında ve Sonrasında Türk Bankacılık Sistemi:Çözüm Önerileri

Risklilik düzeyi oldukça yüksek ve karlığı azalan Türk Bankacılık sistemi 2000 yılında uygulanan istikrar programını eski parlak günlerine dönme fırsatı olarak algılamıştır.Sürünen parite sisteminin uygulaması ile; Merkez Bankası taahhütlerinin arkasında durduğu sürece, Türkiye’de yerleşik bir banka için ABD doları satarak Türk Lirası aktif taşımak ile EURO aktif taşımamanın riski eşitlenmiştir. Diğer bir anlatımla devalüasyon oranı bilindiğinden kur riski yalnızca parite riski olarak kendini göstermektedir.Bu olgu, Türk Bankacılık Sistemi için bir yanılgıya yol açmış ve bankalar aktiflerinde yer alan, TL bazlı finansal enstrümanları -TL bazında getirinin devalüasyon oranının çok üzerinde olması dolayısıyla- yoğun biçimde açık pozisyon ile fonlamaya başlamışlardı.Tabi ki anılan dönemde bankacılık sisteminin açık pozisyon limitlerini belirleyen Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Sermaye Tabanı

Rasyosu ve Döviz kur riski oranı gibi yasal düzenlemeler mevcuttu. Ancak bu düzenlemelerin özellikle holding bankalarının holdingleri bünyesinde bulunan şirketler ile yaptıkları vadeli işlemler sayesinde açık pozisyon miktarlarını sınırladıkları bilinmekteydi. Dahası bu işlemlerin önemli bir bölümünün fiktif olduğu izlenimi uyanmakta, fiktif olmayanlarla ise bankalar taşıyamadıkları kur risklerini grup şirketlerine devretmekteydiler.

Bankacılık sektörünün döviz borçlanarak elde ettiği fonları, Türk Lirası bazlı enstrümanlarda kullanması ile hem kur riski, hem de faiz oranı riski dolayısıyla toplam risklilik düzeylerini artırmalarının nedeni bu risk faktörlerinin bankacılık sektöründe bilinmemesi değildir. Sorunun bankaların geçmiş dönemdeki karlılıklarını devam ettirmedeki ısrarları sonucu bu riskleri görmezden gelmeleri olduğu düşünülmektedir. Hatırlanacağı üzere programın başlaması ile faiz oranları beklenenden çok daha fazla düşmüştür. Bu olayın bankacılık sektörü açısından önemi diğer tüm şartlar aynı kalmak kaydıyla reel faizlerin düşmesine bağlı olarak bankaların kar marjlarının daralmasıdır. Sektör ise çözümü, özkaynak karlılığında geçmiş dönemlerdeki yüzdeleri yakalayabilmek amacıyla toplam portföy büyüklüklerinin artırılması olarak bulmuştur.

2000 yılı içerisinde zaten özkaynakları ile uyumlu olmayan faiz oranı, likidite ve kur riski düzeyini iyice artıran Türk Bankacılık Sistemi açısından Kasım 2000 dönemi likidite ve faiz oranı risklerinin zarara dönüştüğü, Şubat 2001 dönemi ise faiz oranı, likidite ve kur risklerinin zarara dönüştüğü tarihler olmuştur. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler sonrası 1999 yıl sonu itibarıyla 81 olan banka sayısı 2001 yıl sonu itibarıyla 61'e 2003 Eylül ayı itibarıyla ise 51'e inmiştir. Türk bankacılık Sistemi 2000 ve 2001 yıllarında toplam 8,3 katrilyon TL zarar etmiştir. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler bankacılık sektörü çalışanlarını da olumsuz etkilemiştir. 1999 sonu itibarıyla 173,988 kişilik istihdam yaratan sektörde çalışanların sayısı, 2001 yıl sonunda 137,495 kişiye 2003 Eylül Ayı itibarıyla ise daha da azalarak 122,964 kişiye düşmüştür. Diğer bir anlatımla bankacılık sektörü istihdamı 1999-09/2003 yılları arasında % 29,3 oranında azalmıştır. (T.B.B., 2002, T.B.B., 2003:31) 2002 Kasım ayında yapılan seçimlerin güçlü bir tek parti iktidarı ortaya çıkarması ile ekonomide esmeye başlayan iyimserlik havasının da etkisiyle enflasyon oranları hızla düşmeye başlamıştır. Bu çalışmanın kaleme alındığı Ocak 2003 Ayı itibarıyla TEFE artışı yıllık % 13,9 TÜFE artışı ise % 18,4 olarak gerçekleşmiştir. 1970'lerin ortalarından bu yana açıklanan en düşük bu enflasyon verilerinin ile desteklenen olumlu beklentiler ileriki dönemde reel ve nominal faiz oranlarını düşürecek, bu olgu ise bankacılık sektörü faiz marjını azaltacaktır. Düşen faiz marjı ise sektörün karlılığını azaltacak, diğer bir anlatımla özkaynak karlılığı üzerine baskı yapacaktır. Konuya salt matematik açısından yaklaşılacak olursa sorunun (faiz marjının düşüşüne bağlı karlılığın azalması) çözümü oldukça kolay görünmektedir. 1) Veri bilanço büyüklüğünde düşen faiz marjını artırmaya yönelik olarak aktif getirisinin artırılması, pasif maliyetinin düşürülmesi veya her ikisinin bir arada yapılması. 2) Veri faiz hadlerinde, bilanço büyüklüğünün artırılması ile arzu edilen özkaynak karlılığı hedefine ulaşılması. Ancak matematiksel olarak bu kadar kolay bir çözüme sahip

probleme, sektörün bu davranışlar sonucu maruz kalacağı risklerin tutarı açısından bakıldığında sorunun oldukça karmaşık olduğu görülmektedir. Takip eden bölümde sektörün karlılık azalışına karşı verebileceği düşünülen ve yukarıda sıralanan tepkiler ve bunların bankacılık sistemini maruz bırakacağı riskler tartışılacaktır.

Aktif Getirisinin Artırılmasına Yönelik Çözümler

Aktif getirisinin artırılması en genel anlatımla sektörün kaynaklarını daha yüksek bir faiz oranı ile plase etmesiyle başarılabilir. Bu ise ya daha uzun vadeli yatırımlar yaparak¹² yada aktif vade yapısı korunarak daha yüksek faizle borç almaya gönüllü gerçek ve tüzel kişiler bulunarak başarılabilir. Sektörün uzun vadeli yatırım alternatifini değerlendirmesi durumunda, zaten günümüzde var olan sistem aktif pasif vade uyumsuzluğu daha da artacak ve maruz kalan likidite ve faiz oranı riskleri daha da artacaktır. Diğer yandan daha yüksek faizler ile borç almaya istekli kişilerin borç ödeyebilme kabiliyetlerinin diğerlerinden daha düşük olması nedeniyle bu alternatifin ise sektörün maruz kaldığı kredi riski miktarını artıracığı düşünülmektedir.

Pasif Maliyetini Düşürmeye Yönelik Çözümler

Pasif maliyetini düşürmeye yönelik çözümler daha düşük faiz oranları ile borç vermeye istekli kişilerin bulunması alternatifini dışında, vadesiz mevduat hacminin artırılması, daha kısa vadeli kaynak bulunması veya düşük devalüasyon beklentisinin olduğu dönemlerde TL'ye karşı pozisyon açılması olarak sıralanabilir. Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, sektörün geneli açısından daha düşük faizle borç vermeye istekli kişilerin bulunmasının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca 2004 yılı içerisinde mevduat üzerindeki devlet garantisinin önce sınırlandırılması sonrasında ise tamamen kaldırılacağı göz önünde bulundurulduğunda özellikle büyük mevduat müşterilerinin bir kısmının kamu bankaları veya çok şubeli Özel Sermayeli Bankalara kayacağı düşünülmektedir. Bu sürecin ise az şubeli bankaların kaynak maliyetini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Pasif maliyetinin düşürülmesine yönelik en etkin çözümlerden birisi olarak görünen vadesiz mevduat hacminin artırılması sonucu sektörün likidite riskinin önemli miktarda artacağı düşünülmektedir. Finansal teorinin bir uzantısı olarak, vade artışının belirsizlikleri artırması nedeniyle faiz oranlarını artırdığı görüşü baz alındığında, bankaların daha kısa vadeli kaynakları görece daha düşük faiz oranları ile bulmaları mümkün görünmektedir. Ancak bu çözümün yaratacağı sonuçlar zaten bozuk olan aktif pasif vade uyumsuzluğunu daha da artırarak maruz kalan likidite ve faiz oranı risklerini artırmaktadır. Pasif maliyetinin azaltılmasına yönelik olarak bankaların kullanabilecekleri yöntemlerden biri de –düşük devalüasyon beklentisinin bulunduğu dönemlere de- yabancı para yükümlülükleri ile Türk Lirası'na karşı pozisyon açmaktır. Ancak bu durumda da maruz kalınan döviz kur riski artacaktır.

¹² Türk Lirası verim eğrileri incelendiğinde uzun vadeli yatırımlar için talep edilen faiz oranlarının belirsizliklerin artışına bağlı olarak arttığı görülmektedir.

Bilanço Büyüklüğünün Artırılarak Arzu Edilen Karlılığa Ulaşılması

Türk Bankacılık Sisteminin 2003 Eylül tarihi itibarıyla, 3 katrilyon TL bilanço içi açık pozisyona sahip olduğu, üç aya kadar likidite ihtiyacının yaklaşık 36 katrilyon TL ve ilk bir aylık zaman dilimindeki faiz oranı riskine duyarlı boşluğunun 25 katrilyon TL olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sektörün bilançosunu aynı kompozisyonla artırması durumunda sistemin maruz kalacağı likidite, faiz oranı, döviz kur riskleri aynı oranda artacaktır.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere, bankacılık sektörünün karlılığı artırmaya yönelik atacağı adımlar maruz kaldığı risk tutarlarını artıracaktır. Ancak tabidir ki, bankalar risk alarak kar eden ticari işletmelerdir ve bu işletmelerin varlıklarının temel nedeni kar etmektir. Bu çalışma kapsamında verilmeye çalışılan temel düşünce bankaların karlılıklarını artırmaya yönelik kararlar alırken, bu kararlar sonucu hangi risklere ve ne miktarda maruz olduklarının farkında olma ve maruz kalabilecekleri muhtemel zararlar ile sahip oldukları özkaynak uyumunu gözetme zorunluluğunda olduklarıdır. Ancak bu yolla sistematik risklerin minimum seviyeye indirildiği ve Türk ekonomisine kalkınma yolunda her zaman destek olabilecek bir bankacılık sisteminin var olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Cumhuriyet döneminde önemli gelişmeler gösteren Türk Bankacılık Sistemi özellikle 2000-2001 yıllarında uygulanan istikrar programı sırasında ortaya çıkan krizler ile önemli bir yara almıştır. Ancak bu dönemde yaşanan krizlerde bankacılık sisteminin bu denli büyük yara almasının sebeplerinden biri olarak da sektörün bazı riskleri görmezden gelmesi olduğu düşünülmektedir. 2003 yılı ile birlikte tekrar gelişim sürecine giren sektörde önümüzdeki dönemde bazı yapısal değişikliklerin olması düşen enflasyon göz önüne alındığında kaçınılmaz görülmektedir. Bankacılık sisteminde yaşanması muhtemel bu yapısal değişim sürecinde, risk odaklı bir karar alma sürecinin işletilmesi ile bankaların özkaynakları ile uyumlu riskleri taşımaları bu yolla da sistematik risklerin minimum seviyeye indirildiği ve Türk ekonomisine kalkınma yolunda her zaman destek olabilecek bir bankacılık sisteminin yaratılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Activeline: “Ekonomik Programın Olası Sonuçları”, (2000), <http://www.activefinans.com/activeline/sayil/>,

AKGÜÇ, Öztin: **Yüz Soruda Türkiye’de Bankacılık**, (1989), İstanbul : Gerçek Yayınevi,

COŞKUN, İsa: “OECD Türkiye Raporu 2000”, (2001), <http://www.mfa.gov.tr/turkce/default.htm>, (14/3/2003)

CROUHY M., GALAI D., MARK R.: **Risk Management**, New York: Mc-Graw Hill Yayınları, (2001),

ERÇEL G.:“Türk Ekonomisinin Makroekonomik Özellikleri”, (2000), <http://www.tcmb.gov.tr/baskaninkonusmaları.html>, (12.3.2003)

SEZGİN C., TÜZÜN Y.: “Dünyada ve Türkiye’de Piyasa Riski Yönetimi”, **Active**, (1999),17

SÖNMEZ C.: “Türkiye Ekonomisi Değerlendirme Raporu”, **Başak Ekonomi Dergisi**, (2000), <http://www.basak.com./ekonomi/>, (16.3.2003)

T.B.B: “2002 Yilinda Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacilik Sistemi”, 2003, <http://www.tbb.org.tr/ekonomi2002pdf/>,

T.B.B: **40. Yıl**, 2002, <http://www.tbb.org.tr>

T.B.B: “3 aylık Banka İstatistikleri:Eylül 2003”, 2003, <http://www.tbb.org.tr>

T.C.Hazine Müsteşarlığı: “İç Borçlanmanın Vade Yapısı 1999 İstatistikleri”, www.hazine.gov.tr

Zarakolu’ Avni: “Cumhuriyet’in 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık”, (1973), **Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No. 61**,

ÜRÜN GÜVENLİĞİ VE ALGILANAN ÜRÜN GÜVENLİĞİNİ ETKİLEYEN ÜRÜN İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER

Öğr. Gör. Dr. Mehmet BAŞ*
Araş. Gör. Eda DİLİK**

ÖZET

Hızlı teknolojik değişim, artan rekabet, sivil toplum örgütlerinin tüketicileri bilinçlendirme çabaları, hükümetlerin insan sağlığına ilişkin düzenlemelerinin artması gibi nedenlere bağlı olarak ürün güvenliği kavramının önemi gittikçe artmaktadır. En dar anlamda ürünün tüketiciye zarar vermemesi olarak ele alınan kavram, işletmeler açısından tüketicilerin ürün güvenliği algılamasının göreceli olması nedeniyle daha da karmaşık hale gelmektedir. Bu bağlamda işletmelerin ürünlerini sadece standartlara uyarlamaları değil, tüketicilerin ürün güvenliği algısını etkileyen faktörleri de tespit ederek pazarlama çabalarını buna adapte etmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Ürün Güvenliği, Tüketici, Algılanan Ürün Güvenliği

PRODUCT SAFETY AND PRODUCT RELATED FACTORS AFFECT PERCEIVED PRODUCT SAFETY

ABSTRACT

The importance of product safety is becoming a growing concept because of rapid technological change, growing competition, remaining efforts of NGO's rising consumer consciousness, increased legislations of governments about human health and such reasons. In the narrow sense product safety is taken as the product that is not harming the consumer, but because of the changes in the perception of consumers on product safety, the concept becomes more complex. In this sense, firms not only have to tailor their products to

* Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

** Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

standards, they also have to know the factors that affect consumers product safety perceptions, and adopt them to their marketing efforts.

Key Words : Product Safety, Consumer, Perceived Product Safety

GİRİŞ

Ürün güvenliği kavramı, içinde birçok farklı boyutu barındırması ve ilişkili olduğu faktörler arasındaki ilişkinin karmaşıklığı nedeniyle üzerinde durulması gereken bir kavram niteliği taşımaktadır. Ancak, konunun önem derecesi dikkate alındığında pazarlama literatüründe üzerinde yeterince durulmadığı söylenebilir.

Teknolojik değişimin hızla yaşandığı ve buna bağlı olarak ürün hayat seyirlerinin gün geçtikçe kıaldığı günümüz rekabet ortamında, üretilen ürünün tüketiciye zarar verip vermediğinin tespit edilmesi hem maliyet hem de ürün testlerinin ne kadar süre alacağına belirsiz olması nedeniyle güçleşmiştir. Bunun yanında ürün güvenliğinin tüketicinin gözünde göreceli bir kavram olması da işletmelerin güvenlik önlemlerini sadece standartlara uymak olarak değerlendirmelerini engellemektedir. İşletmeler tüketicinin ürün güvenliği algılamasını etkileyen faktörleri bilmek ve pazarlama çabalarında bunlara uygun düzenlemeler yapmak zorundadırlar.

Çalışmada öncelikle, pazarlama literatüründe ürün güvenliği kavramının nasıl ele alındığı ortaya konulmaya çalışılmış, daha sonra bu kavramın yakından ilişkili olduğu ürün kalitesi, risk kavramları ve ürün güvenliğiyle ilişkili tarafların ortaya konulması amaçlanmıştır. Son olarak da algılanan ürün güvenliği kavramı açıklanarak, tüketicinin ürün güvenliği algısını etkileyen, ürünle ilişkili faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Ürün Güvenliği Kavramı

Ürün güvenliği kavramı en dar anlamda ürünün tüketiciye herhangi bir zarar vermemesi olarak ele alınabilir. Bu şekilde tanımlandığında literatürde çok yer alan bir kavram izlenimi yaratsa da, üzerinde konunun öneminin gerektirdiği kadar çok çalışılmadığı görülmektedir. Temel pazarlama kitapları incelediğinde ürün güvenliği kavramının farklı başlıklar altında ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla kavramın pazarlama literatüründe nerede yer alması gerektiği bile açıkça ortada değildir.

Mc. Charty ürün güvenliğini ürün tasarımı içinde dikkate alınması gereken bir kavram olarak ele almıştır. Üretim yönelimli işletmelerin bu konuya yeterli önem göstermediklerini; ancak, hatalı tasarımlar nedeniyle açılan büyük davaların, sosyal çevredeki değişimlerin zaman içinde bu konuya verilen önemin artmasına neden olduğunu belirtmiştir (Mc Charty, 1971,s.231).

Semenik ve Bamossy ise ürün güvenliğini ürünle ilişkili etik kavramların içine dahil etmişlerdir. Güvenlik sorunun katılımcıları; ürün,

kullanıcı ve ürünün kullanım şekli olmak üzere üç boyutta ele alınmıştır. Ürün güvenliği sorunun çözümü için; yasal düzenlemeler ve hükümet müdahaleleri dışında kullanıcının bilgilendirilmesi yoluyla bilinçli kullanım sağlanması üzerinde durmuştur.

Bunun yanında ürün güvenliği konusuna en felsefi, geniş ve katılımcı bakış açısının “normatif otoriterlik”; daha açık bir ifade ile tüketici sorunlarının büyük kardeş yaklaşımı ile ele alınması olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşım tüketicinin iyi veya kötüyü ayırt edememesi varsayımına dayanmaktadır. Böyle bir yaklaşımı uygulamak, tüketicinin yetersizliğinin üstesinden gelebilmek için koruyucu yasaların çıkarılmasına önayak olur. Günümüzde bu tip yasal düzenlemelere rastlanmaktadır. Emniyet kemeri takma zorunluluğu bu konuda örnek olarak verilebilmektedir (Semenik ve Bamossy,1993,s.214).

Altunışık ve diğerleri ürün güvenliğini makro çevre faktörlerinden ekolojik faktörlerin içinde ele alarak; çevre ve insan sağlığına zararlı olabilecek hammadde ve diğer maddelerin ürünlerde kullanılmaması olarak tanımlamışlardır (Altunışık ve Torlak,2001,s.112).

Tek ise, ürün güvenliğini ürün kavramının içinde ürün sorumluluğu kavramı altında ele alarak; mal ve hizmetlerin tüketici ve /veya kullanıcıların, tüketim veya kullanım esnasında ya da sonrasında, ürünlerden herhangi bir zarar görmemeleri olarak tanımlamıştır (Tek,1999,s.47).

Wisner ürün güvenliğini birçok pazarlacının karşılaştığı bir sorun olarak tanımlamış ve büyük firmaların bütçelerinden ürün güvenliğine ayırdığı payın riskli ürünler için gün geçtikçe arttığını somut örnekler vererek açıklamıştır (Wisner,1996,s.134).

Zikmund ve arkadaşları ise ürün güvenliğini ürün stratejisiyle ilişkilendirilmesi gereken etik bir kavram olarak ele alarak, kavramı “tüketicinin güvenlik hakkı” olarak ifade etmeyi tercih etmişlerdir (Zikmund ve D’Amico,1995,s.79).

Rosenberg ürün güvenliğini, ürün kalitesi, ürün destek hizmetleri, kredi hizmeti, ürün garantisi ve satış sonrası hizmetlerle birlikte “diğer ürün- ilişkili stratejiler” başlığı altında ele almıştır. Bu konudaki yasal uygulamaların, ürün güvenliğiyle ilişkili kurumların baskısıyla geliştirildiği ve tüketicinin de bu yolla bilinçlenmesi ile şirketlerin bu konuya olan ilgilerinin artmakta olduğunu belirtmiştir (Rosenberg,1977,s.97).

Kotler ve Armstrong’un ürün güvenliğini ele alış biçimleri ve konuya yer verme genişliklerinde aradan geçen zamana ve konunun öneminin artmasına karşın herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Gerçekten, bu yazarların 1989 ve 2001 yıllarında yayımlanmış “Pazarlama Prensipleri” başlıklı eserlerinde konuya ilişkin hiçbir görüş değişikliğinin bulunmadığı göze çarpmaktadır. Ürün güvenliğini ürün kararları ve sosyal sorumluluk başlığı altında ürün kalitesiyle birlikte ele alan yazarlar; üreticilerin ürün güvenliği ile ilgili yasal düzenlemelere uymaları ve tüketiciye zarar verebilecek ürünleri üretmekten kaçınmaları gerektiğine değinmişlerdir (Kotler,1989,s.154); (Kotler ve Armstrong,2001,s.135).

Torlak ise ürün güvenliğini, mal ve hizmetler ile ilgili ahlaki konular başlığı altında incelemiş ve tüketicilerin işletmelerden can ve mal güvenliklerine

zarar vermeyecek ürünler beklemediklerini ve bu anlamda konunun önemli bir ahlaki karar alanı oluşturduğunu belirtmiştir (Torlak,2001,s.68).

Literatürde ürün güvenliği kavramının genelde ürün kalitesi kavramı ile birlikte ele alındığı görülmektedir (Kotler ve Armstrong,2001,s.127); (Tse,1999,32);(Siu,2002,17);(Curlo,1999,s.23). Ürün güvenliğinin ürün kalitesi kavramının altında incelenebileceğine dair görüşler de ortaya atılmıştır. Bir ürünün kaliteli olması, başka bir deyişle beklentileri karşılması, bu ürünün güvenli olduğu anlamına gelmemektedir (Tse,1999,s.37). Örneğin bir cilt kremi ciltte istenen etkiyi yaratırken uzun vadede tüketiciye kalıcı hasarlar verebilir. Bu düşünceden hareketle ürün güvenliği kavramının ürün kalitesi ile beraber ürünün somut kısmı içinde yer alabileceği söylenebilir. Ancak literatürde ürün güvenliğine, ürünün somut kısmı içinde ayrı bir faktör olarak Tse'nin çalışması dışında yer verilmediği görülmüştür. Ürün güvenliği tek başına ele alınabilecek genişlikte ve birçok farklı faktörün etkisi altında olan bir kavramdır. Günümüz tüketicisinin bilgi kaynaklarına çabuk ulaşabilmesi, başka bir deyişle bilgi toplumu içinde yaşaması ve teknolojik gelişmelerin insan sağlığına verdiği zararların artık sık sık tartışılıyor olması, tüketicinin satın alma kararlarında ürün güvenliği kavramına gün geçtikçe daha çok önem vermesine neden olmaktadır. Bu da ürün güvenliğinin üzerinde durulması gereken bir kavram olma özelliğini artırmaktadır.

Hızla gelişen teknoloji ile beraber, ürün çeşitliliğinin artması ve ürünün hayat seyirinin kısalması ürün güvenliğine ilişkin standartların geliştirilememesine ve ürünün zararlı etkilerinin gözlemlenememesine neden olmaktadır.

2. Ürün Güvenliği ile Yakından İlişkili Kavramlar

Ürün güvenliği ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, bunların çoğunlukla ürün kalitesi ve risk ile ilgili çalışmalara dayandırıldığı görülmüştür. Gerçekten de ürün güvenliği; ürün kalitesi ve risk ile çok iç içe geçmiş bir kavramdır. Ancak, daha ayrıntılı olarak incelendiğinde bu kavramlardan birçok anlamda farklılaştığı görülmektedir. Ürün güvenliği kavramı incelenirken ürün kalitesi ve risk kavramları da dikkate alınırken ürün güvenliğinin çok daha farklı bir nitelik taşıdığı göz ardı edilmemelidir.

2.1.Ürün Kalitesi

Ürün kalitesi, ürünün beklentileri karşılama düzeyi olarak tanımlanabilir (Kierstan,1995,s.36). Kalite tüketici beklentilerindeki değişime uyumu, başka bir deyişle sürekli gelişmeyi beraberinde getiren dinamik bir kavramdır. Ürün kalitesinin sağlanması için üst yönetim tüketici ihtiyaçlarının sürekli dikkate alındığı, tüketici odaklı bir strateji geliştirmelidir. Kalite tüketicinin beklentisine ve algısına göre değişim gösterir. Algılanan kalite, tüketicinin beklentisi, kişiliği, gelir düzeyi gibi birçok faktöre göre değişecektir.

Tüketicinin kalite algılamasını etkileyecek faktörler, kalite boyutları olarak ele alınabilir. Tüketim malları için belirlenen kalite boyutları, başka bir

deyişle tüketicinin kalite algılamasını etkileyecek faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Zikmund ve D'Amico,1995,s.89):

- Performans boyutu: Ürünün temel fonksiyonunu ne derece iyi gerçekleştirdiğinin değerlendirildiği boyuttur.
- Özellikler Boyutu: Ürünün fonksiyonunu yerine getirme dışında ikincil yararlar sağlayan ek özelliklerinin olup olmadığı bu boyut kapsamında dikkate alınır.
- Güvenilirlik Boyutu: Ürünün fonksiyonunu yerine getirememeye durumu olup olmadığı değerlendirildiği ve ürünün fonksiyonunu yerine getirmesinde bir süreklilik boyutunun olup olmadığını üzerinde durulan bir boyuttur.
- Özelliklere Uyum Boyutu: Ürünün tüketimi esnasında karşılaşılan arıza veya sorunların hangi nedenlerden kaynaklandığının sorgulandığı boyuttur.
- Dayanıklılık Boyutu: Ürünün ekonomik ömrünün süresinin değerlendirildiği boyuttur.
- Hizmetler Boyutu: Ürünün hizmet sisteminin etkinlik, yeterlilik ve güvenilirliğinin değerlendirildiği boyuttur.

Her ne kadar bazı yazarlar ürün güvenliğini, ürün kalitesinin içinde ele alsalar da; yukarıda yapılan ürün kalitesi tanımı ve boyutları açıklaması ışığında ürün güvenliğinin çok daha farklı faktörlerle ilişkisi olması, dolayısıyla kalitenin sınırlarının dışına taşması nedeniyle tek başına ele alınması çok daha doğru olacaktır.

2.2. Risk

Ürün güvenliği ile yakından ilişkili kavramlardan biri de ürünün barındırdığı değişik risklerdir. Mal ve hizmetler, gerek kullanıcıları, gerek toplum ve gerekse çevre açısından değişik riskler içerebilir. Bu nedenle tüketicilerin risk ve ürünlerle ilgili risklerin neler olabileceği konusunda bilgilendirilme hakları olduğu işletmelerin dikkate alması gereken bir husustur (Torlak,2001,s.75).

Risk teknik olarak “tanımlanmış bir hasarın gerçekleşme ve hasardan dolayı oluşan zararın boyutu, olasılığı veya frekansı” olarak tanımlanabilir (Yeung,2001,s.17). Cunningham ise algılanan riski iki boyutlu olarak ele almıştır. Bunlardan ilki bir hareketin istenmeyen sonuçları nedeniyle kaybedilecekler ve bireyin istenmeyen sonuçların belirsizliğine dair hissettiği subjektif duygulardır. İkinci boyut ise ulaşılmak istenen amaca ulaşılamadığı takdirde kaybedilebileceklerin boyutu ile amaca ulaşıldığında elde edilebilecek kazancın değerlendirilmesidir. Algılanan risk sınıflandırmalarından biri de temel ve ele alınmış risk ayrımıdır. Temel risk; bir ürün sınıfının tüketiciyi karşı karşıya getirdiği risktir. Bunun yanında ele alınmış risk tüketicinin olağan satın

alma sürecinde bir ürün sınıfından bir marka tercihi yaparken karşılaşacağı çatışma oranıdır. Ele alınmış risk, temel riske tüketici satın alma ve risk azaltma süreci ile müdahale edilmesi olarak da anlaşılabilir. Örneğin bir tüketici ürün sınıfı olarak şampuanları riskli olarak değerlendirirken; favori markasını güvenle satın alıyor olabilir (Mitchell,1999,s.49).

Tüketicilerin ürününün riski hakkında sahip olması gereken bilgiler; ne ile karşı karşıya kalabilecekleri, sadece riskin ne olduğu değil aynı zamanda riskin yapısı, riski artıran ve riske neden olabilecek hususlar ve risk karşısında mevcut olan diğer alternatifler olarak sıralanabilir (Torlak,2001,s.82).

Risk yönetimi iyi bir ürün güvenliği yönetiminin gerek politika düzeyinde gerek uygulama aşamasında ayrılmaz bir parçasıdır. Risk yönetimi standartların geliştirilmesi ve kullanılma aşamalarında yer alanların, yasa düzenleyicilerin ve satıcıların da dikkate alması gereken bir süreçtir. Bu süreç başlangıç aşamasında risklerin sonuçlarına ve olasılıklarına göre ölçülerek “asıl riskin” belirlenmesini içerir. Risklerin başka bir değerlendirmesi ise çözümün sorunu ne ölçüde ortadan kaldıracığına ilişkindir. Ürün güvenliği açısından ürünün ne ölçüde tehlikeli olduğu ve alınan önlemin riski azaltmak yönünde ne ölçüde etkili olacağı anlamına gelmektedir (O’Byrne,2001,s.146).

Literatürde algılanan riskin bileşenleri; performans, fiziksel, psikolojik, sosyal, zaman ve finansal riskler olarak ele alınmaktadır. Bazı yazarlarca bu altı bileşenden ürün güvenliğine en yakın olanı algılanan performans riski olarak değerlendirilmektedir (Tse,1999,s.34). Performans riski, satın alınan ürünün fonksiyonunu gerçekleştirememesi olasılığıdır. Ancak bir ürünün performans riskinin düşük olması, ürünün algılanan güvenliğinin yüksek olduğu anlamına gelmez. Örneğin bir soğuk içecek susuzluğu giderebilirken; başka bir deyişle fonksiyonunu gerçekleştirirken, içerdiği yapay tatlandırıcı nedeniyle tüketici tarafından tercih edilmeyebilir.

Araştırmalar tüketicinin satın alma olasılığı ile algılanan riskin arasında negatif bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Tüketici karşı karşıya olduğu riski azaltmak için; üründen az sayıda satın alma, erteleme veya ürünü değiştirme yoluna gidebilir. Ayrıca tüketici çözümlenmemiş riskle karşı karşıya geldiğinde risk azaltıcı stratejiler uygulayabilmektedir. Örneğin; kalite garantili veya markalı ürünleri satın almak veya güvenilir kaynaklardan bilgi almak gibi (Yeung,2001,s.19). Bunun yanında tüketicinin ürünün kullanımından fiziksel zarar görme olasılığı olan fiziksel risk de doğrudan ürün güvenliği ile ilişkilendirilebilir. Yine tüketicinin üründen zarar göreceği düşüncesini ifade eden psikolojik risk tüketicinin ürün güvenliği algılaması ile doğrudan ilişkilidir. Tüketicinin bir kazak alırken kendisine alerji yapabileceğini düşünmesi ürünün güvenliğini düşük olarak algılamasına bağlanabilir.

Araştırmalar tüketicilerin riske karşı tepkisinin sadece teknik hasarlara karşı olmadığını aynı zamanda hasarın sosyal ve psikolojik etkilerinin de kamuoyu tarafından dikkate alındığını ortaya koymuştur. Slovic ve arkadaşları toplumun algıladığı risk özelliklerini; sonuçların ciddiyeti, riski kontrol edebilme derecesi, etkinin önemi, riskin kabul edilebilirliği, risk hakkındaki bilgi düzeyi, yenilik, riskin kronik veya felaket niteliği taşıması, bilinen risk veya az tanınmış, korkunç riskler olarak sıralamışlardır (Yeung,2001,s.20).

Sonuç olarak algılanan risk, tüketicinin ürün güvenliğini algılama biçimini doğrudan ve bazen de dolaylı olarak etkileyebileceği için; ürün güvenliği konusu ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle ürün güvenliği konusu ele alınırken algılanan risk konusu göz ardı edilmemelidir.

3. Ürün Güvenliği İle İlişkili Taraflar

3.1. Hükümetler, Ulusal Ve Uluslararası Yasal Düzenlemeler

Ürün güvenliği konusunda tüketicinin bilinçli hareket etmesinin gerekliliğinin yanında, konu sadece tüketicilerle sınırlanacak kadar basit değildir. Tüketicinin güvenlik alanı pazarlama disiplininin en çok yasalarla sınırlanmış kısmıdır (Griffin ve Babin,1992,s.19). Pek çok gelişmiş ülkede olduğu gibi, ülkemizde de konuyla ilgili yasal düzenlemelerle denetim mekanizmalarının oluşturulmaya ya da yeniden düzenlenmeye çalışıldığı gözlenmektedir (Torlak,2001,s.69).

Ürün güvenliği konusu pazarlama disiplinde en çok yasal düzenleme ile karşılaşılacak alandır. 1906 da Amerika Birleşik Devletlerinde Doğal Gıda ve İlaç Düzenlemesi ile başlayan bir süreç ile birçok hükümet birimi aracılığı ve yasal düzenlemeler ile tüketiciler güvenli olmayan ürünlerden korunmaya çalışılmıştır. Pazarlama akademik çevresi de bu alanla ilişkili politikaların belirleyici taraflarına, tüketici davranışlarının araştırılması ve diğer ilişkili taraflarla ilgili birçok konuda fikir yürütmeleri ile yasal düzenlemelerin belirlenmesi ve geliştirilmesinde yardımcı olmuşlardır. Örneğin bir araştırmacı bisiklet üreticilerine Tüketici Ürün Güvenliği Komisyonunun bisikletlerle ilgili güvenlik düzenlemelerini değerlendirmelerini istemiş; ve daha sonra üreticiler, sigorta şirketleri ve hükümet birimlerinin ürün güvenliği ile ilgili farklı bakış açılarını, beklentilerini ortaya koymuştur (Griffin ve Babin,1992,s.20). Bu tip çalışmalar ile ürün güvenliğinin ilişkili olduğu taraflar ve beklentileri daha netleşerek yasal düzenlemelerin bunlara uygun yapılması sağlanmıştır.

Ülkemizde 28 Haziran 1995 tarihinde yürürlüğe giren 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun metninde, sadece ayıplı mal ve hizmetlerden kanunun 4. maddesinde söz edilmiş; 18. maddede ise ürün güvenliğiyle ilgili olarak sadece zararlı ve tehlikeli ürünlerle ilgili kullanım kılavuzlarına ilgili uyarıların açıkça yazılması şartı getirilmiştir (Torlak,2001,s.69). Gelişmiş ülkelerdeki düzenlemeler ile karşılaştırıldığında ülkemizde ürün güvenliği ile ilgili uygulamaların yetersiz olduğu sonucuna varılabilir.

Seksenli yıllarda birleşmiş milletler dünya çapında tüketici politikalarına ilişkin uluslararası bir seviye getirme çabasına girmiştir. Birleşmiş Milletler; Tüketici Korumasına ilişkin rehberinde, hükümetlerin sıkı tüketici koruma standartları ve politikaları geliştirip uygulamaları ve politikaların ışığı altında da tüketici ve ürün güvenliği kavramlarını dikkate almaları gerektiğini belirtmiştir. 1985 yılında bu rehber uygulanmak üzere kabul edilmiştir. Ürün güvenliği üzerindeki etkisi ise; bu alanda minimum standartların belirlenmesi ve

tüketicinin hangi yollarla ve hangi anlamda, güvenli olmayan ürünlerin üretiminden ve pazarlamasından korunacağını ortaya konulması yönünde olmuştur. Temel minimum standartlar; fiziksel güvenlik ve spesifik alanlara yönelik ölçütler olmak üzere iki ana başlıkta incelenmiştir (Micklitz,2000,s.162).

Günümüzde hükümetlerin getirdiği yasal düzenlemelerin gözden kaçırdığı veya yeterince dikkate almadığı bir unsur mevcuttur, bu da ürünlerin asıl tüketiciler dışındakilere verebileceği hasarlara karşı önlem alınmasıdır. Örneğin, sigara bir yandan asıl tüketiciye kanser yapma olasılığı ve diğer sağlığı tehdit edici zararlar verirken bir yandan da pasif içici olanlara zarar vermektedir. Uluslararası çevrelerde bu konu tartışılrsa da henüz bu alanda yeterli yasal düzenlemeler oluşturulmuş değildir (Traynor,2003,s.49).

3.2. Tüketici ve İşletme

İlaç ve kozmetik endüstrisi, sağlık sektörü gibi birçok sektör ürün güvenliği konusunda etkilenen sektörlerdir. Tüketiciler için güvenilirlik konusu genel olarak pazardaki fiyatların artmasına, pazardaki ürün çeşidinin azalmasına ve teknolojik gelişmenin ürünlere hemen yansımamasına neden olacaktır. İşletmeler de rekabetçi konumlarını koruyabilmek amacıyla, ürün güvenliği konusunda tüketicilerin algılamasını, güvenilirliğin maliyetlerini ve getirilerini iyi değerlendirmelidir (Griffin ve Babin,1992,s.21) .

Bir işletme her zaman daha güvenli ürünler ile artan tüketici talebi arasında doğrudan bir ilişki aramamalıdır. Bunun nedeni her tüketicinin ürün tercihini öncelikli olarak güvenli ürünlerden yana kullanmayacağı ve bireylerin ürün güvenliğini daha farklı karmaşık yollarla değerlendirmeleridir. Bazı durumlarda risk bilgileri tüketici tarafından dikkate dahi alınmamaktadır (Corlo,1999,s.26).

Ürün güvenliği ile ilgili olarak tüketicilerin ürün güvenliği konusundaki davranışlarını etkileyebilecek ve bu anlamda pazarlamacılar tarafından dikkate alınması gereken üç temel faaliyet vardır. Bunlar; mevcut ürün güvenliği standartlarının uygulanması, uygun uyarı etiketlerinin ürüne iliştilmesi ve tutundurma çabalarında ürün güvenliği konusuna yer verilmesine dikkat edilmesidir (Griffin ve Babin,1992,s.22).

Bu üç faktör tüketicinin ürün güvenliği algılaması sonucu göstereceği davranışları tek başına açıklaması da; öncelikle bu faaliyetlerin işletmelerin kontrol edebileceği nitelikte olması, ve yasal düzenlemelere bağlı olunması işletmeye karşı açılacak davalarda da işletmenin kendini savunabilmesini sağlamaktadır. Bunun yanında bu faktörlerin genelde tüketicinin ürün güvenliği tutumlarının incelenmesinde kullanılan kalitatif araştırmalarda öne çıktığı tespit edilmiştir .

Yüksek ürün güvenliği standartlarına sahip ürünleri üretmeyi ahlaki sorumlulukları olarak gören işletmeler, ürün güvenliği standartlarını dikkate almayıp ucuz fiyatlarla mamul satan işletmelerin varlığı nedeniyle sorun

yaşayabilirler. Bu durum daha çok güvenlik ve risk konularında bilgi sahibi olmayan tüketicilerin varlığında ortaya çıkmaktadır (Curlo,1999,s.27).

Bunun yanında tüketiciler satın aldıkları üründen maksimum fayda elde etmeyi beklerler. Makro pazarlama bakış açısıyla değerlendirildiğinde ürün güvenliği hakkı en başta olmak üzere, bilgilendirilme hakkı, yaşam kalitesi ve ekolojik dengeyi koruması ve ürün kalitesi kavramları işletmelerin etik anlamda karşılaştıkları problemler olarak sayılabilir (Zikmund ve D'Amico,1995,s.92) .

3.2.1.Tüketicinin Göreceli Yetersizliği

Ürün güvenliği daha önce de bahsedildiği gibi birçok farklı bakış açısıyla ele alınmıştır. Ancak, ürün güvenliği tanımlarının genelde bir ürünün tüketici için güvenli olması gerektiği üzerinde durduğu görülmektedir. Bu tek yönlü bir bakış açıdır ve güvenliğin göreceli bir kavram olduğu gözardı edilmektedir. Güvenlik anlayışı tüketici açısından; algılarına, deneyimine, hayal gücüne, yaşadıklarına, tehlikeyi algılama yeteneğine ve güvenlik için katlanabileceği tutuma göre değişecektir (Meel,2002,s.63).

Burada karşımıza “tüketicinin göreceli yetersizliği - consumers relative incompetence-“ kavramı çıkmaktadır. Üretici ile karşılaştırıldığında tüketici üründen beklediği temel tüketim kalitelerini anlayabilirken, üründen beklediği dolaylı tüketim kalitesini; ki bu da genelde ürün güvenliğine ilişkin faktörlerdir, üretici kadar iyi anlayamaz (Meel,2002,s.64). Örneğin bir aşçı pişireceği etin yumuşak olup olmadığını anlayabilirken, etin nereden geldiğini, hayvanın herhangi bir hastalık taşıyıp taşımadığını bilemez.

Araştırmalar güvenlik tercihlerinin pazar talebine, tüketicilerin olasılık verilerini sistematik olarak hatalı değerlendirmeleri nedeniyle doğru olarak yansımadığını göstermektedir. Bu bilgidен hareketle optimal ürün güvenlik düzeyinin sadece pazar verilerine dayanılarak belirlenemeyeceği sonucunu çıkarmak mümkündür (Curlo,1999,s.29).

Özellikle ihtiyaç duyulan ürünlerin gün geçtikçe karmaşıklaşması ve ürünün tek bir üretici tarafından üretilmemesi, başka bir deyişle ürünün birçok parçasının farklı yerlerde farklı üreticilerce üretilmesi ürün güvenliği hakkında tüketicinin yeterli bilgiye istese de sahip olamamasına neden olmaktadır. Bu da üreticilere tüketicinin göreceli yetersizliğini kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilme imkanı vermektedir. Üreticiler ürün güvenliğine ilişkin maliyetlerden, örneğin güvenlik testleri gibi, tasarruf etme yoluna gitmektedirler. Güvenli bir ürün elde etmek için yeterli test yapılmasından zaman ve maliyet nedeniyle kaçılması karşımıza önemli bir etik sorunu olarak çıkmaktadır. Tüketici temel tüketim kalitesi beklentisini karşılayacak yeni ve daha iyi bir ürünü talep ederken, ürünün güvenlik unsurlarını değerlendirecek bilgiye sahip değildir ve bu doğrultuda üreticiye ve yasal uygulamalara güvenmektedir (Meel,2002,s.64).

Ahlaki sorumluluğu geliştirmiş ve ürünlerinin güvenlik derecesi yüksek işletmeler, düşük güvenliğe sahip ürünler üreten işletmelere karşı rekabet

ederken pazarın onları ürünlerinin güvenlik derecesine göre değerlendirmesini bekleyemezler. Bu işletmeler düşük güvenlik maliyetleri nedeniyle düşük fiyatta satış yapabilen işletmelerle rekabet etmek zorundadırlar. Birçok durumda da ilk vazgeçilen maliyetin güvenlik standartları olduğu görülmüştür (Curlo,1999,29).

Üreticinin, tüketicinin göreceli yetersizliğinden yararlanması her zaman kötü bir niyet güdüldüğünü göstermez. Genelde riskin hafife alındığı veya tasarruf edilen tutarın temel tüketim kalitesinin artırılması için kullanıldığı da görülmektedir (Meel,2002,s.65).

3.2.2. Algılanan Ürün Güvenliği

Günümüz tüketici pazarında güvenlik bilinci gelişmiş tüketiciler, önemli bir pazar nişi olarak algılanmaktadır. Yapılan araştırmalar tüketicilerin ürün kalitesi ve ürün güvenliği için daha fazla ödemeye razı olduklarını ortaya koymaktadır. Pazarlamacılar güvenlik bilinci gelişmiş tüketiciyi kendilerine çekmek amacıyla; tüketicinin ürün güvenliği ile ilgili algısını etkileyecek kritik faktörleri anlamaya çalışmalıdır (Siu,2002,18).

İlişkili olduğu faktörler ve dışsal vasıfları nedeniyle, ürün güvenliği öz ürünün içinde yer almaz. Marka, fiyat ve garanti gibi unsurlar ile ürünün soyut kısmında yer alır. Öz ürün özelliklerinden farklı olarak, vasıflarındaki değişimin ürünün performansına doğrudan bir etkisi yoktur. Bununla beraber, bu özellikler kendilerine sunulan rekabetçi fırsatları değerlendiremeyen veya araştırma yapma isteği duymayan tüketiciler için riski azaltma veya kaliteye ilişkin bir fikir verebilir (Tse,1999,s.39).

Güvenli bir ürün bireyin sağlığını ve güvenliğini korumaya yöneliktir. Burada dikkate alınması gereken nokta, bireyin kişiliği ve diğer özelliklerine bağlı olarak üründen beklediği güvenlik standartları bireyden bireye farklılık gösterecektir. Bireyin üründen beklediği güvenlik standartları ile ürünün sundukları örtüşmüyorsa ürün zararlı sayılır. Dışsal faktörler ve ürün güvenliğine ilişkin algıların tüketicilerin tavır ve davranışlarına büyük etkisi vardır (Siu,2002,19). Ancak buna rağmen algılanan ürün güvenliğine ilişkin çok az araştırma yapılmıştır. Literatürdeki çalışmaların azlığı nedeniyle var olan çalışmaların hipotezlerinin de genelde, daha önce de bahsedildiği gibi aralarındaki yakın ilişki nedeniyle algılanan kalite ve algılanan risk ile ilgili literatüre dayandırıldığı görülmektedir.

Ürün güvenliğini etkileyen birçok faktör mevcuttur. Çalışmanın daha önceki kısımlarında ürün güvenliği kavramı ile ilişkili faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bahsedilen faktörler dışında tüketicinin ürün güvenliğini algılamasına doğrudan etki eden daha çok ürün ile ilişkili faktörler de mevcuttur.

3.2.3. Algılanan Ürün Güvenliğini Etkileyen Ürünle İlişkili Faktörler

Yapılan araştırmalar sonucu fiyatın algılanan kalite ve güvenlik üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Dodds tarafından algılanan

kalite üzerine yapılan bir araştırma sonucunda fiyat ile algılanan kalite arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bir başka çalışmada ise arabaların fiyatı arttıkça algılanan güvenliğin ve güvenilirliğin arttığı görülmüştür (Tse,1999,s.40). Bu da tüketicilerin artırılmış güvenliğe daha çok ödeme yapmayı göze aldıklarını ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle tüketiciler yüksek ürün güvenliği ile yüksek fiyat arasında bir bağlantı kurma eğilimindedirler.

Tüketicinin ürün güvenliğini algılamasını etkileyen bir diğer faktör de markadır. Daha önce de bahsedildiği gibi tüketiciler karşı karşıya olduklarını düşündükleri riski minimuma indirmek için farklı risk azaltıcı stratejiler kullanabilirler. Doğrudan pazarlamada riski azaltmak için markanın tanınıyor olmasının tüketicinin satın alma kararı üzerinde önemli bir etkisi olduğu ortaya konmuştur (Siu,2002,19).

TSE'nin ürün güvenliğini etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine yaptığı çalışmaya göre; tüketici tarafından iyi bilinen markaların tüketicinin algılanan ürün güvenliğine ilişkin inancını artırdığı görülmüştür (Tse,1999,s.39). Sonuç olarak tanınan markalar, tanınmayan markalara oranla daha yüksek ürün güvenliğine sahip olarak algılanmaktadır denilebilir.

Ürünün menşei baz alındığında akademisyenler bunun algılanan ürün kalitesi ve algılanan risk üzerinde önemli etkileri olduğunu saptamışlardır. Showers ve Showers'ın çalışmasına göre yabancı firmalar tarafından özellikle Japon ve Alman firmaları tarafından üretilen otomobillerin kalite algılamasının Amerikan firmalarınca üretilen otomobillere oranla daha yüksek çıkmıştır Bunun yanında ürünün menşeinin ev sahibi ülkenin az gelişmiş olduğu durumlarda tüketicinin ürün güvenliği algılamasını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Amerika ve Japonya'da üretilen bilgisayarlarla kıyaslandığında Çin'de üretilen bilgisayarların tüketiciler tarafından çok daha düşük ürün güvenliği ile özdeşleştirildiği görülmüştür (Siu,2002,20). Bu durumda büyük firmaların ucuz işgücü nedeniyle az gelişmiş ülkelerde ürettikleri ürünlerin son parçalarını kendi ülkelerinde ekleyip üretim yerine kendi ülkelerinin ismini yazmalarının altında aslında bu nedenin yattığı söylenebilir.

Ürünün menşei iki ayrı unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; ürünün hangi ülkeden geldiği ve ürünün hangi ülkede imal edildiğidir. Başka bir deyişle markanın ait olduğu ülke de imalat yerinin dışında algılanan ürün güvenliği üzerinde etkilidir. Yapılan çalışmalar gelişmiş ülkelerde imal edilen ürünlerin algılanan ürün güvenliklerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Siu,2002,20).

Algılanan ürün kalitesini etkileyen faktörlerden birinin de mağaza ismi olduğu görülmüştür. Bulgular, iyi bir marka ve mağaza bilgisinin tüketicinin kalite algılamasını ve satın alma niyetlerini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Bilgisayar monitörlerinin algılanan kalitesini etkileyen faktörleri belirlemek üzere Tse'nin yaptığı çalışmanın sonuçlarından biri de, sadece bilgisayar monitörleri satan, başka bir deyişle o alanda uzmanlaşmış mağazaların ürün güvenliğinin en yüksek algılandığıdır (Tse,1999,s.40). Bu bulgudan hareketle ürünün satıldığı mağazanın uzmanlık derecesi ürünün güvenlik derecesinin algılanışı ile doğru orantılıdır denilebilir.

Doğrudan pazarlama anlayışında risk azaltma çabalarında, güvenilir konusunda uzman bir kişiden alınan onay, riski azaltma yönünde büyük önem taşımaktadır. Ürünle ilgili herhangi bir uzmanlığı olmayan bir ünlü tarafından yapılacak reklamın uzmanlar tarafından yapılan reklama nazaran tüketicinin ürün güvenliği algılamasını artırmadığı görülmüştür. Mitchell ve Greatorex tarafından yapılan araştırmanın sonucunda; tutundurma çabalarında ünlülerin kullanılması tüketicinin ürün güvenliliği algısını artırmada en az etkili yol olduğu görülmüştür. Herhangi bir kullanıcı ya da ünlünün kullanıldığı tutundurma çabalarına nazaran, uzmanlar kanalıyla tutundurma çabaları yürütülen ürünlerin güvenliği tüketici tarafından daha yüksek algılanır (Siu,2002,21).

Bunun yanında ürün güvenliği ile ilgili uyarı etiketlerine sahip ürünlerin tüketiciler gözünde çok daha düşük düzeyde beklenmeyen sonuçlarla karşılaşma olasılığı içerdiği Griffin ve arkadaşlarınınca ortaya konmuştur (Griffin ve Babin,1992,s.22).

Tüketicinin ürün güvenliği algılamasını etkileyen bir diğer faktör de ürünün değişik yetkililer tarafından test edilmiş olmasıdır. Sonuçları devlet kuruluşları tarafından test edilmiş bir ürünün tüketicinin gözünde en yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür. Devlet kuruluşlarından sonra özel sektör kuruluşları gelmektedir. Test edilmemiş ürünler ise tüketiciler tarafından güvenlik düzeyi en düşük olarak algılanmaktadır (Siu,2002,21);(Griffin ve Babin,1992,s.23).

Tüketicinin ürün güvenliğine ilişkin algısını etkileyen bu faktörler araştırmaların yapıldığı ülkelerin kültürel değerlerini ve araştırmaya konu edilen ürünlerin güvenlik algılamalarını içermektedirler. Faktörlerden bazılarının genel geçerliliği olabileceği gibi; toplumsal, kültürel, sosyolojik, ekonomik çevrenin ve bireylerin kişiliklerinin, bireysel algılamaları etkilediği düşünüldüğünde, bu ampirik çalışmanın farklı toplumlar üzerinde de uygulanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanında araştırmalara konu olan ürünler dışındaki ürünlerden aynı sonuçlar elde edilemeyebilir. Literatürden hareketle ürünlerin tüketici satın alma süreci bazı ürünlerde farklılık gösterebilir. Farklı ürün sınıflarından ürünler ele alındığında araştırma sonuçları farklılık gösterebilir. Bu nedenle arada gerçekten fark olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla gelecekteki araştırmalar bu yöne yönelmelidir. Tüketicilere güvenli ürün sunmak ürünün güvenlik imajını tüketicinin kafasında oluşturmak kadar büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle işletmeler ürün güvenliğinin teknik yönünü göz ardı etmemelidirler. İşletmeler güvenlik bilinci gelişmiş tüketicileri çekebilmek için yukarıda bahsedilen faktörleri dikkate almalıdırlar. Maliyeti artırmasına rağmen ürün testleri ve güvenli paketlemeden vazgeçilmemelidir. Bu amaçla gerekli yatırımlardan kaçınılmamalıdır. Ürün testleri için seçilecek özel kuruluşların belirlenmesinde, kurumların teknik yetkilileri ve deneyimleri incelenmeli ve bu kurumların güvenilirliği dikkate alınmalıdır. Ayrıca testlerin raporları tüketicilerin güvenini artırmak için kamuoyuna bildirilmelidir (Siu,2002,22). Kamuoyuna bildiriliş biçimi de tüketiciler için önem taşıyacağından tutundurma çabalarının içinde bu konuya da gereken önem verilmelidir. Gelişmekte olan ülkelerin

ürünlerinin algılanan güvenliklerinin daha düşük olması nedeniyle; bu ülkeler gelişmiş ülkelerle ortaklıklar kurmak yoluyla ürünlerinin güvenliklerinin algılanışını artırabilirler. Bir başka çözüm yolu ise teknoloji transferi yoluyla gelişmiş teknolojilerden yararlanmak ve tutundurma çabalarına tüketiciyi bu konuda bilgilendirecek çabalara da yer vermek olabilir. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerinin de standartlara bağlı kalınması için gereken çabayı göstermesi de gerekmektedir (Siu,2002,22).

Fiyat tüketicinin ürün güvenliği algılamasıyla doğrudan ilişkilidir. Burada önemli olan; tüketicinin ürünün güvenliğini düşük algılamasına neden olacak gereğinden düşük fiyatların ve gereğinden yüksek indirim oranlarının belirlenmemesidir. Dikkat edilmesi gereken nokta optimum fiyat ve optimum indirim oranının ne olacağıdır. Bunun için de işletme faaliyet gösterdiği pazarı iyi analiz etmelidir.

Tüketicinin bilinçliliğini artırmak ve güvenli ürün imajı yaratmak işletmeler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda işletmelerin marka imajlarını geliştirme ve tüketicinin sadakatini artırma çabalarına girmeleri gerekmektedir. Ürünün dağıtım yolu da algılanan ürün güvenliğini etkilemektedir. Sektöre ve ürünün niteliğine göre dağıtımın gereklilikleri değişecektir. Örneğin kozmetik sektöründe uzman mağazaların dağıtım tüketicinin ürünün güvenliğine ilişkin algısını artıracaktır (Siu,2002,23).

SONUÇ

Ürün güvenliği kavramı bazı alanlarda işletmeler için yasaların gerektirdiği standartlara uyma zorunluluğu getirirken, bir yandan da yüksek maliyet ve yeni ürünlerini pazara sunmadan önce uzun bir test sürecini gerektirmektedir. Tüketici ve işletmeler arasında sigorta şirketleri, hükümet ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da bulunması, ürün güvenliği konusunu işletmeler için karmaşıklştırmaktadır.

Tüketicinin teknik konularda veya ürünün yaratabileceği hasarlar konusunda her zaman bilinçli olamaması, ürünün hasarının çok uzun vadede ortaya çıkması, bazı durumlarda tüketici üzerindeki hasarın üründen kaynaklandığının ispat edilememesi veya anlaşılabilmesi işletmelerin bu konuya yeterince önem vermemelerine; bu anlamda da ciddi bir etik sorunla karşı karşıya kalınmasına neden olmaktadır. Her ne kadar bu konuya ilişkin ulusal ve uluslararası düzeylerde yasal düzenlemeler getirilse de; teknolojinin ilerleme hızı, ürün hayat seyirlerinin son derece kısalması, yeni teknolojilerin insan sağlığı üzerine etkilerinin bilimsel anlamda aynı hızla tespit edilememesi yasal düzenlemelerin yetersiz kalmasına neden olarak sorunun çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Ancak, amaçları arasında sürekliliğin de yer aldığı işletmeler ürün güvenliği konusunu göz ardı etmemelidirler. Ürünlerinden dolayı ortaya çıkmış bir hasarın tespit edilmesi durumunda hem karşı karşıya kalacakları yasal tazminatlar hem de firma imajlarının düşeceği durum nedeniyle, ürün güvenliği için gereken maliyetlere katlanmayı göze almalıdırlar.

Ürün güvenliği konusunda dikkate alınması gereken bir diğer önemli konu ise tüketicinin algıladığı ürün güvenliğidir. Tüketicilerin güvenlik anlayışları; yaşadıkları deneyimler, kişilikleri, gelir düzeyleri gibi birçok faktöre bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu durumda ürün güvenliği tüketiciler açısından göreceli bir kavramdır denebilir. Gerçekten güvenli bir ürün uygun pazarlama stratejileri kullanılmadığında tüketicinin algısında güvenli olmayabilir. Bu nedenle işletmelerin algılanan ürün güvenliğini etkileyen faktörleri bilmeleri ve buna uygun pazarlama stratejileri ile hareket etmeleri gerekmektedir.

Yapılan araştırmalar tüketicinin güvenlik algılamasını etkileyen ürün ile ilişkili faktörlerin; fiyat, marka ismi, ürünün menşei, reklam ve kaynak güvenilirliği olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak bu alanda yapılan araştırmaların azlığı, toplumların kültürel ve diğer özelliklerinin dikkate alınmamış olması ve araştırmaların hep bir ürün üzerine yapılmış olması, bu faktörlerin geçerliliğinin tartışılmasına neden olmaktadır. Gelecekte yapılacak daha geniş ve daha çok sayıda araştırma, bu konuya daha çok açıklık getirilmesini sağlayacaktır. Teknolojik gelişme hızının inanılmaz boyutlara ulaştığı günümüzde ürün güvenliği kavramı büyük önem taşımaktadır ve bu anlamda akademik çevrelerce geniş olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Altunışık R., Özdemir Ş., Torlak Ö., 2001, Modern Pazarlama, Değişim Yayınları, Adapazarı

Curlo, Eleonora, 1999, "Marketing Strategy, Product Safety, and Ethical Factors in Consumer Choice", Journal of Business Ethics, No:21

Griffin, M., Babin B., Darden W., 1992, "Consumer Assessment of Responsibility for Product- Related Injuries: The Impact of Regulations, Warnings, and Promotional Policies", Advances in Consumer Research, Vol:19

Kierstan, Mark, 1995, "Food Hygiene, Quality and Safety", British Food Journal, No:10

Kotler P. ve Armstrong G., 1989, Principles of Marketing, Prentice Hall, 4th Edition, New Jersey

Kotler P. ve Armstrong G., 2001 Principles of Marketing: Activebook, Prentice Hall, 3.th Edition, New Jersey

Mc. Charty, J., 1971, Basic Marketing, 4th Edition, Richard D. Irwin Inc, Illinois

Meel Mari , Saat Maksim, 2002, "Ethical Life Cycle an Innovation", Journal of Business Ethics, Vol: 39

Micklitz, Hans W., 2000, "International Regulation on Health, Safety, and The Environment Trends and Challenges" Journal of Consumer Policy, Vol: 23

Mitchell, Vincent Wayne, 1999, "Consumer Perceived Risk: Conceptualisations and Models", European Journal Of Marketing, Vol:33, No:1/2

O'Bryen Gail, 2001, "Product Safety-Are We Managing Risks", Injury Control and Safety Promotion, Vol:9, No:3

Rosenberg, Larry J. , 1977 , Marketing, Prentice Hall, New Jersey

Semenik R. Ve Bamossy G., 1993, Principles of Marketing: A Global Perspective, South Western Publishing.Co., Ohio

Siu, Noel Yee-Man, 2002, "The Impact of Product Related Factors on Perceived Product Safety", Marketing Intelligence & Planning, Vol:20, No:3

Tek Ö. Baybars ,1999, Pazarlama İlkeleri, Beta Yayınevi, 8. Baskı, İstanbul

Torlak, Ömer,2001, Pazarlama Ahlakı,Beta Yayınevi,1. Baskı, İstanbul

Traynor, Thomas L.,2003, "The Impact of Safety Regulations on Externalities", Atlantic Economics, Vol:31, No:1

Tse, Alan Ching Bui,1999, "Factors Affecting Consumer Perceptions on Product Safety", European Journal Of Marketing, Vol:33, No:9-10

Wisner, Bern, 1996, Applied Marketing, Prentice Hall, New Jersey

Yeung, Ruth M.V., Morris J.,2001, "Food Safety Risk", British Food Journal, Vol:103, No:3

Zikmund William G. ve D'Amico Michael,1995,Effective Marketing: Creating And Keeping Customers, West Publishing Company,New York

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE KÜRESEL YÖNETİCİ PROFİLİ ÜZERİNE ÇORUM KOBİ'LERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. İrfan ÇAĞLAR*

ÖZET

Bu çalışmada, küreselleşmenin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Yönetici Profili üzerindeki etkisi Çorum açısından araştırılmak istenmiştir. Çünkü, bu işletmelerin gerek dünya ekonomisi ve gerekse Türkiye ekonomisi üzerinde fevkalade önemli bir yeri vardır. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin etkinliği, yöneticilerin küresel değerlere yatkınlığı ile doğrudan ilgilidir. Küresel değerleri özümsemiş, küresel gelişmelere karşı kendisini iyi donatmış yöneticiler, işletmelerini değişime daha iyi hazırlayabilirler. Bu da, Küçük ve Orta Büyüklükteki işletmelerin küresel rekabet gücünü artırabilir. İşte bunun için küresel yönetici profili çalışması, önemli KOBİ merkezlerinden birisi olarak kabul edilen Çorum'da yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Yönetici Profili, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler.

**A RESEARCH ON THE PROCESS OF GLOBALIZATION ON
GLOBAL ADMINISTRATOR PROFILE IN SMALL AND MEDIUM
ENTERPRISES OF ÇORUM**

ABSTRACT

In this study, the impact of globalization on the profile of administrators at small and medium enterprises in Çorum, is wanted to be searched. Since these

* Gazi Üniversitesi Çorum İİBF Öğretim Üyesi

enterprises have an important place not only in world economy, but also in Turkish economy. The efficiency of both small and medium enterprises is directly related to their administrators' tendency on global values. The administrators who have internalized global values and prepared themselves well for global developments, can also prepare their enterprises for change much easier than the others. And these may increase the global competitive force of small and medium enterprises. Because of this, the study of global administrator profile has been realized in Çorum which can be accepted as one of the most important centers of small and medium enterprises.

Key words: Globalization, Administrator Profile, Small and Medium Enterprises

1.GİRİŞ

İçinde yaşadığımız çağ; akıllara durgunluk veren teknolojik yeniliklere, benzeri görülmemiş ekonomik olanaklara, şaşırtıcı siyasal reformlara ve kültürel yeniden bir doğuşa sahne olmaktadır. Bu görkemli sürece küreselleşme adı verilmektedir(Naisbitt ve Aburdene, 1990 s.11). Dünyamızın geldiği bu nokta, belli fikirler, görüşler, pratikler, olaylar, teknolojiler, kurumlar vb. gibi durumların, global ölçekte ortaya çıkması şeklinde de ifade edilebilir(Braudel, 1991, s.81).

Küreselleşmede; dünya ölçeğinde ulusal kimlikler, kültürler küresel süreçler tarafından belirlenmekte, ulusal ekonomiler ve sınırlar çözülmektedir(Hirst ve Thompson, 1998, s.26). Böylece, toplumlar arasında sosyal ve kültürel geçirgenlik artmakta, ulusal olan pek çok şey adeta anlamını yitirmektedir. Bu gelişmeler, tek bir küresel kültürün oluşmasına, dünya toplumlarının sosyo-kültürel anlamda birbirlerine benzemesine ve dünyanın küçülmesine neden olmaktadır. Küçülen dünyada hemen herkes herşeyden anında haberdar olabilmekte ve ortak bilincin ortak ekonomik, politik, sosyal eylemlere dönüşebilmesi mümkün hale gelmektedir. Ortak bilinç ortak hassasiyet alanlarını beslemekte, bu da, küresel gelişmelerin, küresel dünyanın ortak menfaatleri doğrultusunda şekillenmesine olanak sağlamaktadır.

Özellikle 1970'li yıllardan sonra "dünya sistemi"nin sadece devletlerden ve devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla oluşturulan kurumlardan ibaret olmadığı düşüncesi, içlerinde devletleri, uluslararası kuruluşları ve şirketleri de içeren global bir yapıyı ortaya çıkardı. Buna ek olarak, devletlerarası ilişkilere müdahale eden ve onları büyük oranda belirleyen ve adına "küresel aktör" diyebileceğimiz güçler, ulusal ve uluslararası arenada sosyal ve politik kararlar alabilen, aldığı kararları uygulatabilen "güç ilişkileri" sistemini daha da karmaşık hale getirdi(Tutar, 2000, s.22).

Dünya sistemini şekillendirdiğinden bahsedilen küreselleşmenin toplumsal hayat üzerindeki etkisi iki açıdan incelenebilir. Bunlardan ilki; bilgi

ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, artan işletmeler arası rekabet ve insan haklarının daha fazla önemsenmesidir. İkincisi ise; sanayi toplumundan bilgi toplumuna, işgücü ağırlıklı teknolojidenden yüksek teknolojiye, ulusal ekonomiden dünya ekonomisine, merkezi yönetimden yerel yönetime, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye, hiyerarşiden şebeke organizasyona geçiştir(Naisbitt ve Aburdene, 1990, s.26).

Belirtilen bu eğilimlerin organizasyonel yapılara ve yönetsel anlayışlara yansımaları; özde bireyin güçlendirilmesine olanak sağlanması, genelde de katılımcılığın esas alındığı basık ve yalın organizasyon yapılarının önem kazanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Yani organizasyonel yapılar ve yönetim anlayışları küresel gelişmelerden derin bir biçimde etkilenmişlerdir. Bu durum küresel normlara uygun yönetici profilini de gündeme taşımıştır. Artık sadece yerel ve bölgesel düşünen yöneticilerle küresel işletmeleri yönetmek mümkün olmamaktadır. Bu yüzden yönetici profillerinin ve davranış kalıplarının da küresel normlar çerçevesinde yeniden belirlenmesi gerekmektedir.

İşte bu gereklilikten hareketle; Çorum KOBİ'lerinde görev alan yöneticilerin, küresel gelişmelerden ne oranda etkilendikleri, küresel normlara ne oranda uygun davrandıkları, küresel piyasalarda başarılı olabilmek için nasıl hareket etmeleri gerektiği hususu bir anketle ve onun değerlendirilmesini esas alan bu makale ile test edilmek istenmektedir. Dünya işletmecilik literatüründe öncelikli ve ağırlıklı olarak yer alan KOBİ'ler üzerindeki bu araştırma, özellikle Türkiye'de KOBİ işletmeciliği ile ilgili önemli ipuçları verebilecektir. Ayrıca küresel manada yönetici profili de ortaya çıkmış olacaktır. Çalışmadan amaçlanan da budur.

2.KÜRESELLEŞME OLGUSU, TANIMI, KAPSAMI VE GELİŞİMİ

1980'li yıllardan sonra, bilginin, hammaddelerin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşıma girmesi, ekonomik ilişkilerin sınırları aşırı gelişip yaygınlaşması, ideolojik temelli kutuplaşmaların çözülmesi, ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerdeki liberalleşme, inanç, kültür ve zevklerdeki ortak paydaların artması vb. gelişmeler dünyanın önüne küreselleşme olarak çıkmıştır(Arıboğan, 1993, s.54).

Etimolojik (kökbilimsel) olarak, "cihanşumul, bütün dünyayı kapsayan" karşılıkları verilen küreselleşme günümüzde, sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yönden dünyaya açılma, dünya ile bütünleşme anlamında kullanılmaktadır. Bunu sağlayan en önemli araç ise, küresel ya da uluslararası işletmelerdir(Öztürk, 1998, s.29).

Küresel işletmelerin üretim biçimleri, kullandıkları teknolojiler, pazarlama anlayışları ve ulaştıkları Pazar payları, birbirleriyle olan rekabetleri, ar-ge noktasında ulaştıkları seviye ve elde ettikleri sonuçlar, ürettikleri ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara ait enformasyon, paranın adeta

vatansızlaşması ve Dolar yada Euro'nun kullanım alanlarının giderek artması vb. gelişmeler küreselleşmenin boyutunu ve bu olgu içerisindeki işletmelerin yerini ve önemini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yani küreselleşme bir olgudur. İstese de istemesek de bu olgu bizim üretim-tüketim biçimimizi, alışkanlıklarımızı, zevk ve tercihlerimizi önemli oranda etkilemektedir. Farkında olmadan belli konulara yönelik dünya çapında ortak hassasiyet alanları oluşmaktadır.

Peki bizi ve hayatımızı bu denli etkileyen küreselleşme olgusu nedir? Nasıl tanımlanabilir? Bu konuda pek çok tanımlama yapmak mümkün olmakla beraber, şöyle bir ortak tanım üretmek mümkündür. Küreselleşme, uluslarüstüleşmeyi ve delokalizasyonu zorunlu kılan bir süreç ve hedef olarak küresel işletmeler aracılığıyla zenginliklerin ortaya çıkarıldığı, yeniden değerlendirildiği, üretildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği serbest rekabetçi bir sistemdir(Esin, 1992, s.71).

Tanımı bu şekilde yapılan küreselleşmenin benzer özellikleri şu şekilde sıralanabilir(Öztürk, 1998, s.29-30):

- 1)Tüketici davranışlarının giderek dinamik ve homojen bir yapıya kavuşması,
- 2)Üretim faktörlerinin dünya ölçeğinde değerlendirilmesi ve üretim, dağıtım ve tüketime sunulması,
- 3)Ticari faaliyetlerin, dünya ölçeğindeki çeşitli kural ve standartlarda yapılması,
- 4)İşletmeler arası ilişkilerin gelişmesi,
- 5)Dünyada mal-hizmet üretimine ilişkin olarak, üretim faaliyetlerinin coğrafi olarak dağılmış olması,
- 6)Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş olması,
- 7)İşletmelerden başlayarak, bütün ekonomik aktörlerde uluslarüstü bir boyutta, ortak dünya ekonomik stratejisi esasına dayalı bir planlamaya gidilmesi,
- 8)Üretime katılan aktörlerin birbirleriyle dünya bazında sıkı bir bütünleşmeye girmeleri sonucu, ekonomik, teknolojik ve hatta hukuki bakımlardan tek bir alan bütünlüğünün oluşması,
- 9)İşletmeler ve devletler arasında yeni bir iletişimin ortaya çıkması,
- 10) İşletmelerin organizasyon yapılarının gelişmeler paralelinde yeniden yapılanması,
- 11) İşletme yönetimi anlayışı ve yönetici profiline değişmesi.

Özellikleri yukarıdaki gibi sıralanan küreselleşmeye yönelik karşı görüşler de vardır. Bu çerçevede; küreselleşmeyi mutlak olması gereken olgu gibi görenler olduğu gibi, küreselleşmenin olamayacağını iddia edenler ve bu gelişmelerin dünya için olumsuz sonuçlara varabilecek bir gelişme olduğunu düşünenler de vardır. Bu yüzden küreselciler, ulusalcılar, bölgeselciler ve yerelciler şeklinde bir ayırım günümüzde fiilen gerçekleşmiştir.

Küreselleşme ile ilgili söylenenlerin abartılı olduğundan hareketle bazı düşünürler küreselleşme diye bir sürecin var olup olmadığını da sorgulamaktadırlar. Onlara göre şu sebeplerden dolayı küreselleşme yoktur(Hirst ve Thompson, 1998, s.27-28):

- 1)Bugün büyük ölçüde uluslararasılaşmış ekonomi, yeni bir durum değildir.
- 2)Tanıma uygun küresel işletmelere görece az rastlanır.
- 3)Sermaye hareketliliği, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yoğun bir yatırım ve istihdam akışına sebep olmamaktadır.
- 4)Bazı iddialı küreselleşme taraftarlarının da kabul ettiği gibi, dünya ekonomisi gerçekten “küresel” olmaktan çok uzaktır. Ticaret, yatırım ve finansal hareketler, daha çok Avrupa, Japonya, ve kuzey Amerika üçgeninde yoğunlaşmaktadır.
- 5)Büyük ekonomik güçlerin, ekonomik yönelimler üzerinde güçlü bir baskı kurma kapasiteleri vardır.

Küreselleşmenin bu anlamda tartışılması onun dünya ekonomisi ve siyaseti üzerindeki etkisini ortadan kaldırmamaktadır. Bilakis küreselleşme süreci giderek, artarak ve katlanarak devam etmektedir. Bugünkü geldiği noktaya, tek kültürlülüğe, tek devlet anlayışına yakın bir durumdur.

3.KÜRESELLEŞMEYİ DOĞURAN NEDENLER

Küreselleşmenin temel dinamiklerini; küresel işletmeler, teknolojik gelişmeler ve bilgi teknolojileri, teknoloji transferi ve sermayenin uluslararasılaşması şeklinde ifade etmek mümkündür. Bunları sırasıyla inceleyelim.

3.1. Küresel işletmeler

Küresel işletmeler; malların dağıtımını ve servetin dolaşımını için etkin bir şekilde çalışan, bunun için dünya ölçeğinde düzgün işleyen bir küresel mekanizma oluşturan veya birden fazla ulusal nüfuz sahasında şubeleri ve bağlı şirketleri bulunan, küreselleşmiş bir yönetimi bulunan, dünyada güvenli yüksek kazancın olduğu bölgelere yerleşmeyi planlayan ve özel ulusal bir kimliğe sahip olma gereği duymayan, dünyayı tek bir pazar gibi kabul eden işletmelerdir.

Yapılan araştırmalara göre küreselleşme sürecinin en önemli dinamiği global işletmelerdir ve bugün bunların sayıları 27 binin üzerindedir. Bu şirketlerin dünya çapında dış yatırımları 2 trilyon dolara varmaktadır. Küresel şirketlerin en büyük grubunu 474 milyar dolarla ABD, 259 milyar dolarla İngiltere, 251 milyar dolarla Japonya oluşturmaktadır(Barnet ve Cavanagh, 1995, s.11).

Belirtilen miktarlarda ticaret hacmi olan işletmelerin dünya piyasalarındaki faaliyetlerinin tek başına küresel akımı gerçekleştirmeye rahatlıkla yeterli olduğu düşünülebilir.

3.2. Teknolojik Gelişmeler ve Bilgi Teknolojileri

Küreselleşmenin ikinci önemli dinamiği, genel olarak teknoloji alanındaki gelişmeler, özel olarak iletişim ve ulaşım teknolojisinin getirdiği yeni olanaklardır. Teknoloji alanındaki gelişmelerin en önemlisi bilgi teknolojilerindeki gelişmelerdir. Özellikle bilgi teknolojisindeki ve telekomunikasyondaki gelişmeler, küreselleşmenin en temel dinamiği haline gelmiştir(Tutar, 2000, s.26).

Bu alandaki gelişmeler, hizmet sektörünün dünya ticaretindeki payını artırmış, klasik üretim faktörlerinin yerine, yeni üretim faktörü olan bilgi faktörünü ikame etmiştir. Yine bilgi iletişim teknolojilerinin yardımıyla mesafeler kısalmış, dünyadaki gelişmelere yönelik bilgi birikimi artmış, merkez konumundaki bölgelerin çevre konumundaki bölgelere karşı belirleyiciliği pekiştirilmiştir. İşte bütün bu gelişmeler küreselleşmeyi tetikleyen unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. (Naisbitt ve Aburdene, 1990, s.87).

3.3. Teknoloji Transferi

Teknoloji transferi küreselleşmenin bir diğer önemli unsurudur. Teknoloji transferi, teknolojinin üretildiği merkezlerden üretilmediği çevre konumundaki bölgelere bedeli karşılığında taşınması olayıdır. Bu transfer, ekonomide gelişmelere neden olursa "teknolojik gelişme" adını alır. Bu gelişme, girdi verimliliğindeki iyileşmeler, toplumun istediği yeni ürünlerin üretilmesi, mevcut ürünlerin yeni ve daha üstün versiyonlarının ortaya çıkarılması şeklinde olur(Teitel, 1984, s.40).

Yeni ürünler üretmek için yeni teknolojiler üretmek ya da elde etmek gerekir(Toffler, 1989, s.86). Bu da çevre bölgeleri için teknoloji transferi ile mümkündür. Çevre ülkeleri (gelişmekte olan ülkeler), transfer edilen teknolojiyi genellikle şu amaçlarla kullanabilirler(Fransman, 1985, s.584) :

- a)Yeni ürün ve süreçlere yönelik araştırma yapmak,
- b)Ürün ve süreçleri yeni koşullara uydurmak,
- c)Yeni ürün ve süreç geliştirmek,
- d)Temel araştırmalar yapmak.

Hangi amaçla kullanılırsa kullanılsın teknoloji transferi beraberinde bir takım küresel değerleri de taşır. Böylece küreselleşme süreci hem hızlanmış ve hem de daha geniş bölgelere yayılmış olur.

3.4. Sermayenin Uluslararasılaşması

Günümüzde küreselleşme olgusu en fazla finans alanlarında söz konusudur. Merkezin muazzam finans gücü, yatırım açısından doymuş alanlardan doymamış alanlara doğru akıyor. Bunun nedeni merkezdeki durgunluğun ve doymuşluğun bütün kapıların bu kaynaklara açık tutulmasını gerektiriyor olmasıdır. Öyle ki merkezde çok düşük olan kar hadleri, merkez dışındaki alanlardan daha yüksek kar hadlerine dönüşebilmektedir. Merkez sermayesi sadece akışkan fonlar biçiminde hareket etmiyor, aynı zamanda küresel işletmeler yoluyla sermaye donanımı, üretime ilişkin “gayri maddi haklar” biçiminde de küreselleşiyor. Böylece sermaye vatansızlaşıyor(Kazgan, 1997, s.44-46).

4. KÜRESELLEŞMENİN YAPISAL BOYUTLARI

Küreselleşmeye katkı sağlayan boyutlar; ekonomik, siyasal, teknolojik ve sosyo-kültürel faktörler şeklinde sıralanabilir. Bu faktörlerin sırasıyla ve özet olarak irdelenmesinde küreselleşmenin boyutunun kavranması açısından yarar vardır.

4.1. Ekonomik Boyut

Küreselleşmeye katkı sağlayan ekonomik nedenlerin içinde özellikle iki gelişme fevkalade önemlidir. Bunlardan birincisi, üretim anlayışında ve üretim alanlarındaki değişimler, ikincisi ise, para piyasalarındaki gelişmelerdir. Söz konusu gelişmelerin etkisi ile bir yandan klasik anlamdaki imalat sektörü yerini hizmet sektörüne bırakmış, ekonominin üretim faktörleri boyutunda yapısal dönüşümler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak “bilgi sektörü” diye yeni bir sektör doğmuş ve bu sektör dünya ekonomisine “sembol ekonomisi” adı altında yeni bir ekonomik değeri katmıştır. Bu da işletmelerin gündemine “entelektüel sermaye” kavramını taşımıştır(Tutar, 2000, s.26).

Öte yandan küreselleşme, ekonomide para piyasalarında da kendisini daha ağırlıklı bir biçimde hissettirmeye başlamıştır. Döviz işlemleri; küresel bonolar, Master Card’lar Euroyen ve paranın yeniden paketlenip satılmasına olanak veren ve gittikçe artan miktarda yaratıcı ve spekülatif araçlardan oluşmaktadır. Bu piyasa geçmişin donuk, gri bankalarından çok, bir kumarhaneler zincirine benzemektedir. Günün 24 saati trilyonlarca dolar dünyanın belli başlı döviz piyasalarında saniyenin binde biri bir hızla veri bitleri şeklinde dolaşmaktadır. Bu baş döndürücü boyuttaki tutarın ancak %10 u kadarı, mal yada hizmet ticareti ile ilgilidir(Barnet ve Cavanagh, 1995, s.4).

Ekonomi dünyasında yaşanan bu gelişmeleri Japon yönetici Kenichi Ohmae, açık ticaret sisteminin dünya ekonomisinde yarattığı kenetlenme karşısında bir Amerikan, Japon ya da Avrupa “başarısı” ayrımını yapabilmek giderek zorlaşıyor. Bizler artık yabancı değil, birbimizin ülkelerinin “yerlisiyiz”

şeklinde açıklıyor. Bu açıklama küreselleşmenin ekonomik boyutunu net bir şekilde göz önüne seriyor. Böylece, ekonomi bir taraftan küresel gelişmelerden etkilenirken, diğer taraftan da küresel gelişmelerin temel nedenlerinden birini oluşturuyor(Ohmae, 1991, s.36).

4.2. Siyasal Boyut

Küreselleşmenin ekonomik boyutunun yanında, politik ve siyasal boyutu, uluslararası ilişkilerde daha önce kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşme kavramının uluslararası siyasi literatüre girmesi tarihi 1970'li yılların başıdır(Rosenau, 1990, s.11).

Ekonomik alanda gerçekleşen bütünleşmeler, dünyanın siyasi konjonktürünü ve siyasal ilişkiler sistemini de etkilemiştir. Bu etkilenmeye; ulus devlet anlayışının yerini, uluslarüstü devlet anlayışına bırakması, merkezîyetçi yönetim anlayışının yerine katılımcı yönetim anlayışının ikame olması, etkin ve küçük devlet modelinin ortaya çıkması, insan hakları ve demokrasi gibi kavramların kamusal alanı belirleyici konuma ulaşması gibi hususlar örnek olarak gösterilebilir(Güzelcik, 1999, s.28-29).

Dünya siyasetine yönelik olarak gerçekleşen ortak hassasiyet alanlarının çoğalması, dünyanın hemen her yerinde yaşayan insanların dünyadaki siyasal gelişmelerden haberdar olmalarına ve onlara karşı ortak tepkiler geliştirmelerine neden olmaktadır. Ortak tepkiler küresel anlamda ortak siyasi kanaatlerin oluşmasını, belli bir siyasi merkezileşmeye doğru gidişi beslemektedir. Bu merkezi siyaset anlayışı da küresel gelişmelerin yaygınlaşmasına zemin oluşturmaktadır.

4.3. Teknolojik Boyut

İletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, ticari faaliyetlerde de devrim yaratmıştır. Bu gelişmeler, daha çok geniş coğrafi bölgelere dağılmış faaliyetlerin yönetimini de olanaklı hale getirmiştir. Böylece dünya çapında müşteri taleplerindeki değişimler takip edilmiş, bunlara daha hızlı karşılık verme imkanı sağlanmıştır. Öte yandan işletmeler bilgi teknolojisindeki gelişmelerin yardımıyla, dünyanın farklı kısımlarındaki potansiyel fırsat ve imkanların farkına varmış, rakiplerin rekabetini daha iyi okuyarak muhtemel tehditlere yönelik önlemler geliştirebilmişlerdir(Craig ve Douglas, 1995, s.14-15).

Paragrafta belirtildiği gibi teknolojik gelişmeler, bireyleri daha önce hiç olmadıkları kadar güçlendirecek yeni bir ortam sağlamıştır. Telekomünikasyon devrimi, insanların daha çok bilgiye ulaşmalarını sağlayarak bireyin rolünü artırmıştır. Telekomünikasyon devrimi aynı zamanda, dünya ekonomisini yaratan ve parçalarını küçültüp güçlendiren bir itici güçtür. Yeni teknolojiler,

işletmelerin yapılarının çözümlenmesine, merkeziyetçilikten uzaklaşmalarına, gücün ve karar alma yetkisinin alt kademelere inmesine de olanak sağlamıştır (Naisbitt, 1994, s.214).

Görüldüğü gibi teknolojik gelişmeler; bir taraftan ekonomik piyasaları birbirine yaklaştırarak, sınırları ortadan kaldırmış, rekabetin artmasına zemin hazırlamış, diğer taraftan da işletmelerin küçülerek etkinlik kazanmalarına ve katılımcılığın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Böylece küresel güçlerin hakimiyetini de pekiştirmiştir. Yani teknolojik gelişmeler doğrudan küresel eğilimleri güçlendiren bir dinamik olarak ortaya çıkmıştır.

4.4.Sosyo-Kültürel Boyut

Uydu iletişim sistemleri, kablolu televizyon ve uluslararası medya gibi etkenler, diğer dünya ülkelerindeki fikirlere, ürünlere, davranışlara, hayat tarzlarına ve olaylara karşı açıklığı büyük ölçüde artırmıştır (Güzelcik, 1999, s.12). Böylece, farklı coğrafyalarda yaşayan insanlarda kılık kıyafet, beslenme, müzik vb. alanlarda ortak tercihler ve zevkler oluşmaya başlamıştır.

Üçüncü dünya ülkelerinde yaşayıp da iş bulmak amacıyla gelişmiş ülkelere gelen göçmenler, oradan edindikleri alışkanlıkları, zevkleri, tüketim şekillerini ve yabancı ürünleri kendi ülkelerine taşıyarak küresel zevklerin uluslararası boyut kazanmasına katkı sağlamışlardır (Craig ve Douglas, 1995, s.18).

Söz konusu dinamiklerin etkisiyle belli konularda ortak kültürel algılamaya biçimleri ve ortak sosyal hassasiyet alanları küresel anlamda kendini göstermeye başlamıştır.

5.KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN İŞLETME YAPILARI, YÖNETİM ANLAYIŞLARI VE YÖNETİCİ PROFİLİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Küreselleşme; işletmelerin yapılarında, yönetim anlayışlarında ve yönetici profillerinde bir takım değişmelere neden olmuştur. Bu değişmelerin boyutunu aşağıdaki gibi sırasıyla inceleyelim.

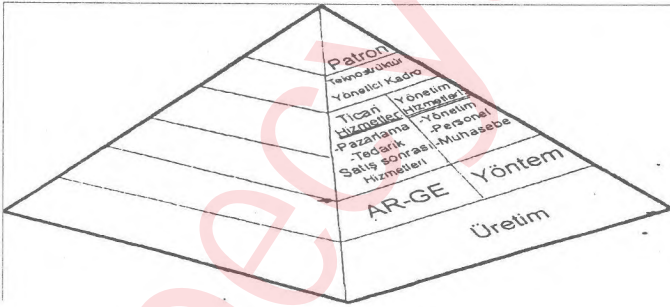
5.1. Küreselleşmenin İşletme Yapıları Üzerindeki Etkileri

Üretim vasıtalarını birden çok ülkede kontrol edebilen ve oralarda ekonomik faaliyetlerde bulunan kuruluşlara, çok uluslu işletmeler denilmektedir (Kargül, 1986, s.27). Günümüzde çok uluslu faaliyetleri ancak çok uluslu işletme yapıları ile organize etmek mümkündür. Bu nedenle, çok uluslu işletmelerin yöneticilerinin, çokuluslu koşulları analiz etme ve bu koşullara en uygun organizasyon yapılarını geliştirme zorunlulukları vardır (Certo, 1989, s.580).

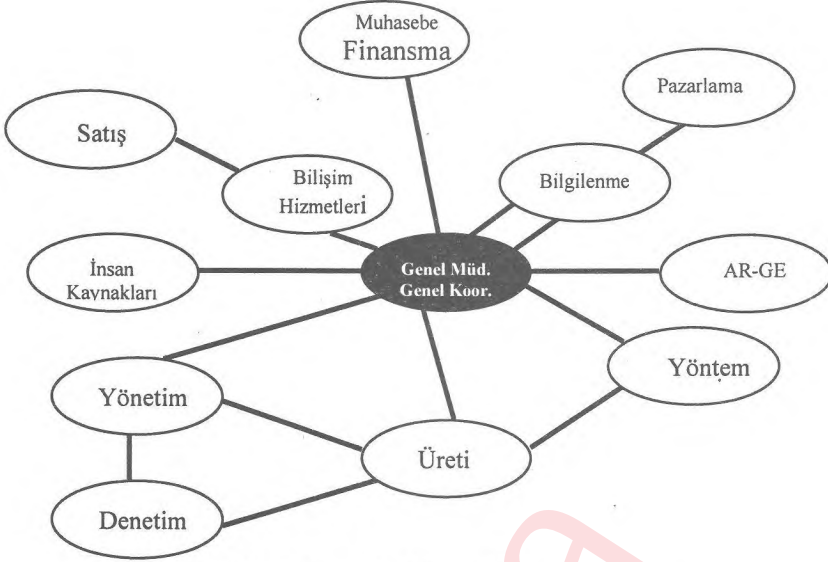
Küresel rekabet, şirket yapılarında hız ve esnekliği ön plana çıkarmıştır. Bu yüzden küresel işletmeler yapı bakımından küçülmeyi hedeflemektedirler (Toffler, 1989, s.20). Bunun sonucu olarak, son yıllarda küreselleşme sürecinde orta ölçekli firmalara doğru bir yönelim olmuştur. Avrupa'nın ve gelişmekte olan ülkelerin küçük ve orta ölçekli işletmeleri, dış pazarlara artan ölçüde yatırım yapmaktadırlar. Bu işletmeler bağımsızlıklarını feda etmeden, stratejik birleşmeler yoluyla da farklı pazarlardaki varlıklarını korumaya çalışmaktadırlar (Root, 1984, s.427).

Küreselleşmenin etkisiyle küresel işletmeler, iki yeni kurala uymak zorunda kalmışlardır. Bunlardan ilki; insanları, işin bulunduğu yere getirmek yerine, işi insanların bulunduğu yere götürmek, dolayısıyla küreselleşmek. Diğeri de, üst düzeydeki yönetim ve meslek kademelerine yükselme fırsatı sağlamayan faaliyetleri dışarıdan bir müteahhide yaptırmak. Bu eğilim şirketlerin küçülmesi sonucunu doğurmuştur (Drucker, 1998, s.21)).

Küresel eğilimler işletmeleri etkinliğe odaklamaktadır. Bu da düşük maliyet, hızlı üretim ve yüksek kalite anlamına gelmektedir. Böyle bir sonucu işletmeler açısından yaratmak, geleneksel işletme yapısından çok bilgi toplumu işletme yapısı ile mümkündür. Bu durumu aşağıdaki iki farklı işletme yapısı şeması üzerinde göstermek mümkündür (Erkan, 1998, s.189):

Şekil 1: Geleneksel İşletme yapısı

Şekil 2: Bilgi Toplumunda İşletme Yapısı

Birinci şekilde bürokratik örgüt yapısı tanımlanmıştır. Bürokratik örgüt yapısı, piramidi, dikey haberleşmeyi, hiyerarşik yönetim ilişkilerini ifade etmektedir. Daha fazla zaman tüketimi, daha düşük verim demektir. Böyle bir örgüt yapısı ile hızlı düşünmeyi ve hızlı karar vermeyi gerektiren küresel dünyada etkinliği sağlamak mümkün değildir. Etkinlik ikinci şekilde gösterilen küresel örgüt yapısı ile söz konusu olabilir. Çünkü, bu tür bir örgütsel yapıda hiyerarşi yoktur. İşletmeler için karar alma ve kararı uygulamaya geçirme süresi hızlandırılmıştır. Böylesi bir küresel örgüt yapısında ortada bir genel müdür bulunmaktadır ve bütün bölümler doğrudan genel müdüre bağlı olarak çalışmaktadırlar.

5.2. Yönetim Anlayışları Üzerindeki Etkiler

Endüstri toplumu döneminde yönetici işin sahibi, aynı zamanda işin ustası, hem de yöneticisi idi. Küreselleşmeyle birlikte teknolojinin değişimine paralel olarak, yönetimin doğası da değişmiştir. Çok ortaklı-çok uluslu büyük işletmelerin gelişmesi sonucu, son yıllarda eski tür girişimci-patron-kapitalist yöneticilerin sayısında önemli azalma görülürken, onların yerini özellikle çok iyi eğitim görmüş, tecrübeli ve ücretli profesyoneller almıştır(Kurtulmuş, 1998, s.157-158).

Küreselleşme; yöneticilerin yeteneklerinde bir gelişmeye neden olduğu gibi, yönetsel zihniyette de bazı değişmelere neden olmuştur. Yöneticinin içinde yer aldığı işletme ortamı ve yöneticiyi kuşatan çevre, aynı zamanda yönetici için

iyi bir yetiştirme ortamıdır. Organizasyonel iç dinamikler, sorunlar ve bunların çözümü için verilen uğraşlar ciddi anlamda yöneticiyi eğitmekte ve onun yönetim gücünü artırmaktadır. Çevresel gelişmeler, yenilikler yöneticinin iç dünyasında yenilenme ihtiyacı doğurmakta ve böylece yöneticinin değişerek yenilenmesine katkı sağlamaktadır. Bu zihni değişme, yöneticide esnekliği, yaratıcılığı, olaylara sistem bütünlüğü içinde bakmayı, stratejik düşünme ve planlama yeteneğini geliştirirken, organizasyonlarda da, yalınlaşma, öğrenen organizasyon olma, ve çalışan bireyin kendisini bilgi işçisi olarak görme gibi değişimlere neden olmaktadır(Öğüt, 2001, s.91).

1970'li yılların ortalarından itibaren yukarıda belirtilen küresel dinamiklerin etkisiyle yönetim düşünce ve uygulamalarında pek çok sayıda yeni ve değişik görüş ortaya çıkmıştır. Hatta bugün bunların bir kısmı ciddi anlamda bir yönetsel anlayış boyutuna ulaşmış ve yönetim reçetesi haline gelmiştir. Günümüzde pek çok ülkede ve pek çok işletmede yaygın olarak kullanılan bu yeni yaklaşımların başlıcalarını; Reorganizasyon, Değişim Mühendisliği, Toplam Kalite Yönetimi, Benchmarking (karşılaştırma), Öğrenen Organizasyon, Örgütsel Küçülme, Personel Güçlendirme, Şebeke Organizasyonları, Yalın Organizasyon vb. şeklinde sıralamak mümkündür (Tutar, 2000, s.95).

Bütün bu farklı yönetsel anlayışların ortak hedefi; müşteri memnuniyetini sağlamak, küresel rekabet piyasasında rakiplere karşı avantaj sağlamak ve işletmeleri küresel dinamiklere uygun bir şekilde yönetmektir. Bunları sağlayabilen yönetim işletmeler açısından etkin bir yönetimdir.

5.3 Yönetici Profili Üzerindeki Etkiler

Küresel işletmelerde çalışan insan kaynağı sıradan insanlardan oluşmaz. Bunların bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikler; perspektif, kalıpları algılama, kültürel bilgiye sahip olma, esneklik, vizyon, enerjiklik, duygusal zeka, global değerler şeklinde sıralanabilir(James, 1997, s.21). Bu ve benzer yüksek özelliklere sahip elemanların çalıştığı küresel organizasyonlarda ve küreselleşme sürecinde yöneticilerin çok daha farklı ve yetkin olmak mecburiyetleri vardır. Yani küreselleşme süreci düne göre günümüzün yönetici profilini ve bu profili oluşturan özellikleri hemen tamamen değiştirmiştir.

Küreselleşme sürecinde işletme yöneticilerin sahip olması gereken özelliklerini şu başlıklar altında sıralamak mümkündür (Akat ve d., 1999, s.363-364):

- a) Yüksek eğitim düzeyi,
- b) Küresel lisanlardan en az birisini bilme,
- c) Uluslararası piyasa tecrübesi,
- d) İnsanları tanıma ve farklı değer ölçülerini anlayabilme,
- e) Kolay iletişim kurabilme yeteneği,
- f) Güven verme,
- g) Tutarlı ve kararlı olma,

- h) Sorunlara karşı duyarlı olma,
- i) Cesaret ve başarısızlıktan korkmama,
- j) Tarafsız ve adil olma,
- k) Esneklik,
- l) Katılımcılık,
- m) Sabırlı ve tahammüllü olma,
- n) Vizyon sahibi olma,
- o) Proaktif olma,
- p) Belirsizliğe karşı toleranslı olma,
- q) Liderlik özelliklerine yatkınlık vb.

Bu özelliklere sahip olabilen yönetici küresel gelişmeleri daha iyi takip eder ve organizasyonunu küresel normlara daha kolay uyarlayabilir. Küreselleşme sürecinde, küresel işletmeler için küresel değerler yönelimli yöneticilerle başarılı olma şansı daha fazladır.

6. KÜRESEL YÖNETİCİ PROFİLİ ANKETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1 Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, Çorum ve çevresinde faaliyette bulunan 150 KOBİ üzerinde uygulanmıştır. Yüzyüze yapılan anket çalışmasına 150 KOBİ' den 130 tanesi katılmıştır.

6.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Anket çalışmasının amacı; Çorum ve çevresindeki değişik sektörlerde faaliyette bulunan KOBİ'lerin yöneticilerinin hangi oranda küresel değerlerle örtüştüğü ve küresel gelişmelerin yönetici profili üzerinde etkili olup olmadığının belirlenmesidir.

6.3 Araştırmanın dayandığı hipotezler

Bu araştırmanın dayandığı hipotezler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- a) İşletmenin kimin tarafından yönetildiği ile, işletmecilikteki (sanayide) gelişmeleri takip etme arasında bir ilişki vardır.
- b) İşletmenin kimin tarafından yönetildiği ile, değişimleri uygulama arasında bir ilişki vardır
- c) İşletmenin kimin tarafından yönetildiği ile, yetki devri arasında bir ilişki vardır.
- d) İşletmenin kimin tarafından yönetildiği ile, mesleki yayınları takip etmeleri arasında bir ilişki vardır.

- e) İşletmeyi yönetenlerin mesleki branşları ile, elemanlarla toplantı yapma arasında bir ilişki vardır.
- f) İşletmenin kimin tarafından yönetildiği ile, yurt dışına çıkma sayısı arasında bir ilişki vardır.
- g) İşletmeyi yönetenlerin mesleki branşları ile, personeli ödüllendirme biçimi arasında bir ilişki vardır.
- h) İşletmeyi yönetenlerin mesleki branşları ile, çevreye ve topluma karşı sosyal sorumlulukları arasında bir ilişki vardır.

6.4 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada anket yöntemi uygulanmış, kümenin tamamı ile bire bir anket yapılması amaçlanmıştır.

Anket çalışmasında ana kütle Çorum ve çevresinde değişik sektörlerde faaliyette bulunan KOBİ'lerdir. Belli ölçüleri ifade eden bu işletmelerin sayısı 150'dir. Ancak bunların 130 tanesi ankete katılmayı kabul etmiştir. Bu 130 KOBİ'nin tamamı denek olarak seçilmiş ve anket çalışmasına dahil edilmiştir.

Araştırmayla ilgili veri toplama yöntemi olarak "Anket Yöntemi" kullanılmıştır. Veri toplamak amacıyla 30 sorudan oluşan anketler, kurumların yöneticilerine bizzat elden ulaştırılmıştır.

Anket sorularının hazırlanmasında Çorum KOBİ'lerine ait kişisel bilgi birikimimiz ve deneyimlerimiz esas alınmıştır. Ancak daha önce bu konuyla ilgili olarak yapılmış anket çalışmalarından da yararlanılmıştır. Öte yandan anket uygulaması, genel uygulamaya geçilmeden 10 KOBİ yöneticisi üzerinde "pilot uygulama testine" tabi tutulmuştur.

Anket çalışması ile ilgili olarak 150 KOBİ yöneticisine müracaat edilmiş, bunlardan 130 tanesi olumlu cevap vermiştir. Buna göre anketin dönüşüm oranı %86.6 (yaklaşık %87) olarak gerçekleşmiştir. Bu oran literatürde kabul gören oranın hayli üzerinde bir rakamı ifade etmektedir.

Anket yöntemiyle sağlanan veriler, "SPSS for WINDOWS" bilgisayar programı kullanılarak tasnif ve analiz edilmiştir. Veriler, tablolarda sayı ve yüzde oranı olarak da gösterilmiştir.

7. ELDE EDİLEN BULGULAR VE BUNLARIN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Çorum KOBİ'lerinde yöneticilik görevi yapan 130 yöneticinin; kendileri için artık bir vaka haline gelen küreselleşmeyi nasıl gördükleri, küresel süreçten nasıl etkilendikleri ve küreselleşme olgusuna hazır olup olmadıkları gibi konulardaki durumlarını test etmek için 30 sorudan oluşan yönetici profili

anketinden aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular tablolar halinde ve yüzde dağılımlar şeklinde şöyle ifade edilebilir.

7.1. KOBİ'lerin ve KOBİ Yöneticilerinin Özelliklerine Yönelik Dağılımlar

Ankete konu olan KOBİ'lerin ve bunları yönetme durumunda olan yöneticilerin özellikleri ile ilgili dağılımlar tablo-1'de gösterildiği gibi şekillenmiştir.

Tablo-1: KOBİ'lerin ve KOBİ Yöneticilerinin Özellikleri Dağılımı

Teste Tabi Tutulan Alanlar	Ankete Katılan KOBİ ve Yönetici Sayısı	Oran (%)
A.KOBİ'lerin Bağlı Bulunduğu Sektörler		
Gıda	35	27
Tekstil	15	11
Kağıt Endüstrisi	5	4
Taş-Toprak Sanayi	45	35
Makine	20	15
Diğer	10	8
TOPLAM	130	100.0
B.İşletmelerin Kimler Tarafından Yönetildiği		
Sahipleri	46	35.4
Ortaklardan Birisi	54	41.5
Profesyonel Yönetici	30	23.1
TOPLAM	130	100.0
C.Yöneticilerin Eğitim Düzeyi		
İlkokul	6	4.6
Ortaokul	4	3.1
Lise	22	16.9
Yüksekokul	6	4.6
Fakülte	92	70.8
TOPLAM	130	100.0
D.Yöneticilerin Mesleki Branşı		
Mühendislik	63	48.5
Yönetim-Organizasyon	44	33.8
İktisat	19	14.6
Diğer	4	3.1
TOPLAM	130	100.0
E.Yöneticilerin Yabancı Dil Düzeyi		
Çok İyi	12	9.2
İyi	27	20.8
Orta	62	47.7
Kötü	29	22.3

TOPLAM	130	100.0
F.Yöneticilerin Bildikleri Yabancı Dilin Çeşidi		
İngilizce	83	82
Almanca	5	5
Fransızca	7	7
Rusça	3	3
Diğer	3	3
TOPLAM	101	100.0

Tablo-1.dağılımları şu şekilde yorumlanabilir:

- a)Çorum KOBİ'leri ağırlıklı olarak üç sektör üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar; %35 ile taş ve toprağa dayalı sanayi, %27 ile gıda sanayi ve %15 ile de makine sanayidir.
- b)İşletme (KOBİ) ler; %35.4'lük bir oranla sahipleri, %41.5'lik bir oranla Ortakları ve %23.1'lik bir oranla da profesyoneller tarafından yönetilmektedirler.
- c)Yöneticilerin eğitim düzeyi %70.8'lik bir oranla Fakülte mezunlarından oluşmaktadır. Yüksekokulu da buna katarsak bu oran %75.4'lere kadar çıkmaktadır. Bu durum; KOBİ yöneticilerinin eğitim düzeylerinin giderek arttığı ve yönetimin artık ikinci kuşağın eline geçtiği şeklinde anlaşılabilir.
- d)Mesleki Branş dağılımında ağırlık hala mühendislerin lehinedir. Mühendislerin oranı %48.5'dir. %33.8'ile bunları yönetimler izlemektedir.
- e)Yabancı dili çok iyi ve iyi bilenlerin oranı %30'dur. Bilmeyenlerin oranı ise %70'dir. Bu durum, küreselleşme süreci açısından yeterli bir dağılım değildir.
- f) Yöneticilerin en fazla bildikleri yabancı dil, küresel dil olan İngilizce'dir. İngilizce bilenlerin oranı %82'dir.

7.2. KOBİ Yöneticilerinin Yetkinlik Düzeyleri İle İlgili Dağılımlar

Yöneticilerin küresel gelişmeler karşısında yetkinlik düzeylerini ifade etmede kullanılabilecek özellikleri ile ilgili dağılımlar da tablo-2'de gösterildiği gibidir.

Tablo-2. KOBİ Yöneticilerinin Küresel Yetkinlik Düzeyleri Dağılımı

Teste Tabi Tutulan Alanlar	Ankete Katılan Yönetici Sayısı	Oran (%)
A.Yöneticilerin Yurt Dışına Çıkma Düzeyi		
Çıkmadım	34	26.2
Bir kez çıktım	11	8.5
İki kez çıktım	8	6.2
Daha çok çıktım	37	28.5
Defalarca çıktım	40	30.8
TOPLAM	130	100.0
B.Yöneticilerin Mesleki Yayınları Takibi		
Kesinlikle Evet	37	28.5
Evet	43	33.0
Kısmen	50	38.5
Hayır	-	-
Kesinlikle Hayır	-	-
TOPLAM	130	100.0
C.Yöneticilerin Kurs ve Seminere Katılıp Katılmamaları		
Kesinlikle Evet	16	12.3
Evet	58	44.6
Kısmen	15	11.5
Hayır	38	29.2
Kesinlikle Hayır	3	2.3
TOPLAM	130	100.0
D.Kurs ve Seminerlere Nerede Katıldıkları		
Yurt İçinde	82	92.1
Yurt Dışında	7	7.9
TOPLAM	89	100.0
E.Kurs ve Seminere Katılım Sıklığı		
Bir kez	-	-
İki kez	10	11.2
Çok	56	62.9
Daha çok	8	8.9
Defalarca	15	17.0
TOPLAM	130	100.0
F.Alanları ile İlgili Gelişmeleri Takip Edip Etmedikleri		
Kesinlikle Evet	46	35.4
Evet	54	41.5
Kısmen	28	21.5
Hayır	2	1.5
Kesinlikle Hayır	-	-
TOPLAM	101	100.0

G.Değişiklikleri Uygulamada Yeterli Olup Olmadıkları		
Kesinlikle Evet	63	48.5
Evet	3	2.3
Kısmen	47	36.2
Hayır	13	10.0
Kesinlikle Hayır	4	3.1
TOPLAM	130	100.0
H.Yöneticilerin Değişiklikleri Uygulayamamalarının Nedeni		
Yerleşmiş alışkanlıklar	16	12.3
Örgütsel yapının esnek olmayışı	5	3.8
Çalışanların eğitim açısından yetersizliği	15	11.5
Değişime olan inancın zayıflığı	5	3.8
Parasal kaynakların yetersizliği	16	12.3
Hepsi	73	56.2
TOPLAM	130	100.0

Yöneticilerin küresel yetkinlik düzeyini test etmemize imkan sağlayacak olan tablo-2 dağılımlarının yorumu da aşağıda belirtildiği gibi yapılabilir:

- a) Yöneticilerin %74 oranla yurt dışına değişik sürelerle çıktığı anlaşılmaktadır. Yani yöneticilerin yurt dışı deneyimlerinin olduğu söylenebilir.
- b) Mesleki yayınları takip edebilen yönetici oranı %62'dir. Bu oran iyimser bir dağılım olarak kabul edilebilir.
- c) %57'lik bir yönetici kesimi mesleklerini geliştirmek amacıyla kurs ya da seminerlere katıldıklarını ifade etmişlerdir. Kısmen seçeneği de olumlu çerçevede düşünülürse, dağılımın normal olduğu ifade edilebilir.
- d) Kurs ya da Seminerlere katılan yöneticilerin %92'si yurt içinde, %8'i ise yurt dışında bu seminere katılımlıdır. Yurt dışı katılımın yetersiz olduğu ve bu tür seminerlere yurt dışı katılımının artırılması gerektiği söylenebilir.
- e) Kurs ve seminerlere katıldığını ifade eden 89 yöneticiden 79'u pek çok kereler bu seminerlere katıldıklarını belirtmektedirler. Bunun oranı %88'dir. Bu dağılım, yöneticilerin bu tür faaliyetleri önemseydiği şeklinde algılanabilir.
- f) Alanları ile ilgili gelişmeleri takip ettiklerini söyleyen yönetici oranı %77'dir. Dağılım KOBİ'ler açısından olumlu ve anlamlı bir gelişme olarak kabul edilebilir.
- g) Konularında meydana gelen değişiklikleri uygulayabildiklerini belirten yönetici oranı %51'dir. Uygulayamayanların oranı ise %13.1'dir. kısmen seçeneği olumlu çerçevede düşünülürse ortaya iyimser bir tablo çıkabilir.
- h) Farklı nedenlerden dolayı değişikliklerin uygulanmasında engellerle karşılaştıklarını belirten yönetici oranı %56.2'dir. Ancak yerleşmiş alışkanlıkların ve parasal kaynak yetersizliğinin oranı ise %12.3'tür.

7.3. KOBİ Yöneticilerinin Yönetim Tarzları İle İlgili Dağılım

KOBİ yöneticilerinin yönetsel tarzlarının belirlenmesine yönelik olarak sorulan sorulara verdikleri cevapların tablo dağılımları ise aşağıda gösterilmiştir.

Tablo-3. Yöneticilerin Yönetim Tarzları Dağılımı

Teste Tabi Tutulan Alanlar	Ankete Katılan Yönetici Sayısı	Oran (%)
A.Kurumlardaki Gelişmelerden Haberdar Olma		
Kesinlikle Evet	34	26.2
Evet	82	63.1
Kısmen	12	9.2
Hayır	2	1.5
Kesinlikle Hayır	-	-
TOPLAM	130	100.0
B.Elemanlardan Bilgi Alma Sıklığı		
Kesinlikle Evet	65	50.0
Evet	62	47.7
Kısmen	3	2.3
Hayır	-	-
Kesinlikle Hayır	-	-
TOPLAM	130	100.0
C.Elemanlara Yetki Devri		
Kesinlikle Evet	56	43.1
Evet	70	53.8
Kısmen	4	3.1
Hayır	-	-
Kesinlikle Hayır	-	-
TOPLAM	130	100.0
D.Elemanlarla faaliyetlerle İlgili Toplantı Yapılıp Yapılmadığı		
Kesinlikle Evet	45	34.6
Evet	69	53.1
Kısmen	16	12.3
Hayır	-	-
Kesinlikle Hayır	-	-
TOPLAM	130	100.0
E.Yöneticilerin Elemanları İle Bilgi Paylaşımı		
Kesinlikle Evet	20	15.4
Evet	78	60.0
Kısmen	26	20.0
Hayır	4	3.1

Kesinlikle Hayır	2	1.5
TOPLAM	130	100.0
F.Çalışanlara Bilgilerin Aktarılması Kanalları		
Telefonla	7	5.4
Yazılı Evrakla	7	5.4
Duyuru Panosu İle	2	1.5
Sözlü Olarak	53	40.8
Toplantı Yaparak	54	41.5
Diğer	7	5.4
TOPLAM	130	100.0
G.Başarısızlık Durumunda Elemanlara Karşı Geliştirilen Tavrı		
Uyarırım	35	26.9
Nedenini Araştırırım	67	51.5
Onlarla Konuşurum	25	19.2
Ceza Veririm	3	2.3
Kayıtsız Kalırım	-	-
TOPLAM	130	100.0
H.Yöneticilerin Başarı Durumunda Ödüllendirme Biçimleri		
Ücret Artışı	48	36.9
Terfi	2	1.5
Sözlü taltif	32	24.6
Yazılı taltif	2	1.5
Hepsi	40	30.8
Cevapsız	6	4.6
TOPLAM	130	100.0
I.Yönetimde Uyulan ve Uygulanan Prensiplerin Olup Olmadığı		
Kesinlikle Evet	30	23.1
Evet	80	61.5
Kısmen	18	13.8
Hayır	2	1.5
Kesinlikle Hayır	-	-
TOPLAM	130	100.0
İ.Yöneticilerce Yönetim Olayının Algılanma Biçimleri		
Yönetim bir sanattır	17	13.1
Yönetim bir bilimdir	15	11.5
Her ikisi de	95	73.1
Cevapsız	3	2.3
TOPLAM	130	100.0

Yöneticilerin yönetim anlayış ve tarzlarının belirlenmesine yönelik sorularla ilgili cevap dağılımları aşağıda belirtildiği gibi algılanabilir.

- a) Kısmen seçeneği ile birlikte işletmedeki gelişmelerden haberdar olduklarını belirtenlerin oranı %95.5'tir. Dağılım, iletişim kanallarının iyi çalıştığı biçiminde düşünülebilir.
- b) Bilgi alma sıklığı da %97.7'dir.
- c) Yetki devretme oranı %97 civarında gerçekleşmektedir.
- d) Yöneticiler sık sık kurumlardaki faaliyetlerle ilgili olarak toplantı yapmaktadırlar. Zira toplantı yapma oranı %87.7'dir.
- e) Yöneticiler %75.4'lük bir oranla bilgileri çalışanlarıyla paylaşmaktadır.
- f) Formal ve informal bilgi aktarma biçimleri hemen hemen eşit düzeyde kullanılmaktadır. Çünkü oranlar birbirine yakındır.
- g) KOBİ yöneticilerinin %70.7'si başarısızlık karşısında nedenini araştırmak gibi demokratik bir tavır sergilemektedir. Küreselleşme süreci açısından bu tavır fevkalade olumlu bir tavır olarak kabul edilebilir.
- h) Ödüllendirme de ücret artışı %36.9'luk bir oranla ön plana çıkmaktadır. Bunu %30.8 ile hepsi seçeneği izlemektedir.
- i) Yöneticilerin %85'i yönetimde uydukları ve uyguladıkları prensiplerin olduğunu belirtmektedir.
- j) Yöneticilerin %73.1'i yönetimi hem bir sanat ve hem de bir bilim olarak algılamaktadır.

7.4. KOBİ Yöneticilerinin Çevre Duyarlılığı ve Çevresel İlişkiyle İlgili Dağılım

Yöneticilerin çevreyle ilişkilerini hangi ölçekte gerçekleştirdiklerine yönelik soruların cevap dağılımları da şöyle oluşmuştur.

Tablo-4. KOBİ Yöneticilerinin Çevre Duyarlılığı Dağılımı

Teste Tabi Tutulan Alanlar	Ankete Katılan Yönetici Sayısı	Oran (%)
A.Yöneticilerin Çevreye Yönelik Sosyal Sorumluluk İnancının Olmaması		
Kesinlikle Evet	121	93.1
Evet	7	5.4
Kısmen	2	1.5
Hayır	-	-
Kesinlikle Hayır	-	-
TOPLAM	130	100.0
B.Yöneticilerin Çevresel İlişkileri Kurma Biçimleri		
Yasal Sorumluluklar Çerçevesinde	27	20.8
Sosyal Sorumluluklar Çerçevesinde	65	50.0
Çevre Tepkisinin Bir sonucu olarak	11	8.5
Rekabet olgusuna esas olarak	13	10.0

Diğer	14	10.7
TOPLAM	130	100.0
C.Çevrenin İşletme Üzerinde Bir Etkisinin Olduğunun Kabul Edilmesi		
Kesinlikle Evet	43	33.1
Evet	48	36.9
Kısmen	27	20.8
Hayır	8	6.2
Kesinlikle Hayır	4	3.0
TOPLAM	130	100.0
D.Çevresel Etkiye Karşı Yöneticilerin Tepki Biçimleri		
Değişimi uzaktan takip ediyorum	6	4.6
Değişimi görmezlikten geliyorum	13	10.0
Değişime Teknolojik açıdan ayak uydurmaya çalışıyorum	23	17.7
Üretimin kalitesini artırarak cevap veriyorum	28	21.5
Değişime her alanda alınması gereken tedbirlerle adapte olmaya çalışıyorum	60	46.2
TOPLAM	130	100

Tablo-4 dağılımları ile ilgili yorumlar da şu şekilde sıralanabilir:

- Çevreye karşı sosyal sorumluluk taşıdığını ifade eden yönetici oranı yaklaşık %99'dur. Bu sonuç küresel eğilimler açısından önemlidir.
- Yöneticilerin %50'sinin çevreyle ilişkilerini sosyal sorumluluk çerçevesinde kurdukları anlaşılmaktadır.
- İşletme yöneticilerinin %70'i çevresel gelişmelerin ciddiye alınması gerektiğini ve çevresel etmenlerin işletmeler üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Kısmen seçeneğinin dahil edilmesi ile bu oran daha da artacaktır.
- Değişimi görmezlikten gelen yönetici oranı %10'dur. Yöneticilerin %90'ı bir şekilde değişime tepki vermeye ve ona ayak uydurmaya çalıştığını söylemektedir. Böyle bir sonuç önemli ve anlamlıdır.

8. ELDE EDİLEN BULGULARIN ANALİZİ

Buraya kadar "SPSS for WINDOWS" bilgisayar programı kullanılarak iki veya daha fazla değişkenin bileşik sınıflandırmalarının frekans ve yüzdeler biçiminde gösterildiği "karşılaştırmalı tablolar" oluşturulmuştur. Bundan sonra, elde edilen verilerin analizinde, Ki Kare Bağımsızlık Testi Uygulanacaktır. Bununla ilgili, ilgi analizi yapılan değişkenler ve hesaplamaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-5. Hipotezlerin Denenmesi İle İlgili Ki Kare Değerleri

Test Yapılan İlgili Alanları	Ki Kare Değerleri	
	Hesaplanan	Tablo
A.İşletmenin Kimin Tarafından Yönetildiği İle, İşletmecilikteki Gelişmelerin Takip Edilmesi İlişki	20.959	9.490
B.İşletmenin Kimin Tarafından Yönetildiği İle, İşletmecilikteki Değişimleri Uygulama İlişkisi	11.106	12.600
C.İşletmenin Kimin Tarafından Yönetildiği İle, Yetki Devrinde Bulunulması İlişkisi	10.496	9.490
D.İşletmeyi Yönetenlerin Mesleki Branşları İle, Mesleki Yayınları Takip Etmeleri İlişkisi	9.006	9.490
E.İşletmeyi Yönetenlerin Mesleki Branşları İle, Çalıştırdıkları Elemanlarla Toplantı Yapma İlişkisi	11.188	9.490
F.İşletmenin Kimin Tarafından Yönetildiği İle, Yurt Dışına Çıkma Sayısı İlişkisi	24.545	9.490
G.İşletmeyi Yönetenlerin Mesleki Branşları İle, Elemanları Ödüllendirme Biçimi İlişkisi	15.872	15.510
H.İşletmeyi Yönetenlerin Mesleki Branşları İle, Çevreye ve Toplumla Karşı Sosyal Sorumluluk İlişkisi	6.187	7.820

Hipotez Testi İle İlgili olarak belirtilen değerler ve değişkenler arası ilişkiler aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

- Hesaplanan değer > tablo değeri (20.959 > 9.490) dir. Yani değişkenler arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Hesaplanan değer < tablo değeri (11.106 < 12.600) dir. Değişkenler arasında bir ilişki söz konusu değildir.
- Hesaplanan değer > tablo değeri (10.496 > 9.490) dir. Burada da değişkenler arasında bir ilişkinin olduğu düşünülebilir.
- Hesaplanan değer < tablo değeri (9.006 < 9.490) olduğundan değişkenler arası bir ilişkiden söz edilemez.
- Hesaplanan değer > tablo değeri (11.188 > 9.490) dir. Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Hesaplanan değer > tablo değeri (24.545 > 9.490) dir. İki değişken arasında anlamlı ve güçlü bir ilişki söz konusudur.

g)Bu şıkta da hesaplanan değer > tablo değeri (15.872 > 15.510) olduğundan, değişkenler arasında bir ilişkidenden bahsedilebilir.

h)Hesaplanan değer < tablo değeri (6.187 < 7.820) dir. Bu yüzden değişkenler arasında bir ilişkinin olduğu söylenemez.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çorum'daki KOBİ yöneticilerine yönelik olarak yapılan küresel normlar yönelimli anket sonuçları tablolar halinde verildi ve bazı değişkenlerarası ilişkiler analiz edildi. Böylece bazı sonuçlara ulaşıldı.

Ulaşılan bu sonuçların, bütünüyle konu hakkında kesin kanaatler üretmeye yeterli olmamakla birlikte, ciddi ve olumlu ivmeleri bünyesinde taşıdığı ifade edilebilir. Şüphesiz, her gelişme, bir sürecin ve uzun soluklu bir gayretin sonucu ortaya çıkar. Küresel ilişkiler arttıkça, küresel uyuma yönelik çabalar da artar. Söz konusu süreç içerisinde KOBİ'ler de oyunu kuralına göre oynamaya alışırlar. Bu bağlamda kendilerini geliştirirler, yenilerler ve küresel rekabet mantığını daha iyi kavrayabilirler.

Ancak şu tedbirlerin alınması; söz konusu küresel uyum sürecini daha da kolaylaştırabilir:

- a)KOBİ yönetimlerinin ivedilikle iyi eğitim almış, küresel dili bilen ve vizyonu geniş genç girişimcilere teslim edilmesi gerekmektedir. Yani süratle bir kuşak değişimi sağlanmalıdır.
- b)Elemanlara yönelik yabancı dil eğitim fırsatları ve imkanları artırılmalıdır.
- c)Gelecek vadeden elemanlar, fuarlar veya buna benzer vesilelerle yurt dışına sıkça gönderilmelidir.
- d)Eğitim kurumlarıyla kurulacak ilişkilerle iyi elemanların mezuniyet sonrası kuruma aktarılması sağlanmalıdır.
- e)İyi bilinen alanlarda yabancı firmalarla yatırım ve stratejik işbirliği anlaşmaları yapılmalıdır.
- f)Sektörel dış ticaret şirketlerine ortak olunarak yurtdışı deneyimi kazandırılmalıdır.
- g)Bilgi teknolojilerine yatırım yapılarak ve elemanlar bu konuda eğitilerek küresel atmosfer işletme içine taşınmalıdır.

Bu ve buna benzer tedbirlerin alınması KOBİ'leri kısa bir gelecekte, küresel gelişmelere karşı esnek, dirençli ve verimli kuruluşlar haline dönüştürebilir. Ülkemizin krizden çıkışında KOBİ'lerin bu konuma ulaşmaları önemli bir çıkış yolu olarak kabul edilebilir.

KAYNAKLAR

1. AKAT, İtler., BUDAK, Gönül, BUDAK, Gülay.: İşletme Yönetimi, Barış Yayınları, 3.baskı, İzmir, 1999,
2. ARIBOĞAN, Ülke D.: "Globalleşmenin Farklı Boyutları" T.İktisat Dergisi, sayı 243, Ankara, 1993,
3. BARNET, Richard J. Ve CAVANAGH, John: Küresel Düşler, (Çev: Gülten Şen), Sabah Kitapları, İstanbul, 1995,
4. BRAUDEL, Fernand: Afethoughts on Material Civilization and Capitalizm, The John Hopkins University Pres, Baltimor, 1991,
5. CERTO, Samuel C.: Principles of Modern Management Functions Systems, Allyn and Bacon, London, 1989,
6. CRAIG, Samuel C. And DOUGLAS, Susan P., : Global Marketing Strategy, Me Graw-Hill Book co., Singapore, 1995,
7. ERKAN, Hüsnü: Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998,
8. EŞİN, Arif: Dünyada Globalizasyon ve Avrupa Topuluğunun Sanayi Politikası, İKV Yayınları, İstanbul, 1992,
9. FRNSMAN, M., : "Conseptualising Technical in the Third World in 1980's : An Enterpretive Survey", Journal of Development Studies, July 1985,
10. GÜZELCİK, Ebru: Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999,
11. HIRST, Paul ve Thompson, Grahame: Küreselleşme Sorgulanıyor, (Çev: Çağla Erdem-Elif Yüce), Dost Yayınları, Ankara, 1998,
12. JAMES, Jennifer: Gelecek Zamanda Düşünmek, Yeni Çağın Liderlik Becerileri, (Çev: Zülfü Dicleli), Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 1997,
13. KARGÜL, İsmet D.: " Çok Uluslu Ortaklıkların Ana Hatlarıyla Geçmişi ve Geleceği", Editör: İnan Özalp, Uluslar arası İşletmecilik Seçme Yazıları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1986,
14. KAZGAN, Gülten: Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, Altın kitaplar, İstanbul, 1997,
15. KURTULMUŞ, Numan: " Değişim, Yeniden Yapılanma ve Türkiye'nin Geleceği", Yeni Türkiye Dergisi 21. Yüzyıl Özel Sayısı, Sayı 19, Ankara, 1998,
16. NAISBITT, John: Global Paradoks, (Çev: Sinem Gül), Sabah Kitapları, İstanbul, 1994,
17. NAISBITT, John ve Aburdene, Patricia: Mega Trends 2000, Büyük Yönelimler, (Çev: Erdal Güren), Form Yayınları, İstanbul, 1990,
18. OHMAE, Kenichi : Sınırsız Ekonomi, NPQ – Türkiye, Cilt 1, Sayı 2, İstanbul, 1991,
19. ÖGÜT, Adem: Bilgi Çağında Yönetim, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001,
20. ÖZTÜRK, Azim: Küreselleşen Dünyada Yöneticilik, Nobel Kitabevi, Adana, 1998,
21. ROOT, F.: International Trade and Investment, Sout-Western, Cincinatti, 1984,
22. ROSENAU, James: Turbulance in World Pilitics, Princeton University pres, 1990,
23. TEITEL, S.: "Technology Creation in Semi Industriel Economies" Journal of Development Economies, Jol. 16, 1984,
24. TOFFLER, Alvin: Uyumlu Şirket, (Çev: Yakut Güneri), İlgi Yayınları, İstanbul, 1989,
25. TUTAR, Hasan: Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi, Hayat Yayınları, İstanbul, 2000,

YAZIM KURALLARI

1. Dergiye gelen eserlerin basımı öncesinde HAKEM görüşü alınır. Yayın Kuruluna gönderilen yazıların dergide yayınlanabilmesi için Yayın Kurulunca, belirlenen yayım kurallarına uygun görülmesi ve hakem heyeti tarafından kabul edilmesi gerekir. Yayınlanması uygun görülmeyen yazılar hakkında yazarına/yazarlarına bilgi verilir.
2. Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisinde dünyada ve Türkiye'de kooperatifçilik, tarım yönetim, ekonomi, işletme, sosyo-kültürel vb. konularda yazılara yer verilecektir.
3. Yazılar, 15 daktilo sayfasını geçmeyen, sayfanın bir yüzüne anlaşılır bir dille yazılmış olmalıdır. Türkçe karşılığı olmayan teknik ve yabancı dildeki terimlerin parantez içinde kısa açıklaması yapılmalıdır.
4. Makalelerde Türkçe ve yabancı dilde uygun "anahtar kelimeler" bulunmalıdır.
5. Çeviri yazılar yayına kabul edilmemektedir.
6. Dergimizde yayınlanan yazılar sadece yazarların görüşlerini taşır. Kurumumuz için bağlayıcı husus taşımaz.
7. Yayınlanmak için tarafımıza gelen yazıların yayınlanıp yayınlanmamasına ve dergimizde nasıl yer alacağına Yayın Kurulumuz karar verir.
8. Dergide yayınlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Yazar telif ücreti almayacağına dair ibranameyi yayınlanmasını istediği yazı ile birlikte Kuruma gönderir.
9. Şekil ve grafik numarası ve ismi altına, tablo numarası ve ismi ise üzerine var ise kaynağı altına yazılmalıdır.

TEKNİK ÖZELLİKLER

- a) Makale Microsoft Word Programında yazılmalıdır.
- b) Makaleyle birlikte, yazarın (yazarların) adını, unvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, faks numaralarını, e-posta adreslerini; birden fazla yazarlı makalelerde her bir yazarın makaleye katkı paylarını belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.
- c) Makale başlığının altında yazarın adı unvansız olarak yer almalı, dipnot numaralarından önce (*) ile ilk sayfanın altında yazarın unvanı ve çalıştığı kurum belirtilmelidir.
- d) Makale sonunda yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmış bir kaynakça yer almalıdır.
- e) Makale ile birlikte: Türkçe ve İngilizce başlık, Türkçe ve İngilizce 3-5 anahtar kelime, 80-100 kelime Türkçe ve İngilizce özet verilmelidir.
- f) Makale aşağıda belirtilen özelliklerde 4 kopya olarak ve bir diskette birlikte yollanmalıdır.
- g) Atıflar metin içinde (Arıcı, 1998, s...) şeklinde verilmelidir.

* Derginin boyutları 16 cm- 24 cm.dir. bu çerçevede sayfa marjları A4 sayfada:

Üst: 4.5 cm

Üst Bilgi: 3 cm

Alt: 5.8 cm

Alt Bilgi : 1.25 cm.

Sol: 5 cm.

Sağ : 4.5 cm olarak ayarlanmalıdır.

* Metin: Times New Roman, 10 punto, 1 satır aralı, iki yana dayalı.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU ORGANLARI

Yönetim Kurulu

- Başkan** : **Prof. Dr. Celal ER**
A. Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Başkan Yrd.** : **Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ**
Gazi Ün. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Muhasip Üye** : **Prof. Dr. Nevzat AYPEK**
Gazi Ün. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. Kadir ARICI**
Gazi Ün. İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. Burhan AYKAÇ**
Gazi Ün. İ.İ.B.F. Dekanı
- Üye** : **Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ**
Gazi Ün. İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY**
Gazi Ün. Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Doç. Dr. Erdemir GÜNDOĞMUŞ**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Yavuz KOCA**
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı / Bakanlık Müşaviri
- Üye** : **Süleyman KURT**
T.K.K. Merkez Birliği Genel Müdürlüğü Test ve Kalite Kontrol Müdürü
- Üye** : **A. Abdurrahman ÖGÜT**
T.K.B. Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Daire Başkanı
- Üye** : **Yrd. Doç. Dr. Nurettin PARILTI**
Gazi Ün. İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye** : **Dr. Eyüp SERİN**
Pankobirlik Genel Müdürlüğü Ticaret Müdür Yardımcısı
- Üye** : **Doç. Dr. Harun TANRIVERMİŞ**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Nevzat USLUCAN**
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı / Bakanlık Müşaviri

Denetleme Kurulu

- Başkan** : **Özdemir ÜNSAL**
Emekli Bankacı
- Üye** : **Dr. Erol DEMİR**
T.T.K. Merkez Birliği Genel Müdürlüğü Mali İşler ve Fon Müdürü
- Üye** : **Ali BİLİCİ**
Pankobirlik Gen. Müd. Özel Şeker Fabrikaları Koordinasyon Yardımcısı

Haysiyet Divanı

- Başkan** : **Nurettin HAZAR**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye** : **Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN**
Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı
- Üye** : **Hüsnü POYRAZ**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

*Yönetim Kurulu herhangi bir maaş, ücret ve huzur hakkı almamaktadır.
Kurum Organlarının üyelerinin isimleri, soyadı sırasıyla yazılmıştır.*

*Atatürk'ten Günümüze
Türk Kooperatifçiliğinin
Öncü Kuruluşu...*